

Ex. 3

STOCKHOLMS HÖGSKOLAS
JURIDISKA BIBLIOTEK

DO M A R E R E G L E R

FRÅN DEN YNGRE LANDSLAGENS TID

MED INLEDNING OCH KOMMENTAR

UTGIVNA AV

JAN ERIC ALMQUIST

Andra omarbetade upplagan

UPPSALA OCH STOCKHOLM

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

162 c/51

TRYCKT MED BIDRAG FRÅN
LÄNGMANSKA KULTURFONDEN

UPPSALA 1951
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

100201

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

FÖRORD.

Första upplagan av ifrågavarande arbete utgavs i Lund 1937 och hade i främsta rummet till uppgift att ur vetenskaplig synpunkt åstadkomma en så felfri text som möjligt av bl. a. Olavi Petri berömda domareregler. Senare kom denna del av arbetet närmast med tanke på den däri förefintliga kommentaren att användas vid den akademiska undervisningen i ämnet rättshistoria.

Sedan första upplagan numera slutsålts, har en ny sådan ansetts böra uppläggas för att fylla undervisningens behov. Själva urkundstexten med tillhörande variantsystem kommer av naturliga skäl att i stort sett bliva densamma i båda upplagorna. Men inledningen och kommentaren ha i den senare omarbetats, varvid hänsyn bl. a. tagits till den under sista decenniet utgivna litteraturen i ämnet. En nyhet utgör den ordlista, som ingår i föreliggande upplaga, och som innehåller förklaringar över ålderdomliga och för en icke fackman relativt svårtydda ord och uttryck i domarereglerna. Denna ordlista, vilken här framlägges utan några som helst anspråk, och vars förnämsta syfte är att tjäna till ledning för juris studerande vid deras försök att tolka hithörande texter från mitten av 1500-talet och början av 1600-talet, har utarbetats på grundval av följande språkvetenskapliga källor, nämligen: C. J. Schlyters Glossarium till Sveriges gamla lagar (1877), K. F. Söderwalls Ordbok öfver svenska medeltids-språket (1884 ff.), Svenska akademiens ordbok (1898 ff.) och F. A. Dahlgrens Glossarium öfver föråldrade eller ovanliga ord och talesätt i svenska språket från och med 1500-talets andra årtionde (1914—16). I tryck förefintliga tyska och latinska översättningar av Olavi Petri domare-regler ha också i någon mån utnyttjats. De lida emellertid av det gemensamma felet, att de ej alltid — och sällan i tveksamma fall — ordagrant följa sin förlaga.

Olavi Petri domareregler ingå allt fortfarande i våra årliga lageditioner. Justitierådet Birger Wedberg framhöll för något de-

cennium sedan (i SvJT 1937, s. 511) det åtminstone enligt hans mening otänkbara i att någonsin en svensk lagbok kunde utgivas utan »dessa ärevördiga bud . . ., som en svensk domare näppe-ligen kan för ofta sig till väckelse återföra i minnet». Den språk-dräkt, reglerna erhållit i den moderna lagboken, är dock ej fullt ändamålsenlig. Ortografien har sålunda i olika omgångar norma-liserats. F. n. är vanlig nystavning införd, vilket kan ha sina si-dor, då det är fråga om en så pass ålderdomlig skrift som domare-reglerna. Då och då påträffar också den omisstänkssamma läs-aren därstädes ord och uttryck, vilkas innebörd han antingen icke förstår eller utan vidare feltolkar, emedan vissa ord med tiden varit föremål för en eller flera betydelseförskjutningar. Dylika misstag främjas givetvis av nystavningen, som är ägnad att bringa i glömska förhållandet, att här dock föreligger en mer än 350 år gammal text. Till den förra kategorien höra uttryck, så-dana som »vare varder» eller »då kommer han honom till lagen», vilka för de flesta, icke speciellt sakkunniga läsare torde vara helt obegripliga. Men å andra sidan kunna dessa läsare svårigen undgå att stifta bekantskap även med den för sin »beskedlighet» lovprisade domaren, med »väldiga» vittnen och svärjande »lag-män», för att blott nämna några typiska exempel, som lätt kunna medföra begreppsförvirring. Det är att hoppas, att den i före-liggande arbete tillgängliga ordlistan skall kunna råda bot på dessa svårigheter och för framtiden i någon mån underlätta läs-ningen av och därmed också förståelsen för den ryktbara ur-kund, som i lagboken framför allt anses representera vårt sven-ska rättsarv.

Djursholm den 13 augusti 1950.

J. E. Almquist.

INLEDNING.

Från den yngre landslagens tid äro bevarade olika serier av domareregler, avfattade både på vers och prosa.¹ De förra utgöras vanligen av rena översättningar från tyska eller latinska förlagor och sakna så gott som allt rättshistoriskt värde. Bland de senare åter finnas åtminstone två serier, som äro av stor vikt för kännedomen om äldre tiders rättsuppfattning. Det är dessa, som nedan avtryckts under I och II. Då deras förutsättningar och utgångspunkter äro vitt skilda, behandlas de i det följande lämpligen var och en för sig. Vid sidan av dessa båda serier har i ett särskilt bihang publicerats en juridisk excerptsamling från 1500-talet, vilken ur olika synpunkter äger ej ringa intresse. Delvis har denna samling enahanda karaktär som de vanliga domarereglerna, men skiljer sig å andra sidan från dessa genom en större allmängiltighet och genom frånvaron av sammanfattande bearbetning. Det har därför icke ansetts fullt riktigt att inordna jämväl denna samling under rubriken domareregler, men då den är ägnad att belysa arbetsformerna vid tillkomsten av dylika regler, försvarar den givetvis sin plats i detta sammanhang. Dess karaktär och sannolika ursprung belyses närmare i det följande efter redogörelsen för de olika serierna av domareregler.

I.

De domareregler, som här nedan avtryckts under I, äro allmänt kända. De äro författade av reformatorn OLAVUS PETRI sannolikt under 1530-talets senare hälft², trycktes första gången av E. SCHRO-

¹ Jfr H. SCHÜCK: Svensk litteraturhistoria (1890), s. 491—92.

² Beträffande frågorna om författarskapet och tidpunkten härför hänvisas till Å. HOLMBÄCK: Våra domareregler (i Festskrift tillägnad Axel Hägerström 1928, s. 265 ff.); H. J. HOLMQUIST i Svenska kyrkans historia, Bd 3 (1933), s. 255; J. E. ALMQUIST: Domarereglernas slutord (i SvJT 1936, s. 186 ff.) och Dödsdomen över Olavus Petri den 2 januari 1540 (i Festskrift tillägnad professor Nils

DERUS 1616 såsom ett slags bilaga till den av honom i svensk översättning utgivna tyska skriften »G. am Walds Gerichtsunordnung»¹ och infördes från och med 1635 såsom regel i de med vissa mellanrum utgivna nya upplagorna av lands- och stadslagen. Denna tradition fortsattes jämväl efter tillkomsten av 1734 års lag.² Och ännu i dag återfinnas hithörande domareregler som nämnt i våra numera årligen utkommande lageditioner. Det skulle därför kunna tyckas, som om utgivandet av ytterligare en upplaga av dessa domareregler vore mer än obehövt. De nu nämnda editionerna ha emellertid ett gemensamt fel. De bygga samtliga på SCHRODERI första avtryck från 1616, och för detta låg till grund en samtida avskrift, som på åtskilliga punkter visar prov på avvikelser från den ursprungliga texten. Såsom HOLMBÄCK (a. a., s. 268) påpekat, hade nämligen Olavi Petri domareregler under tidernas lopp fram

Stjernberg 1940), s. 44. Beträffande dateringsfrågan må tilläggas, att tidpunkten för författandet satts utslutande med hänsyn till domarereglerna i deras färdiga skick. Detta hindrar alltså icke, att en mindre omfattande redaktion kunnat föreligga något tidigare. Den ordagranna överensstämmelsen mellan ett stadgande, som Gustaf Vasa och riksrådet utfärdade i Upsala den 29 juni 1538, och en mening i domarereglerna p. 33 tyder f. ö. snarast på, att reglerna ej slutgiltigt avfattats förrän efter denna tidpunkt. Å andra sidan har Olavus Petri väl näppeligen, såsom skett i p. 38, kunnat rekommendera tortyr, när någon anklagats för högmålsbrott, om punkten nedskrivits efter det han själv blivit dömd till döden för dylikt brott i januari 1540. Annorlunda H. MUNKTELL: Tortyren i svensk rätts-historia (i Lychnos 1939), s. 111, och i Det svenska rättsarvet (1944), s. 165.

¹ »Georgij am Waldt . . . Rättegångs oordning, hwarutinnan förhandlas och tillkenna giffs, huru then ledhe sathan igenom dommarenar . . . vnderstundom stichtar . . . myken oreda, . . . vthtolkat och publicerat aff Erico Schrodero. Widh endan äre ock hijt insatte the swenske dommare regler», . . . [Stockholm] 1616. (8) 1—88 s. 4°. — Andra upplagan 1619 (4) 1—92 s. 4°. — Tredje upplagan utan tryckår. (4) 1—88 s. 4°. Jfr I. COLLIN: Sveriges bibliografi, 1600-talet, Bd 1 (1942—44), s. 14—15.

² Lagen utkom dock först utan domareregler. På förslag av rikshistoriografen Jakob Wilde beslöt emellertid Kungl. Maj:t den 4 mars 1736, att domarereglerna skulle tryckas med den nya lagen »såsom tillförne alltid vanligt varit». Dessa kommo till en början att sakna paginering och såldes också separat. I några senare lageditioner, t. ex. de av N. W. Lundequist 1837—42 utgivna, ha domarereglerna medvetet utelämnats, medan de däremot i 1849 års upplaga (ed. J. A. Thurgren) för första gången placerats före lagtexten med motiveringen, att erfarenheten visat, »det många af de nyttige lärdomar, som i dessa regler innehållas, stundom blifwit förbisedda», o. s. v. Se här om närmare E. COLLIANDER i Minnesskrift ägnad 1734 års lag I (1934), s. 513 ff. Den plats domarereglerna erhöles 1849, ha de sedan dess i regel fått behålla.

till 1616 undergått vissa förändringar. En avskrivare hade tillagt några rader, en annan hade åstadkommit smärre fel antingen medvetet i förbättringssyfte eller omedvetet genom vårdslöshet, en tredje hade hoppat över någon mening o. s. v. Slutresultatet 1616 är sålunda föga tillfredsställande i det avseendet, att vi i själva verket där icke få göra bekantskap med Olavi Petri ursprungliga domareregler utan med en av olika händer överarbetad redaktion.¹ Visserligen är det sant, att själva originalet gått förlorat, och att de äldsta till eftervärlden bevarade avskrifterna äro så pass sena som från mitten av 1500-talet, men i ett fall som detta är det tydligt — såsom f. ö. en jämförelse mellan de otaliga kopiorna från senare hälften av samma århundrade i detta fall redan givit vid handen² — att ju äldre en avskrift är, desto mindre äro utsikterna att påträffa senare tillägg och ändringar. För den, som i vetenskapligt syfte eller eljest vill söka få en bild av Olavi Petri domareregler, vilken så nära som möjligt ansluter sig till den förkomna originalskriften, är därför SCHRODERI edition tämligen oanvändbar. Detta har även tidigare insetts av vetenskapen, och i samband med utgivandet av Olavi Petri samlade skrifter på 1910-talet framfördes kravet på att erhålla en bättre utgåva av bl. a. även hans domareregler. Detta uppdrag verkställdes av professorn i nordiska språk vid Upsala universitet BENGT HESSELMAN 1917, som i verkets fjärde band (s. 299—311) avtryckte nämnda domareregler efter en handskrift i Skara stiftsbibliotek, vilken i inledningen (s. XI) uppgives härstamma »från förra hälften av 1500-talet.» Samtidigt utlovades en redogörelse »för varianter i uppteckningarna», vilken skulle meddelas »i ett kommentarband till föreliggande upplaga». Då detta band år 1937 eller exakt två decennier efter löftets publicering ännu ej sett dagen, utgav jag nämnda år en kritisk edition av domarereglerna jämte kommentar i form av noter. En genomläsning av 1917 års edition hade nämligen givit vid handen, att själva den till grund för trycket lagda avskriften led av vissa bristfälligheter såsom överhoppningar av

¹ I detta skick ha domarereglerna översatts till latin av J. Loccenius 1672 (ny uppl. 1675), till tyska av några anonyma ledamöter i Dorpats hovrätt 1709 och till finska av ett flertal personer 1759. Ang. den tyska upplagan se närmare B. HILDEBRAND i Svenskt biografiskt lexikon, Bd 13, s. 472, och ang. den finska se E. COLLIANDER i Minnesskrift ägnad 1734 års lag I, s. 540.

² HOLMBÄCK, a. a., s. 268—69.

ord och andra inadvartenser, vilka ej sällan ställde hinder i vägen för en rätt förståelse av innehållet. Å andra sidan var denna avskrift givetvis den bästa tänkbara och borde således under alla förhållanden läggas till grund för varje ny vetenskaplig utgåva av Olavi Petri domareregler. Den närmaste uppgiften blev därför att i görligaste mån avlägsna eller neutralisera inadvartenserna med stöd av andra samtida avskrifter.

Till grund för föreliggande utgåva har jag av nyss anförda skäl lagt samma handskrift, som HESSELMAN begagnat. Vid sidan av denna, som nedan kallas A, har jag infört följande nummer i variantapparaten: 1) En avskrift från 1551 i Köpenhamns universitetsbibliotek, sign. det Arnam. Legat. AM 30, 8:vo 2226 [SCHLYTER: UL nr 75 och KRLL nr 37], nedan benämnd B. 2) En avskrift från 1559 i Kungliga biblioteket, Stockholm, sign. B 159 [SCHLYTER: UL nr 50, KRLL nr 27], nedan kallad C. 3) SCHRODERI tryckta edition från 1616, nedan kallad D. Det har under arbetets gång visat sig, att å ena sidan A och C samt å andra sidan B och D tillhöra samma texttyp. Det senare har sitt intresse ur den synpunkten, att de skiljaktigheter, som förekomma mellan B och D av allt att döma måste ha tillkommit efter 1551 och sålunda näppeligen kunna ha tillfogats av Olavi Petri personligen.¹ Mest korrumpierad är C så till vida, att denna avskrift saknar flera stycken, som finnas i de övriga, och dessutom har talrika inadvartenser. Den har dock ansetts förtjänt att här medtagas på grund av sin relativt höga ålder, som i detta fall ovanligt nog kunnat dokumentariskt exakt angivas. Något motsvarande belägg finnes däremot icke för A:s ålder, och HOLMBÄCK (a. a., s. 267) har med anledning härav dragit i tvivelsmål, huruvida A verkligen är den äldsta kända avskriften, vilket HESSELMAN velat göra troligt. HOLMBÄCK finner sålunda, att det i själva verket undandrager sig »vår kunskap, om den ligger i tiden före, mellan eller efter åren 1551 och 1559». Att den under alla förhållanden utgör en av våra äldsta numera bevarade avskrifter av Olavi Petri domareregler, är likväl fullt säkert.

Anledningen till att D medtagits i variantsystemet är naturligtvis den, att det bör äga ett visst värde att på varje enskild punkt kunna konstatera, i vilka avseenden den äldsta tryckta upplagan

¹ Ang. detta spörsmål, se HOLMBÄCK, a. a., s. 269, n. 4.

skiljer sig från den ursprungliga texten. Därigenom erhålles alltså en lättillgänglig överblick över senare tillkomna tillägg och ändringar, låt vara, att dessa ej med nuvarande apparat kunna dateras, vilket dock måhända inneburit vissa svårigheter, även om samtliga avskrifters olikheter varit representerade. Omöjligheten att exakt angiva de olika handskrifternas ålder lägger nämligen här för som regel ett oöverstigligt hinder i vägen.¹

Att här i inledningen giva en vetenskaplig analys över innehållet i förevarande domareregler är så mycket mindre av behovet påkallat, som vi i HOLMBÄCKS anförda arbete redan erhållit en grundlig ehuru visserligen icke på alla punkter uttömmande utredning härom. I den följande kommentaren, som meddelas i form av noter till urkundstexten, har jag också flitigt utnyttjat detta förtjänstfulla arbete. De identifieringar av Olavi Petri källor, som hämtats därifrån, ha till yttermera visso försetts med ett H inom klammer.

Olavi Petri domareregler ha ett något diffust innehåll, vilket förmodligen närmast beror därpå, att olika delar ursprungligen sammanförts från skilda håll. Dispositionen är ej heller fullt genomarbetad, och upprepningar förekomma icke sällan. Inledningen jämte de fem första punkterna torde ha hämtats från någon av mästern Olofs predikningar.² Därefter följer en rad korta och träffande sentenser och bland dessa en samling ordspråk i p. 16. Det är denna avdelning av sentenser och ordspråk, som har skänkt dessa domareregler deras största berömmelse och genom sin allmängiltighet bevarat deras inflytande ända fram till nuvarande tid.³ I p. 26 återfaller Olavus Petri i predikotonen. P. 27—34 handla

¹ HOLMBÄCK, a. a., s. 269, har i begränsad omfattning gjort ett försök i denna riktning. Han har därvid funnit, att flera betydelsefulla tillägg skett omkring 1577, varför man efter denna tid skulle kunna tala om »en yngre version» av domarereglerne. Det är emellertid anmärkningsvärt, att ett dylikt senare tillägg, nämligen ordspråket *Then sin frijheet missbrukar är wärd at mista henne*, visat sig vara tidigare i annat sammanhang begagnat av Olavus Petri. I den år 1529 tillkomna utläggningen av Västerås recess (tr. i Svenska riksdagsakter I, s. 140) erinrar mästern Olof sålunda om den kanoniska rättens stadgande, »ath then ther sine frihet misbrukar är verdt miste henne». Se härom närmare L. SRÖDIN i Historisk tidskrift 1928, s. 263, n. 4.

² Jfr HOLMBÄCK, a. a., s. 277; J. E. ALMQUIST i SvJT 1936, s. 194, n. 2.

³ Det kan visserligen ej påstås, att domarereglerne ofta åberopats som domskäl i våra domböcker, men det har då och då hänt. Det äldsta stället, som jag

huvudsakligen om ed, p. 35—36 dels om bevisning i allmänhet och dels om förutsättningar för brottslig gärning, p. 37 om vittnesbevis, p. 38 om tortyr och p. 39 om överklagande av dom. Därefter vidtaga ånyo huvudsakligen korta sentenser i p. 40—42, varpå det hela avslutas i p. 43 med epilog och slutstrof. Den sistnämnda, som består av blott två rader, synes vara ett utdrag ur ett större diktverk av samme författare.¹

Trots att Olavus Petri under sju år (1524—31) fungerat som Stockholms stads sekreterare och därunder kommit i direkt beröring med det praktiska rättslivet, lyckades han aldrig tillägna sig ett verkligt juridiskt betraktelsesätt. Delvis torde detta berott på hans allmänna läggning, som icke lämpade sig härför.² Det var tydligen samma brist i hans begåvning, som gjorde honom tämligen oduglig som konungens kansler, vilket ämbete han uppehöll under åren 1531—33. Gustaf Vasas bekanta omdöme, att mästern Olof »platt intet på något kansliskt sätt dikta eller koncipiera

funnit, är från 1599 och förekommer i Trögd's härads tingsprotokoll (tr. av N. EDLING i Uppländska domböcker V: 216). Andra relativt tidiga belägg återfinnas i Allbo härads tingsprotokoll under den 28 mars 1610 och i Sunnerbo härads tingsprotokoll under den 13 februari 1611 (båda i Vadstena landsarkiv). Senare exempel omtalas hos J. KREÜGER: Försök att främställa den svenska kriminalprocessens utveckling från medlet af det femtonde till slutet af det sjuttonde århundradet (1884), s. 128 samt hos H. MUNKTELL i SvJT 1939, s. 520 ff. och B. WEDBERG i SvJT 1942, s. 632 ff. Detta hindrar dock icke, att reglerna i verkligheten under tidernas lopp starkt kommit att påverka den svenska rättsutvecklingen i olika avseenden. — Den första inom litteraturen, som uttryckligen hänvisat till dessa »swenska domareregler», är JOHAN SKYTTE i kommentaren till stadslagen 1608 (ed. E. Wolff, s. 185). Och alltifrån hans tid och ända fram till våra dagar är det ytterst få av våra större juridiska författare, som icke i något sammanhang funnit anledning att återropa eller kommentera en eller flera punkter i Olavi Petri domareregler. — Att, som KREÜGER, a. a., s. 128 påstår, Karl IX i sin stadfästelse av landslagen 1608 skulle ha omnämnt samma domareregler »såsom en norm för domarens förfarande i de fall, i vilka lagen ej innehöll något bestämt stadgande», är däremot icke med riktigheten överensstämmande.

¹ Se härom J. E. ALMQVIST i SvJT 1936, s. 186 ff. och i Svensk juridisk litteraturhistoria (1946), s. 104 ff.

² Som bidragande skäl må anföras, att Olavus Petri var autodidakt på det juridiska området. Gustaf Vasas kända uttalande i anklagelseskriften 1539, att »den gode herren mästern Olof mest uti alla fria konster och fakulteter, nämligen uti teologien, in jure divino et civili, in medicinis och andra flera, sig väl övat haver», får därför icke fattas efter bokstaven. Några universitetsstudier i juridik (jus civile) har han sålunda aldrig bedrivit.

kunde» och att han till kanslersämbetet passade lika bra »som en åsna till luteslagare»¹, innebar nog en god portion sanning, låt vara, att omdömet alltför mycket skärpts till följd av politiska motsättningar mellan honom och konungen. Även i sin egenskap av Stockholms stads sekreterare har mästern Olof av en nutida historieforskare² fått ett mindre fördelaktigt betyg med stöd av bevarade delar av den tänkebok, som han förde för rådstuvurättens räkning. Olavus Petri var i främsta rummet predikare och etiker, och det är förnämligast i dessa egenskaper han träder oss till mötes i sina domareregler. De juridiska problemen såsom sådana intresserade honom föga, men desto mera de moraliska, vilka för honom voro ett och detsamma.³

Vid publiceringen av nedanstående edition av Olavi Petri domareregler har ett noggrant diplomatiskt avtryck i allmänhet åsyftats. Dock begagnas stor bokstav i enlighet med nu brukliga regler, och modern interpunktion har genomförts. Inledningen i punkter, vilken saknas i handskriften liksom i den hesselmanska utgåvan, har här införts efter det hävdvunna bruket i våra årliga lageditioner, då detta i hög grad underlättar ett praktiskt utnyttjande av texten.⁴ I litteraturen hänvisas nämligen alltid till de olika punkterna i dessa domareregler. Avskrifterna B och C ha begagnats för att rätta förekommande inadvartenser i A, varvid städse nothänvisning utsatts till de efter texten avtryckta variantformerna. Luckor, som kunnat utfyllas med stöd av dessa avskrifter, ha utmärkts med klammer jämte nothänvisning till variantsystemet, där källan i det särskilda fallet finnes angiven. Olikheterna mellan A och D redovisas däremot endast bland varianterna. Undantag har gjorts blott för det fall, att nämnda olikheter erhållit stöd jämväl av B eller C. Som regel måste nämligen antagas, att skiljaktigheter mellan A och D bero på senare verkställda föränd-

¹ Jfr R. HOLM: Olavus Petri (1917), s. 124—25; K. B. WESTMÅN: Reformation och revolution, en Olavus-Petri-studie (1941), s. 30.

² N. ÖSTMAN i Stockholms rådhus och råd, Avd. 2 (1915), s. 290, samt ytterligare i Samfundet S:t Eriks årsbok 1931, s. 191.

³ Samma ensidiga inställning möter hos mästern Olofs andlige lärofader PHILIP MELANCHTHON. Se härom närmare J. E. ALMQUIST i Lychnos 1937, s. 130 ff. samt i Svensk juridisk litteraturhistoria (1946), s. 8 ff. Kyrkofädernas framställningar i den kanoniska rätten ha som regel enahanda karaktär.

⁴ Reglerna numrerades för första gången i 1665—66 års lagedition. Jfr H. MUNKTELL i SvJT 1939, s. 520.

ringar i texten, vilka för hithörande syfte ha endast sekundärt intresse. Någon enstaka gång har meningen ansetts böra förtydligas genom ett eller annat ords inskjutande. Dessa ord ha då alltid satts inom klammer men utan nothänvisning, vilket innebär, att de inskjutna orden saknas även i B och C.

II.

De domareregler, som nedan avtryckts under II, äro av något annan art än de förut omtalade. De etiska problemen ha här ej fått samma dominerande ställning som hos Olavus Petri. Istället träda de rent juridiska spörsmålen i förgrunden. Skriftens upphovsman är tyvärr anonym. Han synes ej heller vara identisk med någon förut känd juridisk författare. Av innehållet kan emellertid slutas, att det är en jurist med utbildning vid utländska lärosäten och verksam vid någon av våra häradsrätter, som här fört pennan. Han har synbarligen känt till Olavi Petri domareregler, och det har antagligen varit hans avsikt att åstadkomma något liknande, vilket varit mera avpassat för hans egen tid. Egendommeligt nog innebär det emellertid vissa svårigheter att exakt avgöra vilken tid det är fråga om. Inom litteraturen har skriften tidigare mera sällan återopats. Första gången torde det ha skett av J. KREÜGER i Juridiska föreningens tidskrift, h. 16 (1858), s. 52 ff. samt i hans förut anförda arbete (1884), s. 134.¹ Denne författare

¹ Strängt taget äro domarereglerna beaktade redan av M. CALONIUS i en Åbo-dissertation »De hypotheca», pars II, § 9, respondens G. Poppius (1792), som omtryckts i Calonii Opera omnia II (1830) s. 213, där det heter: »Est mihi ad manus ordinatio quaedam a Supremo Dicasterio Regio Aboënsi in informationem inferiorum judiciorum a. 1637 promulgata, articulis XLIV varia continens bonae frugis praecepta. Horum artic. 42 ita sonat: 'Sätter man jordabreff i pant, vare så achtadt, som han sielfva jorden i brefvet står förpantadt hadhe'». Härav framgår, att Calonius felaktigt uppfattat domarereglerna som officiella ordningsregler, vilka Åbo hovrätt år 1637 skulle ha tillställt de finländska underrätterna i och för information. Denna uppfattning går sedermera igen hos K. BENCKERT i dennes Bidrag till in-teckningsinstitutets historia (1920) s. 32, där det utan vidare med stöd av Calonius talas om Åbo hovrätts »universal» av år 1637. Se även Å. MALMSTRÖM: Om säkerhetsöverlåtelse av fast egendom (1950), s. 8, som där i varje fall ej reagerar mot tanken, att domarereglerna och »Åbo hovrätts universal från 1637» skulle ha utgjort två skilda källor. Misstaget beror förmodligen på att Calonius funnit en 1637 daterad avskrift av domarereglerna i Åbo hov-

finner på sistnämnda ställe förevarande domareregler hava tillkommit »samtidigt med eller kort efter» Olavi Petri domareregler. Något stöd för denna förmodan angives icke. Nästa gång åberopades skriften av N. EDLING i Svensk Juristtidning 1928, s. 164¹, som hänför densamma till »1600-talet», vartill förmodligen bidragit, att den enda avskrift nämnde författare sett, härstammar från denna tid. Ej heller erhålles någon verksam hjälp av de litterära källor, som den anonyme juristen bevisligen använt. Dessa utgöras, förutom av Olavi Petri domareregler, av lands- och stads-lagen, den heliga skrift, justiniansk rätt och 1538 års riksrådsbeslut i Upsala. Av p. 15—16, som handla om vad och underställning, framgår dock tämligen tydligt, att skriften avfattats före Svea hovrätts inrättande, då i motsatt fall hovrätten i dessa sammanhang borde ha omnämnts. I stället kallas tredje instans för »överheten», vilket uttryck här får anses vara identiskt med Kungl. Maj:t. Det är även anmärkningsvärt, att i skriften (p. 15) beträffande appellationsordningen hänvisas till »den ordning i lagboken står» och sålunda icke till 1614 års rättegångsordinantia.

Redan förhållandet, att man kan fastställa början av år 1614 som hithörande domarereglers terminus ante quem, gör dem förtjänta av stor uppmärksamhet. De utgöra nämligen för sådan händelse en av de allra tidigaste juridiska skrifter, som vårt land kan uppvisa. Och deras författare har dessutom efter allt att döma varit en svensk praktiserande jurist och icke en teolog med skälig begränsade juridiska intressen i likhet med föregångaren Olavus Petri. Framställningen är som regel klar och följdriktigt utformad, och dispositionen står i varje fall ej de äldre domarereglerna efter. Ehuru innehållet på vissa punkter är alltför mycket influerat av utländsk rättsåskådning — den anonyme författaren har som redan antytts varit väl bevandrad i justiniansk rätt och tyskromersk rättsdoktrin — meddelas dock här och var åtskilliga glimtar från det praktiska rättslivet, vilka äro av desto större betydelse,

rätts då ännu bevarade äldre arkiv (branden, som förstörde detta, inträffade först 1827) och på grundval härav dragit sina slutsatser. — Att ifrågavarande domareregler kommit till användning i Finland framgår i någon mån även av tillägget i varianterna n:o 26.

¹ Jfr även J. H. SANDELIN: Bidrag till kännedomen om häradsrättsnämnden enligt gällande rätt i Finland och Sverige (Vasa 1936), s. 76, där EDLINGS inlägg refereras.

som källorna för vår nuvarande kunskap om det begynnande 1600-talets svenska rättshistoria äro ytterst begränsade. Uppgifterna om nämnden i p. 4, 7—10, 17 och 21, för att taga blott ett exempel, sakna sålunda motsvarighet i något annat samtida doktrinärt arbete. Ordspråk och sentenser förekomma även, om än relativt sparsamt. Därvidlag framstår dock kanske tydligast den anonyme författarens medvetna strävan att efterlikna de äldre domarereglerna. Denna likhet är dock mest av systematisk natur, och det är över huvud taget endast på ett fåtal ställen, som samma uttryckssätt går igen i båda skrifterna och därmed avslöjar nyssnämnde författares beroende av sin föregångare.

Förevarande domareregler innehålla huvudsakligen processrätt, sedd från en underdomares synvinkel. De högre instanserna äro knappast mer än omnämnda. Särskilt utrymme beredes åt domstolsorganisationen, bevismedlen och rättsmedlen. Vid sidan härav har den anonyme författaren speciellt intresserat sig för omyndiga barns rättsställning, vilket problem var aktuellt vid nämnda tid på grund av de svåra missförhållanden, som frodades inom hägnet av en alltför föråldrad lagstiftning. Den anonyme författaren finner sig härav i p. 29 föranlåten att till den »enfaldiga» häradsnämndens undervisning meddela ett och annat ur de »lagförfarnes», d. v. s. den tysk-romerska doktrinen, skrifter rörande förmynderskap. I all sin begränsning utgör denna passus, som förmodligen utspelats i verkligheten, ett utmärkt exempel på en av de vägar, genom vilka det tysk-romerska inflytandet vid tiden omkring 1600 inträngde i Sverige.

Av skäl, som jag hoppas få tillfälle att närmare utveckla i annat sammanhang¹, har jag numera² efter noggrann prövning stannat vid den slutsatsen, att förevarande domareregler tillkommit någon gång omkring 1611, och att de möjligen författats av JÖNS JÖRANSSON LILLIESPARRE, vilken vid nämnda tidpunkt under åtskilliga år tjänstgjort som lagläsare i Allbo, Västbo, Östbo och Sunnerbo härad i Småland.³

¹ En uppsats av mig med titeln »Om de senare domarereglerna» är avsedd att tryckas under den närmaste tiden.

² I första upplagan hade jag nöjt mig med att konstatera, att domarereglerna tillkommit omkring 1600.

³ Här må endast påpekas, hurusom nedan i Domareregler II, p. 12, Västbo omtalas i ordalag, vilka synas utvisa, att den anonyme författaren stått i viss per-

Till grund för texten har lagts en avskrift i Upsala universitetsbibliotek från senare hälften av 1600-talet, sign. B 124, fol. 271—83, nedan benämnd A. Denna avskrift synes närmast ansluta sig till det förkomna originalet. Jämförelse har skett med tre andra avskrifter från samma period, nämligen dels en i Upsala landsarkiv, sign. Norrtälje kyrkoarkiv, vol. P 1, nedan kallad B, dels tvenne i Lunds universitetsbibliotek, av vilka den ena, sign. Juridica, Samlingsband 1, fol. 612—30, nedan benämnes C, och den andra, sign. Juridica, Samlingsband 2, fol. 207—23, nedan kallas D. Av dessa avskrifter representera i första rummet B, i andra rummet de tämligen likalydande C och D en gradvis skeende »förbättring» av texten i form av senare gjorda ändringar och tillägg. Belysande för det sagda äro de tillsatser, som nedan redovisas bland varianterna (se speciellt n:o 26¹).

Det har beträffande hithörande domareregler ej sällan varit svårt att avgöra, om vissa smärre i BCD förekommande tillägg verkligen tillhört den ursprungliga texten och sålunda motsvaras av rena överhoppningar hos A eller icke. I den mån dessa tillägg varit ägnade att förtydliga meningen, ha de här nedan som regel medtagits i texten men dock alltid inom klammer med nothän-

sonlig relation till detta härad. Om detta betyder, att han någon gång varit domhavande därstädes, är Lilliesparre den ende, som ägt de nödiga förutsättningarna för att kunna komma i fråga.

¹ I slutet av detta tillägg talas på ett ställe om socknar, vilka angivas vara »med sjö och sand» åtskilda. Detta egendomliga uttryck uppträder även i 1634 års regeringsform, p. 8, ehuru det där, enligt vad B. WEDBERG påpekat i en artikel i Svenska Dagbladet (A-uppl) ¹¹/₁₂ 1935, blott utgör en redan i det äldsta trycket förekommande förvanskning av »sjö och sund», vilket senare uttryck enligt samme författare återfinnes i Axel Oxenstiernas i riksarkivet bevarade koncept till regeringsformen. Härav vill man gärna draga den slutsatsen, att då »sjö och sand» här förekommer i sammanhang med ett tillägg i avskrifterna C och D, årtalet 1634 följdriktigt måste bilda nämnda tilläggs terminus post quem, då ju uttrycket rätteligen borde emanera från den i detta stycke felaktiga regeringsformen. En dylik slutsats, som ju i någon mån skulle ha bidragit till lösningen av ett invecklat dateringsproblem, är dock icke i och för sig berättigad. Enligt vad F. A. DAHLGREN meddelar i sitt Glossarium öfver föråldrade eller ovanliga ord och talesätt i svenska språket (1916), s. 709, påträffas nämligen den allittererade formeln »sjö och sand» redan i fornsvenskan och f. ö. ännu i 1500- och 1600-talens litterära språk i betydelsen av »vatten och land». Ett annat ställe, där samma formel förekommer, är t. ex. i 1640 års betänkande av presidenterna och några assessorer i Svea, Göta och Åbo hovrätter under riksdagen i Nyköping, p. 4, tryckt senast i »Handlingar rörande 1642 års lagkommission» (ed. J. E. Almquist, 1937), s. 75.

visning till varianterna. Den kritiskt inställda läsaren kan därför lätt bortse från dessa tillägg, om han därigenom tror sig komma den ursprungliga texten närmare.

Då det här uteslutande är fråga om relativt sena avskrifter, har vid textbehandlingen förfarits något friare än beträffande de äldre domarereglerna. Sålunda nyttjas i förevarande skrift bokstäverna *j* och *w* endast som konsonanter, och bokstaven *y* har i konsonantställning ersatts av *ij*. Indelningen i punkter är i detta fall handskriftens egen. I övrigt tillämpas samma principer, för vilka ovan redogjorts under avd. I.

* * *

Den juridiska excerptsamling från 1500-talet, som nedan avtryckts i ett bihang, hade före 1937 ej i nämnvärd grad uppmärksamrats inom litteraturen.¹ Vid första genomläsningen av skriften frapperas man av att dispositionen synes vara föga genomtänkt. Korta och kärnfulla sentenser omväxla sålunda med längre moraliska betraktelser, utan att något egentligt samband dem emellan kan spåras. Några punkter ha vidare karaktär av domareregler, medan åter de flesta synas rikta sig närmast till menig man. Förklaringen till allt detta ligger i skriftens ursprungliga karaktär av ren excerptsamling. Efter allt att döma ha de olika excerpterna en gång varit avfattade vart för sig på lösa lappar. En eller flera avskrivare ha påträffat dessa lappar och därefter kopierat dem i följd, varigenom samlingen fått utseende av en enhetlig skrift av anonym författare. Det är först efter konfrontationen med källorna, som skriftens verkliga natur kommit i dagen.

Excerpterna innehålla översättningar eller referat från de mest skilda håll och ha synbarligen tillkommit under en lång följd av år. Av de källor, som kunnat identifieras, äro de flesta justinianska rättsregler. Härjämte förekomma till svenska språket överflyttade sentenser och andra uttalanden av exempelvis SOKRATES, PLATON, ARISTOTELES, CICERO, LIVIUS och AMBROSIUS, vilka författare stundom också i texten uttryckligen åberopas såsom sagesmän.

Beträffande den person, som ursprungligen sammanbragt denna excerptsamling, finnas inga som helst uppgifter. Till ledning för

¹ Jfr SvJT 1936, s. 193, där jag i förbigående omnämnt skriftens existens.

bedömandet av detta spörsmål kan därför endast läggas själva språket i översättningen och innehållets art. Beträffande tidpunkten för tillkomsten vet man blott, att skriften såsom sådan förekommer i en laghandskrift och några kopieböcker från början av 1600-talet, i vilka den införts under titlar sådana som »Om lag och rätt, nyttiga undervisningar» eller »Några nyttiga stycken utdragna av jurisprudentia om lag och rätt». Det är emellertid påfallande huru stora likheter, som ur vissa synpunkter förefinnas mellan å ena sidan excerpterna, å andra sidan Olavi Petri domare-regler jämte några andra av honom författade skrifter. I båda förekomma sålunda samma slags språkstil, samma förkärlek för de etiska problemen¹, samma valhänthet vid behandlingen av de rent juridiska spörsmålen samt slutligen i det stora hela samma slags litterära källor. Av innehållet i excerptsamlingen kan i varje fall dragas den slutsatsen², att den sammanbragts av en teolog, vilken haft samma förutsättningar och samma juridiska intressen som Olavus Petri.³ Någon dylik dubbelgångare till mästern Olof är emellertid tills vidare ej känd i 1500-talets Sverige, och det föreligger därför relativt starka skäl för antagandet, att vi här kommit över en del avskrifter av Olavi Petri egna efterlämnade anteckningar.⁴

¹ Bland dylika problem i excerpterna må här nämnas frågorna om nöd må bryta lag, om en undersåte har rätt att under vissa förutsättningar vägra överheten lydnad, om en tjänare, som på husbondens befallning gör skada eller brottslig gärning, bör straffas o. s. v.

² Bevismaterialet ligger i den kommentar, som nedan meddelas i form av noter till skriften.

³ Då excerpternas antal variera något i olika avskrifter, bör kanske icke alldeles bortses från möjligheten, att några excerpter senare tillagts av någon avskrivare. Förhållandet kan emellertid också förklaras därigenom, att originalexcerpterna från början kopierats av olika avskrivare utan kännedom om varandra. Under mellantiden kunna då några lappar ha gått förlorade i den ursprungliga samlingen eller av annan anledning förbisetts av en senare avskrivare, vilket haft till följd, att flera olika redaktioner av skriften sett dagen.

⁴ Andra excerpter av liknande slag synes Olavus Petri ha ämnat utnyttja i och för en skrift med titeln »En liten ingång i lagboken». Detta arbete fullbordades emellertid aldrig och har därför sannolikt ävenledes blivit kvarliggande bland hans efterlämnade papper. Ang. dessa, se G. T. WESTIN: Historieskrivaren Olaus Petri (1946), s. 1 ff. Den halvfärdiga skriften blev först långt efter Olavi Petri död kopierad och införd i vissa laghandskrifter vid tiden omkring år 1600 tillika med ett flertal excerpter, enligt uppgift hämtade ur vissa klassiska författares arbeten.

Om min hypotes skulle visa sig vara riktig, kunna vi till en början genom föreliggande excerpter få en föreställning om mästern Olofs arbetsmetod, som han tillämpat bl. a. vid utformandet av sina berömda domareregler. Excerpterna äro vidare ägnade att belysa arten och vidden av hans litterära studier inom juridikens område. Men här öppna sig även andra perspektiv. Om vi läsa igenom exempelvis p. 2, 18 eller 21 i det nyfunna materialet, skola vi finna, att språkstilen i dessa punkter måste betraktas som särskilt karaktäristisk för Olavus Petri. Och dock bestå dessa excerpter, såsom min undersökning givit vid handen, av intet annat än en ordagrann översättning av vissa partier ur Ciceros skrifter. Det vill härav synas, som om den ciceronianska språkbehandlingen i vida större omfattning, än vi hittills anat, påverkat Olavus Petri. Den kärva och manliga stil, som vi så högt beundra i hans domare-regler, skulle sålunda åtminstone delvis¹ utgöra en medveten efterhärmaning av språket hos »den latinska prosans oupphunnare».

Till grund för trycket har lagts en avskrift från 1622 i Kungliga biblioteket, Stockholm, sign. B 130 [SCHLYTER: MESTL nr 100], fol. 27—34, nedan kallad A. Denna är märkelig även så till vida, som den är åtföljd av en motsvarighet på latinska språket. Vid första påseendet tror man sig givetvis ha funnit de latinska utdrag, som legat till grund för excerpterna, innan de överflyttades till svenska, särskilt som de latinska utdragen här och var äro försedda med ursprungsbeteckningar, som saknas i den svenska översättningen. En närmare undersökning ger emellertid vid handen, att det blott är fråga om en översättning av excerptsamlingen till

Detta fragment finnes numera jämte tillhörande excerpter tryckt i Lärdomshistoriska samfundets årsbok »Lychnos» 1937 med inledning och kommentar. Parallellen mellan denna skrifts och föreliggande excerptsamplings öde är anmärkningsvärd. — Förutom nu nämnda kategorier excerpter, som båda antagits härstamma från Olavus Petri, finnes i våra handskriftssamlingar från omkring 1600 ytterligare ett excerpt, som förmodligen kommit från samma håll, ehuru det av okänd anledning tidigt råkat på villovägar och därför i avskrifterna uppträder ensamt. Jag åsyftar härmed det Scipio-citat, som nedan avtryckts å s. 24, not a, och som synbarligen legat till grund för vissa uttalanden i Olavi Petri domareregler, p. 3, 4 och 19.

¹ Även det medeltida svenska lagspråket har påverkat Olavi Petri stil. Se härrom O. VON FRIESEN: Upplandslagen efter Ångöhandskriften (1902), s. XVIII. Jfr J. PALMÉR: Undersökningar i Olavus Petris språk I—IV (1934—42).

latin, varvid översättaren velat visa sin lärdom genom att då och då hänvisa till justiniansk rätt liksom i enstaka fall även till olika auktorer, sådana som t. ex. CICERO, BALDUS DE UBALDIS och BARTHOLOMAEUS A SALICETO. Som dessa hänvisningar i regel äro starkt korrumperade, har det mera sällan lyckats att verifiera riktigheten av översättarens uppgifter. Den latinska översättningen, som troget följer även inadvertenser i den svenska texten, har ej ansetts förtjänt att här nedan avtryckas, men de nämnda hänvisningarna ha i de fall, då det visat sig lämpligt, och särskilt då verifiering ej kunnat åstadkommas, bifogats i noter på respektive ställen.

Den till grund för tryckningen lagda texten A har jämförts med två andra avskrifter i Upsala universitetsbibliotek från början av 1600-talet, nämligen dels sign. B 140, nedan kallad B, och dels sign. B 121, nedan benämnd C. En tredje avskrift därsamma-städes från 1636, sign. N 312, har icke införts i variantsystemet, emedan den till fullo överensstämmer med B. Vid textbehandlingen har tillämpats exakt samma principer som beträffande Olavi Petri domareregler. Indelningen i punkter, som saknas i de bevarade avskrifterna, har här införts av mig med hänsyn till innehållet. Punkterna motsvara som regel de särskilda excerpterna. I vissa fall ha dock flera dylika sammanförts till en punkt, men de olika delarna ha då samtidigt utmärkts genom tankstreck.

Förkortningar.

C.	= Codex Justinianus.
D.	= Digesta.
[H.]	= Holmbäck: Våra domärregler.
I.	= Institutiones.
KA	= Kammararkivet, Stockholm.
KrLL	= Konung Kristoffers landslag.
LUB	= Lunds universitetsbibliotek.
MESL	= Konung Magnus Erikssons stadslag.
SS	= Samlade skrifter.
SvJT	= Svensk Juristtidning.
UL	= Upplandslagen.
ÖgL	= Östgötalagen.

I.

Om domare embethett.¹

En domare skal först² besinna, at han är en Gudz befallningsman, och [at] thet embete han förer, thet³ hörer Gudhi til och icke honom sielffuom. Och therföre hörer ock¹⁰ domen, som han förer⁵ eller⁵ affsägher, Gudhi til, effter thet han affsagder warder j Gudz embete på Gudz wegna, så at thet är wisseligha Gudz dom och icke menniskiors⁹ dom^{10.a)} Och ty ligger domarenom¹¹ macht vppå, at han seer sigh wijsligha före, at han icke på Gudz wegna dömer en falsk dom,¹³ ty Gudh wil haffua rett och icke orett. Och ther en domare weet sigh döma en falsk dom, ther dömer han sigh til en ewigh fördömdelse, effter thet han misbrukar Gudz¹⁴ befallning til offuerwold och orett, som til rett aff Gudhi insatt är. Men ther han haffuer wilia til at döma rett och ransaka¹⁶ grant effter sitt yttersta förstånd om retten ock kan doch icke för sijn oförständigheet skul⁵ finna på retten och sägher så en falsk dom, så⁴ haffuer han noghon vrseckt, at han är kommen på then falska domen emoot sin wilia och¹⁰ aff wådha och icke aff berådt modh. Och om ther skal gå straff effter, tå bör thet wara wådha boot.

1. Effter thet at en domare⁶ förer Gudz befallning til at döma rett, therföre bör honom aff⁷ alla macht winleggia sigh ther om, at han weet hwadh rett är. Ty at¹⁰ såsom then⁸ icke tienar för²¹ en predicant¹⁸, som icke weet huadh j scrifftenne står och huadh grunden och meningen¹⁷ är ther vthi; så tienar han icke²⁰ för²¹ en domare, som icke weet huadh j laghen står eller huadh hon²² innehaller och huadh grund och mening ther vthi är, och huru the brukas skola. Och therföre stå the farligha och göra vppenbarligha²³ orett, som skicka them vth för domare, som intet förstånd haffua. För ty huru skal han²⁴ döma rett, som icke weet¹² huadh rett är. Och the,

a) Jfr Andra krönikeboken, 19 kap., 6 v. [H.]

som sådana oförståndigha domare vthskicka, skola fruchta²⁵ sigh, at the bliffua wist deelachtighe medh j the falska domar, som aff-sagda warda. Så föra ock the sigh¹⁵ j stoort¹⁰ obestond, som tagha sigh domare embete vppå och kunna thet icke bestå²⁷.

2. Så skal ock domaren tenckia ther vppå, at såsom han är sielff Gudz befallningsman, så hörer ock folket, som han döma skal, Gudhi til, så at han medh Gudz och icke sin eghen befallning och embete skal döma Gudz och icke sitt eghit folk.²⁹

3. Teslikes skal han ock besinna, at domare embete[t] är för then menigha mandz besta insatt och icke för domarens eghit besta. Och therföre skal han thet bruka then menigha [man]³¹ och icke sigh sielff til godho, än tå⁷⁶ at¹⁰ thet är honom ock sielffuom³² til godho, när thet rett brukas¹⁹. Doch skal han jw⁵ sökia thet menigha besta medh embetet och ey³³ sitt eghit. Ty domaren är [insatt] för then menigha man[dz] skuld och icke then menighe man för domarens skuld.

4. Och aff thet, som⁵ nu sagdt är, kan man clarligha merckia, at the stå farligha för Gudhi, som driffua alt²⁶ laghen ther effter, at the skola få stoor saköra. Ty laghen är icke giffuen för saköra skuld vtan för rett skuld, then menigha man til nytto och gagn och icke til olagligh beskatning, skadha och förderff.^{a)} Och the fogdar och befallningsmän, som alt fara²⁸ ther effter, at the skola dragha theras herra³⁰ storan saköra tilhanda, the äro herrens³⁴ skadeligaste³⁵ fiender. För ty thet, som så orettferdeligha sammanleggis, thet dragher bort alt thet, som¹⁰ herren haffuer sielff rettferdeligha samman lagdt. Och therföre³⁶ haffuer herren ingen så skadelighan fiende³⁷, som sådana hans egna fogdar äro³⁸. En⁴⁰ orett-

a) Denna mening har författaren synbarligen hämtat från ett (falskt eller äkta) Scipio-citat, vilket i svensk översättning förekommer i äldre handskriftssamlingar och är av följande lydelse: »Scipio de lege. All lagh ähr insatt för rätt och skääl skuldh och ey för storan saköre eller och olagligh beskatningh. Medh laghen skall man fredha och hägna them spaka, som medh spächt vnder laghen wilia lefua. Men them ostyriga och wrångwijsa må man medh laghen straffa. Domaren, som laghen drifua skall, ähr insatt för thett menige mans bästa skull och icke then menige man för domarens skull.» (Citatet är hämtat från en kopiebok i LUB, skriven omkring 1600, sign. Juridica, miscellanea.) Det är icke omöjligt, att översättningen från latinet ursprungligen verkställts av Olavus Petri själv. Jfr inledningen, ovan s. 17.

ferdigh pening dragher tiyo rettferdigha bortt medh sigh,^{a)} och therföre kan ingen göra herranom större³⁹ skadha, än at han läter komma orettferdigan saköra in j hans⁴² fatebwr. För ty alt thet¹⁰ rettferdigan godz, som ther inne är, thet dragher han vth medh sigh. Och, som man säya pläghar, thet skal wara [ett starktt]⁴³ låås, som skal⁴⁴ kunna halla inne en orettferdigh pening. Och thet som orett⁴⁶ fåås, thet medh sorghom förgåås.^{b)} Saken ther til är⁴⁷ [thett, ath]⁴⁸ när Gudh, som domare embetet insatt haffuer, seer, at thet begynnar så komma j misbruk, at man söker sitt eghit gagn ther medh, som man skulle sökia thet menigha besta medh, och brukar thet⁴⁵ til at göra öffuerwold medh, som öffuerwold skulle affwärias⁵⁰ medh, så läter han tå komma thet ther til, at ther wij meente⁵¹ haffua gagn aff⁵², ther få wij aldra största skadhan aff⁵³. Och så vpwecker Gudh oss örligh och krich eller andra skadeligha bekostningar, ther bådhe rettfångit godz och orettfångit moste förspillas; och ther skeer oss¹⁰ rett vthinnan. Medhan wij bruke offwerwoll[d] oppå enn anden⁵⁵ och dragha ther peninga in medh, så moste the komma, som öffuerwold göra på oss igen, at thet tå moste j⁷ öffuerwold vthleggias, som medh öffuerwold in-draghit⁴⁹ är.

5. Then [thet]⁵⁶ icke troo wil, han moste aff förfarenheten thet⁵⁷ förnimma, [thi]⁴⁸ Gudh later intit öffuerwold⁵⁹ ostraffat bliffua, besynnerligha när som¹⁰ the thet göra⁶⁰, som på theres embetis wegna thet affwäria skola. Therföre må hwar och en herre see sigh wijsligha före, hwem han vthsender⁶¹ för befalningsman eller fogda. Och må han wel säya så til honom: Faar vth och war migh troo och huld och lät migh ingen orett⁶³ pening komma tilhanda⁵⁴. Och thet⁵⁸ ware nu sagdt om them, som laghen wrenghia effter sakörar⁶⁴. För ty⁶⁵ om lagligh och skäligh saköre är thet icke förståndandes⁶⁶.

7.^{c)} All lagh skola wara⁶⁷ för thet menigha besta skuld⁶⁸, och

a) Detta uttryck är belagt från förra hälften av 1400-talet. Se härom Östnordiska och latinska medeltidsordspråk I, utg. av A. KOCK och C. AF PETERSENS, ordspråkssamlingen, s. 165. [H.]

b) Ett liknande ordspråk förekommer i det troligen vid mitten av 1300-talet författade arbetet »Um styrilsi kununga ok höfpinga» (ed. R. GEETE, 1878), s. 32. Jfr även Olavi Petri krönika (SS, IV), s. 184. [H.]

c) Punkt 6, som här saknas, innehåller ett senare tillägg. Jfr nedan varianter, n:o 66.

therföre tå laghen bliffuer skadelighen, så är thet icke mera lagh vthan olagh⁷⁰.

8. En godh och beskedeligh domare är bättre än god lagh⁷¹. Ther en ond och orettwijs domare är, ther hielper⁷² godh lagh litet⁷³, [thii hand wrenger thenn]⁷⁴.

9. Ther⁷⁵ rett och skääl icke är, ther⁷⁵ kan icke heller wara lagh, ty för the skääl skuld, som hon⁶² haffuer medh sigh, gillas hon.

10. All lagh bör medh beskedeligheet warda driffuin⁷⁷. För ty högsta rett är högsta⁷⁸ orett,^{a)} och moste nådhen wara medh retten.^{b)}

11. Laghen gillar icke alt thet, som⁵ hon icke straffar, ty at⁶⁹ all mishandel kan icke vpreknas j lagbo^{cken}.^{c)}

12. J all lagh skal domaren achta⁷⁹ huadh hans vpsåt war, som laghen giorde, annars kan laghen warda⁸⁰ misbrukat⁸¹.

13. Then⁸² menigha mandz besta, thet¹⁰ är⁸³ yppersta laghen.^{d)} Och therföre thet, som finnes then⁸⁵ menigha man til nytto wara, thet⁸⁶ bör⁸⁷ reknas⁸⁸ för lagh, än tå⁷⁶ at bescriffuen lagh annorledhes kan halla⁸⁹.

a) Jfr CICERO, De officiis I, 10, 33: «Summum jus, summa injuria.» [H.] D. NEHRMAN har i sin Inledning til then swenska jurisprudentiam civilem (1729), s. 92 tolkat sentensen på följande sätt: »När domaren vtan afseende på måhletz omständigheter och lagens grund på oförsiktigt wis lempar lagen till thet måhl, som lagstiftaren ey welat ther under begripa. Ty då förlorar lagen sin rätta wärkan, orättwisan främjas och then förolämpas, som domaren freda borde.»

b) Jfr OLAVI PETRI skrift En liten ingång i lagboken (tryckt i Lychmos 1937), där det heter: »Och skall domaren närmare fölia nådhen än rätten.» Även satsen: »högsta rätten warder största orätt» förekommer därstädes.

c) Jfr nedan punkt 39 in fine. — Olavus Petri blev 1540 själv dömd till döden för ett brott, som enligt svensk lag icke var straffbelagt. Se härom närmare J. E. ALMQUIST: Dödsdomen över Olavus Petri i Festskrift tillägnad professor Nils Stjernberg 1940, s. 44, samt i Svensk juridisk litteraturhistoria (1946), s. 101.

d) Jfr CICERO, De legibus III, 3: «Salus populi suprema lex esto.» [H.] Det är emellertid anmärkningsvärt, att Cicero här talar om populus, d. v. s. *hela* folket i motsats till plebs eller dess bottenskikt. Olavus Petri har alltså — medvetet eller omedvetet — genom sin översättning givit citatet en annan innebörd än den ursprungliga.

14. Landzens sedh, när han⁹⁰ haffuer icke oskäl medh sigh, bör han⁹¹ reknas för lagh^{92, a)}

15. Osedher bör ingom⁹³ hielpa. Thet är: Jngen kan hielpa sigh⁹⁴ ther medh, at han segher monga⁹⁵ så göra, som han giordt haffuer, effter thet finnes wara emoot laghen⁹⁶.

16. Allmennelighe ordsedher brukas offta för almenneligh¹⁰ lagh, huilka ock så lagh äro, sådana som thesse äro⁹⁷:

1. Then ther⁹⁸ går j borghan, han går j bettalan⁹⁹.
2. Hött är medh ingo¹⁰⁰ bött^{101, b)}
3. Affwundzman skal¹⁰² icke witna.
4. Förord bryta¹⁰³ lagh.^{c)}
5. Olagha fång är ofång.^{d)}
6. Man skal icke bättra¹⁰⁴ ondt medh halffuo¹⁰⁵ werre.
7. Jngen kan¹⁰⁶ wara domare vthi sijn eghen saak.^{e)}
8. Effter ens mandz¹⁰ taal skal ingen dömas.^{f)}

a) Jfr D. 1, 3, 33. [H.] Punkten går igen i 1734 års lag, RB 1 kap. 11 §. Se även nedan, p. 20.

b) Jfr ÖgL, Eps. 3: 1 och MESTL, EdsB 13 kap. 1 §. [H.]

c) Uttrycket går sannolikt tillbaka på det tyska ordspråket »Vorwort brecken alle rechte». Jfr Deutsche Rechtssprichwörter, utg. av E. GRAF och M. DIETHER (1864), s. 24. — Beträffande tyska juridiska ordspråk i allmänhet, se även J. F. EISENHART: Deutsches Recht in Sprichwörtern, neu bearbeitet von K. Waldmann (1935).

d) Jfr KrLL, JB 1 kap. [H.]

e) Går tillbaka på det tyska ordspråket: »Niemand kan seyn eygen richter seyn», som bl. a. återfinnes i M. LUTHERS skrift: Eyn trew vormanung zu allen christen (1522). [H.]

f) Detta ordspråk har tolkats olika antingen så, att domaren icke fick döma, förrän han hört även motparten, eller så, att *ett* vittnesmål icke utgjorde fullt bevis och följaktligen ej kunde läggas till grund för en fällande dom. Båda tolkningarna förutsätts vara möjliga i 1709 års tyska översättning, där det heter: »Auf eines Mannes Angabe oder Zeugnis soll niemand geurteilt werden.» Ett belägg för det förra fallet återfinnes hos MUNKTELL i SvJT 1939, s. 524, där Göta hovrätt år 1695 varnar en häradshövding att »icke emot lag och domarereglerna uppå partens ensidiga . . . angivande . . . edra domar . . . grunda». Jfr Å. HASSLER: Den nya rättsgångsbalken, D. 1 (1947), s. 31, där ordspråket sättes i relation till »det latinska ordstävets *Audiat et altera pars*». — Det senare fallet är svårare att belägga, enär principen kommer till synes även på annat ställe i domarereglerna och någon speciell punkt mera sällan åberopas i praxis. I ABRAHAMSSONS kommentar till landslagen (2 uppl. 1726), s. 632 heter det dock: »Efter en mans tahl

9. En ährelöös man bör icke witna.
10. Then ther slår, han bryter.^{a)}
11. Wold¹⁰⁷ är icke landz rett.
12. Thet är icke alt sant, som är sanno¹⁰⁸ lijkt.^{b)}
13. Hwar ock en är sin weeldes wen.^{c)}

bör ingen dömmas . . . , ty at twenne eller trenne wittnen räknas för ett fult bewijs.» Jfr f. ö. Domareregler II, p. 27.

a) Går tillbaka på det tyska ordspråket: »Wer schlägt, der bricht.»

b) Detta ordspråk förekommer i »Um styrilsi kununga ok höfþinga» (ed. R. GEETE, 1878). [H.]

c) I 1898 års lagbok (ed. W. Uppström) finnes i en not å s. 1284—85 en synnerligen vidlyftig utredning om innebörden av ifrågavarande ordspråk, som där återges på följande felaktiga sätt: »Hvar och en är sin weeldes i vän.» Denna version synes enligt utredningen gå tillbaka på Abrahamssons kommenterade edition av landslagen (2 uppl. 1726), som Wilde tydligen haft till förlaga, då det 1736 gällde att utgiva en ny upplaga av domarreglerna. Något tryckfel är det dock ej fråga om hos Abrahamsson. Denne har nämligen medvetet ändrat den rätta texten i sin första upplaga (från 1702) till den felaktiga versionen, som i sin tur kan ledas tillbaka dels till 1665—66 års lagedition, dels ock till Schroderus' andra edition från 1619, där tryckfelet tydligen från början uppstått. Det förekommer även i den tredje upplagan (utan tryckår), men däremot icke i den första från 1616 och ej heller i de äldsta lageditionerna från och med 1635. I 1754 års lagbok ändrades »vän» genom ett nytt tryckfel till »wän». Felen rättades först i 1896 års lagbok (ed. R. Skarin) med stöd av en språklig undersökning av lektor N. Linder, som dock ej synes ha övertygat UPPSTRÖM. Därtill torde ha bidragit, att denne redan tidigare i sitt arbete »Öfversigt af den svenska processens historia» (1884), s. 132 översatt ordspråket sålunda: »Var och en . . . presumeras hava rätt till det, varöfver han råder eller som han har i sin besittning», en tolkning, som saknar allt värde, enär den bygger på en korrumpad text. En annan möjlig översättning har framlagts av J. LOCCENIUS i hans till latin översatta lagedition (1672, ny uppl. 1675), där det heter: »Quisque sibi proximus est», d. v. s. »Var och en är sig själv närmast.» J. E. RYDQVIST: Svenska språkets lagar, D. 2 (1857—60), s. 88 översätter bokstavligt: »Var och en är sin viljas vän, d. v. s. vill följa sin vilja.» Vidare är att nämna, att i vissa lageditioner från och med 1635 förevarande ordspråk varit sammanbundet med det därpå följande genom orden »thet är». Detta tillägg finns belagt redan i några otryckta lagböcker allt ifrån 1577 och härstammar således icke från 1635 års edition. I det äldsta trycket saknas det däremot, vilket visar, att boktryckaren Henrik Keyser 1635 icke helt och hållet följt Schroderus. Olikteterna äro dock ytterst obetydliga. I detta fall skulle alltså innebörden av ordspråket under senare hälften av 1500-talet ha ansetts vara, att »thet man gerna seer, thet witar man gerna med». Härmed må jämföras en passus i Laurentii Petri kröningspredikan från 1561, där det heter: »Hwar och en söker sitt eghit och är (såsom man säga plägar) sinne weelda wen.» Det vill m. a. o. säga: *Var och en är vänligt inställd till (eller understöder) det, som är för honom önskvärt (eller fördelaktigt).*

14. Thet man gerna seer, thet¹⁰⁹ witnar¹¹⁰ man gerna med.¹¹¹
15. Then icke haffuer fää, han böte medh krop.^{a)}
16. Then ey haffuer soo, han böte medh koo.¹¹²
17. Kend saak är så godh som witnat^{113. b)}
18. Giord gerning haffuer ingen wendning¹¹⁴.
19. Ther en bryter medh, ther skal han⁸⁴ bättra¹¹⁶ medh.^{c)}
20. Okendom manne giffs icke witzord.¹¹⁷

Och monga andra sådana vppenbara och allmanneligha ord-
språk¹¹⁸ plägha brukas för lagh, så at ther må dömas effter. För

— Förevarande ordspråk kan i likhet med närmast föregående (n:o 12) ledas till-
baka till den medeltida skriften »Um styrilsi kununga ok höfpinga». Se härom
närmare A. NORDLING: Hwar är sina wilda win. Ett ordspråk och ett textavsnitt
i Konungastyrelsen (i Studier i nordisk filologi 31—32: 8. Helsingfors 1945). Denne
föreslår efter en omfattande redogörelse för olika tidigare försök till tolkningar
själv följande översättning: »Var och en är de sinas (sina vänners o. s. v.) välvil-
lige vän.» Det är möjligt, att detta har varit den ursprungliga betydelsen (från
1300-talet), och något annat har Nordling ej heller åtagit sig att bevisa. Men
liksom den språkliga formen som synes med tiden förändrats, har tydligen även
innebörden på samma gång undergått vissa förskjutningar.

a) Jfr KRL, GB 8 kap. 1 §, av vilket lagrum framgår, att den pliktfullde fick
vid brist på tillgångar avtjäna bötesbeloppet medelst tvångsarbete. — JOHAN
SKYTTE citerar upprepade gånger i sin kommentar till stadslagen från 1608 (ed.
Wolff, s. 32, 139 och 170) som en »regula juris: Qui non habet in aere, luat in cor-
pore». Detta torde visa, att regeln ursprungligen hämtats från utländsk rätt.

b) Jfr MESTL, DrVI 11 kap. 1 §. [H.] Ifrågavarande ordspråks innebörd har
ofta missuppfattats. »Känd sak» har sålunda av naturliga skäl tolkats som iden-
tiskt med »notoriskt faktum». LOCCENIUS synes intaga denna ståndpunkt, då han
ännu 1675 översätter ordspråket på följande sätt: »Cognita causa æque bona est,
atque testata.» Men 1709 års tyska översättare ha träffat det rätta, då de låta
»känd sak» betyda »eigene Geständnis». Känd sak är m. a. o. detsamma som »be-
känd» eller »erkänd sak». Detta bestyrkes t. ex. av NEHRMAN i Inledning til then
swenska processum civilem (1732), s. 259, och framgår också vid en jämförelse
med 1734 års lag, RB 17: 36, där ordspråket ånyo förekommer och denna gång
direkt sättes i relation till bevismedlet eget erkännande. Att Olavus Petri själv
intagit samma ståndpunkt, vilket kunde ha varit föremål för tvivel, enär han
i p. 37 använder även termen »bekend sak», framgår av hans kommentar till
stadslagen (SS IV, s. 341), där uttrycket »kend sak» i DrVI 11 § 1 förklaras på
följande sätt: Tå är han felter, som sigh sielff feller; och är een almenneligh regla
j rettgånger.» [H.]

c) Detta ordspråk synes vara ett uttryck för den mosaiska talionsprincipen,
enligt vilken den brottslige skulle straffas med ett ont, identiskt lika med det
han tillfogat en annan. Jfr H. MUNKTELL: Om s. k. speglande straff (i SvJT 1941),
s. 254 ff.

ty sådana allmanneligha ordsedher¹¹⁹ äro som¹²⁰ andra reglor¹²¹, ther laghen är vthdraghen aff, huilka en domare bör at¹⁰ weta.

17. Thet konung medh skälom wil, thet¹²² reknas för lagh.^{a)} Thet¹²³ then¹⁰ menige man samtycker¹²⁴, thet skal reknas för lagh.

18. Then gör emoot laghen, som gör emoot lagsens mening, äntå⁷⁶ han synes göra såsom⁹⁸ orden lydha j laghen. Och [sådant]⁵⁶ skeer mykit¹²⁵ her j Suerige, ther¹²⁶ man wrenger laghen effter sakörar¹²⁷ och¹⁰ icke acta[r]¹²⁸ hans mening, som laghen giorde. Weeld¹²⁹ och affuund gör här ock¹⁰ mykit.

19. All lagh är insatt för rett och skäl¹³⁰ och icke för peninga¹³¹ skuld^{132, b)}

20. Ther man icke haffuer¹³³ bescriffuen lagh vppå, ther skall man bruka landzens skäligha sedwenio för lagh och döma ther effter.^{c)}

21. Lijka brutt haffuer¹³⁴ lika straff. Och ther före skal man icke see ther effter, at en är fattigh eller rijk, vtan straffa så¹⁰ then ena som then andra, ther lika brutt äro^{135, d)}

22. Domaren skal tala sachtmodeligha medh them, som j retten komma¹³⁶, ty⁵ annars warder¹³⁷ han mistenckt, at han icke skal döma rett. Och then mistancken får then¹³⁸ til honom, som illa tiltalat warder. För ty at man¹³⁹ skal ther warda bannat¹⁴⁰ eller illa tiltalat, är man icke tijtt kommen¹⁴¹, vtan til at sökia sin rett. Men ther saken så begiffuer sigh, at noghon [thera] parten moste straffas medh ord, tå skal thet skee, när saken är ransakat och domen är affsagder och icke förr.

a) Jfr Olavi Petri krönika (SS, IV), s. 44: »Pläghar man ock än nw så seya, at thet konungen med skälom wil, thet är lagh.» Se även D. 1, 4, 1. [H.]

b) Jfr noten å s. 24.

c) Upprepning av innehållet i p. 14. Jfr D. 1, 3, 33 och 35. [H.]

d) Jfr Karl Knutssons stadgar 1448 (tryckta hos HADORPH: Gambla stadgar), 3 kap.: »Och wari ey mehre then rijke frij för sköfling æn then fattiga, ty lagen bör gaa öfwer alles war hufwud.»

23. När domaren sitter för retta, skal han icke wara wredh på noghon [thera] parten¹⁴². För ty wredhen förblindar¹⁴³ honom, at han icke besinna kan¹⁴⁴, huadh rett är vthi sakenne.

24. Domaren skal icke wara för hastigh til at döma, för än han sakena wel begrundat haffuer. Ty en hastigh dom är seldan rett.¹⁴⁵

25. Jngen ting är domarenom så mykit¹⁴⁶ aff nödhenne som beskedeligheet, at han weet, när han skal wara streng och när han skal wara mild j laghen, ty at¹⁰ alt straff bör wara til förbättring^{147 a)}

26. Domaren skal icke wara för hastigh til at¹⁴⁸ noghors mans ähra och godha rychte förkrenckia eller [döma] så at han¹⁴⁹ förkrenckt warder. Och therföre göra the ganska illa och skadeligha¹⁵⁰, ja ock stoor orett ther til medh, som komma en godh och¹⁵¹ oberychtat man eller qwinno j vppenbara roop eller¹⁵² rychte och leggja¹⁵³ honom eller henne¹⁵⁴ lagh före, på thet the kunna få sakörer ther medh, än tå⁷⁶ at the¹⁵⁵ ingen skäl haffua¹⁵⁵ [ther]⁵⁶ til, som the³ leggja honom eller henne före. Sådana domare gör¹⁵⁶ twert emoot sijn¹⁵⁷ befallning. För ty domare embetet⁸⁵ är sådant, at man skal¹⁵⁸ wara snarare til at hielpa än til at stielpa.^{b)} Beskydda ens mandz ähra och godha rychte skal domaren¹⁵⁹ och icke förkrenckiat, medh mindre¹⁶⁰ at saken är så vppenbar worden medh skäl och bewijs, at ingen beskydning hielpa kan. Och therföre är thet itt förbannat ting, ther Gudh ock¹⁰ wil¹⁶¹ straffa öffuer, at man söker så sakörar, at ens mandz godha rychte,¹⁶² hedher och ähra warder ther öffuer förkrenckt. Och sådana¹⁶³ gilla icke Suerigis lagh,^{c)} the ther icke tillåta,¹⁶⁴ at man skal wara hastigh til at troo thet, som går ens mandz lijff, hedher eller ähra¹⁶⁵ vppå, medh mindre at til äro sex manna witne. Thet¹⁶⁶ är clart på tagha, at laghen icke wil, at hwart och itt löst rychte, som vpkommer, skal haffua witzord; therföre skiuter hon til så mong witne.

a) Jfr D. 48, 19, 20. [H.] — I skriften En liten ingång i lagboken (tryckt i Lych-nos 1937) säger OLAVUS PETRI samma sak: »förty all straff bör lenda till förbättring» och angiver samtidigt CICERO som källa härför.

b) Jfr nedan p. 31 jämte tillhörande not c.

c) KrLL, KonB 9 kap.

27. Thet är vppenbara orett och kan mykit ondt aff komma, at domaren för itt löst taal och¹⁶⁷ rychte skul twingar noghon¹⁶⁸ til laghen, medh mindre¹⁶⁹ ther är noghor annor liknelse til. För ty ens mandz owen kan snart aff affwund och illwilia komma itt rychte på gång¹⁷⁰. Seer man⁴⁷ ock vppenbarligha⁸⁴ för öghonen, huru ofta mong falsk rychte vpkomma¹⁷¹ och gå wijdt om kring. Skulle man nu twinga them strax⁴⁷ til laghen, som sådana rychte är om¹⁷², tå skeedde them¹⁷³ orett.¹⁷⁴

28. En domare skal icke letteligha läta noghon til laghen¹⁷⁵, medh mindre at nödhen twingar honom ther til, vtan han skal heller sökia annat midhel til at ställa them til fridz, som saken står emellan.^{a)} Ty thet är befructandes, at ther¹⁷⁶ ofta ganges lagh, ther skee ock ofta falska edhar, thet¹⁷⁷ domaren bör at¹⁰ förhindra, besynnerligha her i Suerige, ther man är ganska redheboghen til at swäria.

29. Ther åklagharen haffuer ingen skääl¹⁷⁸, bewijs eller⁸⁴ liknelse til sijn klagemål, tå¹⁸⁰ är swarandens ney så gott som åklagarens ja och bör ey twingas til laghen.^{b)} Men ther¹⁸¹ åklagaren haffuer noghon skäl¹⁸² eller liknelse eller ock itt' witne medh sigh, tå¹⁸⁰ är hans ia bättre än swararens¹⁸³ ney, och tå kommer han honom til laghen. Ther så icke är, tå¹⁰ skeer swarandenom orett, om han twingas til laghen¹⁸⁴. För ty honom bör icke strax gå lagh, at honom noghot wites eller förekastas, medh mindre at¹⁸⁵ åklagharen haffuer halff skääl medh sigh, tå kommer han honom til laghen. Men ther åklagharen haffuer full witne och skääl på thet¹⁷⁶ han swarandenom wijter, ther kommer han [honom] icke til laghen. Ty at emoot vppenbar skääl och witne skal ingen städias til eedh, vthan han warder [tå]⁵⁶ felter til sakena. Men thet honom wites medh halff skääl, thet må han leggja ifrå sig medh laghen.^{c)}

30. Ther åklagaren haffuer ingen annor skääl¹⁸⁷ på sijn claghomål, vthan han¹⁸⁸ wil halla thet medh sin eedh, at han haffuer rett, medh sådana eedh kommer han swaranden icke¹⁸⁹ til laghen. För

a) Jfr Decretalium Gregorii IX liber II, tit. XIX, cap. 2.

b) Jfr KrLL, TingmB 20 kap. 1 §. Se även I. AFZELIUS: Om parts ed (1925), s. 63 ff.; H. MUNKTELL: Det svenska rättsarvet (1944), s. 166 f.

c) Jfr Decretalium Gregorii IX liber II, tit. XXIV, cap. 36, § 1.

ty eedh skal icke gå emoot eedh.^{a)} Ey bör heller edher¹⁹⁰ vara på åclagarens sidho, effter som man nu talar ther om¹⁹¹, vtan på hans sidho, som swaranden är. Medh edh skal man swara och icke klagha, och ingen må swäria sigh peninga til.^{b)}

31. Ther en warder beclagadher¹⁹² medh noghot högmäles ärende eller¹⁹³ thet, som går vppå¹⁹⁴ liffuett eller hedher och ähro, och icke äro¹⁹⁵ sådana skääl til, at han skal fellas¹⁹⁶ til sakena, ey må eller kan han sielff¹⁹⁷ komma lagh åstadh, tå sägher lagboken, at vpsettias skal xij manna nemd. Wärja the honom, warj warder; fella the honom, warj felter. Nu är saken stundom så blind, at nemden sägher sigh huarken kunna wäria eller fella, och är så när sedhan som förr. Men thet är icke rett sagdt. För ty om the kunna icke¹⁹⁸ fella honom, så är han warder¹⁹⁹ och bör giffuas löös. Ty at then, som icke kan bindas til sakena, han skal wara²⁰⁰ frij. Och huadh rett wore thet, at man skal²⁰¹ pina och plågha honom²⁰², som man kunde intet²⁰³ betygga öffuer. Skal man ock altijdh wara mera²⁰⁴ beneghen til at hielpa än til at²⁰⁵ stielpa.^{c)} Så skal man [och]⁴⁸ holla [thet]⁵⁶ för en almenneligh reglo j all rettgång, at ther som så blinda saker äro, at²⁰⁶ man icke vthleta kan²⁰⁷ huadh rett är, ther⁴ skal man giffua honom löös, som beclagat är, ther han än wore brutzlighen. [Förty thet³⁸ är altið²⁰⁸ bättre at giffua en brutzlig man¹⁰ lös än ath¹⁰ pijna och plåga honom, som obrottzligann är]^{56.c)}

a) Jfr KrLL, TingmB 21 kap. 2 §. [H.]

b) Jfr AFZELIUS, a. a., s. 64, som påpekar, dels att eden enligt domarreglerna icke var något bevismedel »utan en inkvisitorisk åtgärd i sanningens intresse, ett medel att förmå till bekännelse», dels ock att användandet av fyllnadsed i modern mening enligt samma källa måste anses hava varit helt uteslutet.

c) Jfr D. 48, 19, 5 pr. [H.] — J. KREÜGER, a. a. (1884), s. 128 har påpekat likheten med stadgandet i Codex Bambergensis från 1507, § 13: »Und ist besser den schuldigen ledig zu lassen, dann den unschuldigen zum tode zu verdampnen.» Jfr E. CARLQUIST: Studier i den äldre svenska bevisrättens utveckling med särskild hänsyn till institutet erkännande (1918), s. 185. Se även Olavi Petri krönika (SS, IV), s. 88, där det heter: »Så är thet ock bättre at låta en brotzligen man bliffua ostraffat, än at then skulle straffas, som inghen skul haffuer. Och skal man altijdh wara mera beneghen til at hielpa än til at stielpa.» Jfr Olavi Petri kommentar till stadslagen (SS, IV), s. 339 och 346. — I skriften En liten ingång i lagboken säger OLAVUS PETRI: »Thett är bättre att släppa en oppenbara ogerningzman onäpst än att pijna och plåga enom för owiss och twifwelachtigh saak.» — Se numera även H. MUNKTELL i *Lychnos* 1939, s. 112 ff.

Domaren bör ingen plågha, medh mindre han haffuer skääl och vppenbara bewijs²⁰⁹ för sigh^{210. a)}

32. Effter thet at vårt folk her j Suerige är ganska redhebogit²¹⁵ til at gå lagh, wore tilbörlogit, at domaren sporde them til, som laghmännena²¹¹ äro, huadh skääl the weta ther medh, eller [om the] kenna²¹² honom så grant, som the swäria medh, at the troo honom wara obrotzlighen²¹³ eller ock annor liknelse haffua ther til, ther the kunna swäria vppå. Och skal domaren ingalund wara för hastigh at städia noghon gå fram ock²¹⁴ swäria, medh mindre han²¹⁵ haffuer [först]⁴⁸ ransakat ther om²¹⁶, om thet är then man, som bör tillåten warda, at han swäria må²¹⁷.

33. Ther som swaranden haffuer skäligh witne och bewijs²¹⁸ för sigh, medh huilka²¹⁹ han nedherleggia kan²²⁰ beclagarens²²¹ claghemål, tå är thet orett, at honom legges än tå ther öffuer²²² lagh före.^{b)} För ty honom bör niuta sijn witne och bewijs²²³, om the skäligh[a] äro och domaren kan gilla them. Men ther skälen icke göra fyllest, ther⁸⁵ kommer²²⁴ han til laghen. Ther man icke kan förswara sigh medh skäl och witne, ther skal man tå förswara sigh medh laggång och eedh.^{c)}

34. The ther gå lagh medh enom androm¹⁰ plågha så swäria²²⁵: 'Jagh bedher migh så Gudh til¹⁰ hielpa, at hans eedh är reen och icke meen.' Sådana är en farligh eedh, medh mindre man²²⁶ förweet sigh teste bätter j sakenne. Och är befructandes⁸⁵, at monge falske eedher skeep, ther Gudh högeligha warder²²⁷ förtörnat medh¹⁰, huilkit domaren bör affstella. Therföre borde lagmännena swäria widh thetta eller annat sådant sätt: 'Jagh bedher migh så Gudh hielpa, at aff the skäl och liknelse, som iagh weet aff sakena¹⁸⁶ och aff the vmgengelse, som iagh haffuer hafft medh thenna mannen,

a) Jfr Codex Bambergensis, § 13: »So sol auch der bekentnus, so auss marter geschicht, nit glaubt, noch yemant darauf zu peinlicher straff verurteilt werden, so nit vor der peinlichen frag redlich anzeigung der missetat erfunden sein.» CARLQUIST, a. a., s. 185.

b) Jfr Decretalium Gregorii IX liber II, tit. XIX, cap. 2.

c) Jfr 1538 års riksrådsbeslut i Upsala (tryckt hos SCHMEDEMAN), där det heter: »Ther man icke kan förswara sig med skiäl och wittne, då försware sig med lag och eed. Alt det man kan drifwa med wittne och skiäl, bör icke gåås lag före.»

troor iagh, at hans eedh är reen och icke meen.' Och så kunna²²⁸ laghmennena swäria rett²²⁹, än tå⁷⁶ han, som saken geller vppå, haffuer²³⁰ sworit orett. Och tå²³¹ är thet¹⁰ bättre, och²³² Gudz för-törnelse är²³³ teste mindre, at en haffuer sworit orett, än at så monge skola falskeligha swäria. När tå sex eller xij meer eller mindre godhe betrogne män haffua thet sworit, at the troo honom, som saken giffs, wara obrotzlighen, så skal tå domaren effter sådana godha mäns troo döma honom frij. Och så henger tå domen på hans eghen edh, som laghen går, och theras troo, som medh honom swäria. Och thet skal²³⁴ wara domarenom skääl och grund nogh til at döma honom frij. Och ther sådana lagh sedhan driffuin warder, bliffuer ingen²³⁵ meenedha vthan han²³⁶, som saken galt vppå, medh mindre²³⁷ thet ock bewisas kan²³⁸, at aff lagmänne-nar nogre²³⁹ wiste thet medh honom, at han brotzhighen war. Finnes thet, tå äro the²⁴⁰ ock¹⁰ meenedhare och bör straffadhe warda^{241 a)}

35. All dom skal befestas medh vppenbara skääl och bewijs, ty domaren skal intet döma vthan effter skääl och bewijs. Ther som⁵ åklagharen intit kan bewisa, ther är swaranden frij, ty åklagaren bör haffua bewijs medh sijn klagemål²⁴². — Man skal icke altijdh döma om gerningen²⁴³, som hon giord och skeed är²⁴⁴, vthan man moste tilsee j huadh acht och mening hon är giord²⁴⁵. Man skal döma om gerningena effter hans mening, som henne giorde, om thet skeedt är aff itt¹⁰ berådt modh eller ey. Och therföre kan man icke altijdh komma honom til¹⁰ tiuffs saak²⁴⁶, som androm noghot hemligha affhender. Ty²⁴⁷ thet kan henda, at en haffuer taghit wilt eller²⁴⁸ meent thet wara²⁴⁹ sitt, som hans icke war²⁵⁰, eller annat sådana²⁵¹. Jngom kommer man tiuffs saak vppå, medh mindre¹⁶⁰ han haffuer wetandes²⁵² och medh wilia lönligha taghit enom androm sitt ifrå. Så är thet bättre at see på²⁵³ vpsåtet och meningen, än man²⁵⁴ seer på gerningen.^{b)}

36. Effter thet²⁵⁵ gemeenligha skee pläghar her j Suerige, at [ther]⁵⁶ twå kiffua och tretta tilhopa²⁵⁶, tå pläghar offta then ene kalla then andra en tiuff eller annat sådana, och then, som [så]⁵⁶

a) Jfr Domareregler II, p. 23.

b) Jfr Olavi Petri kommentar till stadslagen (SS, IV), s. 318, och Johan Skyttes kommentar till stadslagen (ed. WOLFF), s. 142.

kallat warder, stemmer honom til²⁵⁷ retta och sägher, at han hafuer lagdt²⁵⁸ honom tiuffuerij til²⁵⁹ eller annat huadh thet tå helst är²⁶⁰, och wil så komma honom på skadha, at han antingen skal stå samma retten eller bliffua ährolös. Ther skal [tå]⁵⁶ domaren wara beskedeligh och göra åtskildnat mellan oqwedenns²⁶¹ ord och fult wite. ²⁶²Thet är fast annat [kalla] en[om] tiuff eller annat sådana j wredhe och aff itt hastigt modh än at leggja enom tiuffuerij eller annat til aff itt berådt modh och wilia medh laghen binda honom ther til²⁶³. Effter thet at thet²⁶⁴ icke är²⁶⁵ lika brott, så bör ey heller²⁶⁶ wara lika straff. Skal ock domaren²⁶⁷ see til, om thet är rett¹⁰ oquedenns²⁶⁸ ord eller ey, som laghboken^{a)} ther om innehåller.

37. Domaren skal icke tilstädia noghor oskäligh witnesbyrd, effter thet ther pläghar²⁶⁹ skeep falska eedhar medh, vtan han skal²⁷⁰ ransaka, om thet är icke weelda²⁷¹ witne eller affwundz witne, eller om ther är sådana wett²⁷² och²⁷³ skäl til²⁷⁴ som thet¹⁰ bör, eller om thet är en meenedhare eller ährolöös, eller om han är så kend, at man noghot²⁷⁵ weet aff honom, om han är troendes eller ey. Ther noghor¹⁰ sådana fehl finnes, ther gillas icke witnesbyrden. Jngen må heller witna j sijn eghen saak,^{b)} medh mindre han witnar²⁷⁶ emoot sigh, ty tå är thet bekend sak.^{c)}

38. Effter then bekenneelse, som en warder pijnter och pläghat til, skal ingen dömas^{d)} (ty sådana bekenneelse pläghar wara falsk²⁷⁷, och²⁷⁸ monge bekenna thet, som aldrih war sant²⁷⁹, för the pino skuld, som¹⁰ the lidha), medh mindre at så henda kan²⁸⁰, at aff sådana bekenneelse²⁸¹ finnes the skäl, ther²⁸² wel må dömas effter²⁸³.^{e)}

a) MESTL, RådstB 31 kap. 1 och 2 §§. Jfr även 1538 års riksrådsbeslut i Upsala (tryckt hos SCHMEDEMAN).

b) Detta uttryck återfinnes i den kanoniska rätten (Decreti pars II, causa IV, quaestio III, § 24) under formen: »Nullus idoneus testis in re sua intelligitur.» [H.]

c) Jfr T. ENGSTRÖMER: Vittnesbeviset (1911), s. 110 ff.

d) Jfr Codex Bambergensis, § 28: »Item ob yemant peynlich gefragt würde und nicht zuvor redliche anzeigung der mysstat, darnach man also fraget, als nach stet, zuvorderst aussfündig gemacht würde, und dann auss sölcher marter bekentnus der missetat geschee: derselben bekentnus sol nit glaubt, noch yemant darauf verurteilt werden, wann das wider das Recht were.» CARLQUIST, a. a., s. 185.

e) Jfr Codex Bambergensis, § 72 a: »Item so auff erfundene redliche anzeygung, einer misstat halb, peynliche frage furgenomen, auch auff bekentnuss des gefrag-

Och hörer ther stoor beskedeligheet til, huru man medh [sådana]⁵⁶ pino och plågho vmgå skal, at man icke pinar och²⁸⁴ plåghar then, som ingen saak²⁸⁵ haffuer, hwilcketh²⁸⁶ är itt vppenbara öffuerwold. Och²⁸⁷ ther som³⁸ sådana pina²⁸⁸ medh jungfrw^a) eller an nor plågha jw ändeligha brukas moste²⁸⁹ (thet doch bättre wore haffuat²⁹⁰ fördragh, effter ther²⁹¹ skeer så offta orett medh), så skal thet doch¹⁰ icke skee vtan j högmåles ärende för dråpligh saak²⁹² skuld.^{b)} Och therföre göra monge fogdar orett, som så obeskedeligha twinga them the gripa²⁹³ til bekennelse²⁹⁴. Ähuadh hon är rett eller orett, tå¹⁰ låta the gå straffet ther effter antingen til lijff eller til⁵ peninga och fata²⁹⁵ ther på³⁰², at han stodh til sina gerningar²⁹⁶, än tå⁷⁶ at¹⁰ han thet sedan nekar, när han icke plåghas. Ther sådana skeer, thet skeer mest för saköra²⁹⁷ skuld, och är [dog]²⁹⁸ vppenbara wold och orett, thet herren²⁹⁹ icke tilstädia borde.

ten, wie in den vorgehenden artickeln alles clerlich davon gesetzt ist, vleyssige mögliche erkundigung und nachfrag geschiet und in derselben, bekenter tat halb, solche warheyte erfunden wirt, die kein unschuldiger also sagen und wissen möchte: Alsdann ist derselben bekennuss unzweyffentlicher beständigen weyss zu glauben und nach gestalt der sachen entliche peynliche straff darauff zu urteyln.» CARLQUIST, a. a., s. 185.

a) Detta pinoredskap utgjordes av en *tumskruv*. Jfr Stockholm stads tänkeböcker 1483—1492, utg. av G. CARLSSON 1944, s. 248; Stockholms stads skottbok 1460—68, utg. av JOH. AX. ALMQUIST 1926, s. 117 och 487. Annorlunda CARLQUIST, a. a., s. 187. — Ang. dess användning i huvudstaden, se även LIZZIE CARLSSON: Bödelsämbetet i det medeltida Stockholm (Samfundet S:t Eriks årsbok 1934), s. 113.

b) Jfr CARLQUIST, a. a., s. 185, och MUNKTELL i *Lychnos* 1939, s. 113, not 7. — Se även D. 48, 18, 8 i anledning av ett uttalande i Olavi Petri kommentar till stadslagen (SS, IV), s. 336, där Olavus anför »keijsarelagen» som källa för vissa tortyrbestämmelser och därefter yttrar, att det »är bättre att en oskyldig varder pinat, än att en skulle svärja en falsk ed». [H.] Huruvida Olavus Petri själv på nyåret 1540 blivit föremål för tortyr »j högmåles ärende för dråpligh saak skuld», är ett spörsmål, varom meningarna äro delade. Se härom senast K. B. WESTMAN, a. a., s. 41 f. — Denne författare påbörjar mig där en åsikt, som jag ej vill vidkännas, nämligen, att jag icke tror »på tortyr utan menar, att Olavus själv mant erkänt, *sedan domen upplästs*». W. sammanblandar här två olika moment, dels bekännelsen, dels nådeansökan. Bekännelsen har naturligtvis under alla förhållanden skett före domens avkunnande. Något annat har jag ej heller påstått. Däremot har jag sagt, att Olavus begärde nåd hos konungen efter domens avkunnande. Även om detta i någon mån synes strida mot memorialprotokollets uppgifter, ligger det i sakens natur, att en begäran om nåd hos konungen tekniskt sett för-

39. Monge äro widh then mening³⁰⁰, at när ens mandz dom drif-
fuin warder, at thet skulle wara³⁰¹ hans ähro förnär. Och ther aff
kommer offta, at monge säya sikh wilia förswara theras ähro, tå
the förswara theres dom. Men sådant taal¹²⁶ går³⁰³ aff theres¹⁵¹
oförståndigheet. När en domare dömer effter sitt yttersta förstånd
och effter the skäl, som honom föregiffuin warda, tå är han vthan
skuld. Ther saken sedhan [kommer]³⁰⁴ för en annan, som mera
förstånd haffuer, och bättre bewijs framkommer, och warder sedhan
annorledes dömd, thet skal han wel kunna lidha, och thet är ho-
nom intet förnär. Men ther han förnummen worde³⁰⁵, at han för
mutor och gåffuor, welde³⁰⁶ eller wenskap skul haffuer affsagdt
en falsk dom, ther³⁰⁷ haffuer han³⁰⁸ fögho ähra inlagt³⁰⁹ medh. När
noghor twiffuelachtigh saak framkommer, ther man haffuer intet
om scriffuit huarken³¹⁰ j stadz- eller landzlag³¹¹, ey heller är³¹²
landz sedh, ther man må³¹³ döma effter, tå skal man höra³¹⁴ godha
mäns råd och döma effter sitt besta³¹⁵ förstånd och samwett, at
saken jw må³¹⁶ åtskild warda.^{a)} Ty så kräffuer domarens embete,
at han trettor åtskilia skal.^{b)}

40. Ther saken är blind, ther⁵ skal man snarare wara³¹⁷ til at
hielpa honom, som beclaghat warder³¹⁸, än honom, som klaghar³¹⁹
på androm³²⁰.^{c)} Then skal haffua båtanen³²¹, som faran står. Then
skal⁸⁴ stå faran, som båtanen³²³ och profiten haffuer.^{d)}

41. J alla saker skal domaren först² weta³²⁴ huadh nampn sa-
ken skal giffuas, om thet [är]³¹ edzöre, tiuffuerij, såramål medh
wilia³²⁵ eller huadh som helst thet skal reknas före, som giordt är.
Och sedhan skal ther dömas om, effter som ärendet sikh begif-
fuit haffuer³²⁶.

utsätter, att den anklagade ägt kunskap om domens innehåll, varför det måste
antagas, att domen i verkligheten varit avkunnad vid tillfället i fråga.

a) Jfr Stockholms stads privilegier den 30 juli 1529 (tryckta bl. a. i Konung
Gustaf I:s registratur, Bd 6, s. 237 ff.). [H.]

b) Jfr OLAVI PETRI skrift En liten ingång i lagboken (tryckt i Lychnos 1937),
där det heter: »Förty thett ähr hans (domarens) embete, att han kijff och trättor
och oeenigheeteer åtskilia skall.»

c) Jfr Sexti Decretalium liber V, tit. XIII, cap. 11. Se även D. 50, 17, 125.

d) Jfr I. 3, 23, 3; D. 50, 17, 10; C. 6, 2, 22, 3. [H.]

42. Then wrenger laghen, som icke bliffuer widh hans mening, som laghen giorde. Och ther³²² är rådzeedhen emoot, at man icke skal wrengha lagh om lagh^{327. a)} Jngen kan giffua androm större³⁹ rätt, än han haffuer sielffuer. Så kan ey barnet³²⁸ erfua större³⁹ rätt, än fadren³²⁹ hadhe¹⁰. Jngen³³⁰ kan giffua androm större³⁹ fullmacht, än han sielff haffuer^{331. b)}

43. Och thetta warj nu sagdt domarom³³² til een liten rettilse. Och bekenner man thet wel, at när man thenna reglan³³³ effter-fölia wil, som thet medh retta borde³³⁴, warder sakören³³⁵ noghot mindre; doch³³⁶ bliffuer ock Gudz förtörnelse²⁹¹ teste mindre, och rett och skääl ibland then¹⁰ menigha man bliffuer teste större, och ther ligger ock¹⁰ mera macht vppå.

Orät sachöra³³⁷ gör³³⁸ jngen herre¹²⁶ rijck.
Men lagh och räth ähr herrans prijs^{339. c)}

a) Jfr MESTL, KonB 1 kap. Se även Olavi Petri kommentar till stadslagen (SS, IV), s 317. [H.] Uttrycket »lag om lag» förklaras där på följande sätt: »Thet är, at the icke skola wridha laghen aff sina retta mening, såsom offta skee pläghar, besynnerligha vtaff the jurister, som ther studera vppå, at the skola kunna tagha ena oretta saak och förbloma henne så medh thet ena stycket her j laghen och thet andra ther, och leggja ther monga glosor vppå emoot lagsens retta förstånd, på thet the skola komma samma oretta saak til at synas wara rett eller twert om.» Jfr Domareregler II, p. 1.

b) Jfr D. 50, 17, 54 och 120. [H.] — Se även l. 59, 62 och 175 § 1 D. h. t.

c) Ang. innebörden av denna slutstrof, se närmare J. E. ALMQUIST i SvJT 1936, s. 186 ff. samt i Svensk juridisk litteraturhistoria (1946), s. 104 ff.

Varianter.

¹ Ändrat efter C. A har *Domare embete*. B *Nogre almeneliga regler ther domarre bör ræthe och sig aldelles eptherhola anno ä 1551*. D *Domare regler*. Någre almennelige regler, ther en domare skal sikh aldeles effter rätta. — ² A *forst*. Här ändrat efter BCD. — ³ Saknas i BC. — ⁴ D *tå*. — ⁵ Saknas i BD. — ⁶ Istället för *en domare* har D *domaren*. — ⁷ D *medh*. — ⁸ D *han*. — ⁹ A har *menniskios*. Här ändrat efter CD. — ¹⁰ Saknas i D. — ¹¹ BD *domaren ther*. — ¹² D *weeta*. — ¹³ De följande orden *ty ... falsk dom, ther dömer han äro överhoppade i D och ersatta med medh hwilken han dömer*. — ¹⁴ D tillägger *dom och*. — ¹⁵ Istället för *Så föra ock the sikh* har D *The stå ock sielffue farliga och föra sikh*. — ¹⁶ BD *ransakar*. — ¹⁷ D har istället *grund och mening*. — ¹⁸ BCD *predicare*. — ¹⁹ D *brukat warder*. — ²⁰ B *tiennar icke heller hand*. C *tienar oc icke then*. D *tiänar han ock icke*. — ²¹ CD *til*. — ²² D *laghen*. — ²³ D *vpenbara*. — ²⁴ BC *then*. Istället för *skal han har D skola the*. — ²⁵ D har istället *skulle befructa*. — ²⁶ D *all*. — ²⁷ B och *thett rætthigann icke kunde bestå*. D och *kunna thet dogh icke föreståå*. — ²⁸ D *sökia*. — ²⁹ D tillägger *Ty skal han så döma Gudz folck, som han wil stå tilsuars in för honom, som folcket tilhör*. — ³⁰ D har *felaktigt herrar*. — ³¹ Insatt efter BCD. — ³² Istället för *ock sielffuom* har D *sielfuom medh*. — ³³ BD *icke*. — ³⁴ A har *theris herra*. Här ändrat efter BD. — ³⁵ D *ska-deligha*. — ³⁶ D tillägger *tå*. — ³⁷ A *fienda*. Här ändrat efter B. CD använder pluralform: *inga så skadeliga fiender*. — ³⁸ Saknas i B. — ³⁹ A har *storre*. Här ändrat efter BCD. — ⁴⁰ D inleder satsen med *Ty en*. — ⁴¹ D *såsom*. — ⁴² D *herrans*. — ⁴³ Insatt efter C. B *starcke*. D *starck*. — ⁴⁴ D *skola*. — ⁴⁵ D tillägger *ther*. — ⁴⁶ D *medh synden*. — ⁴⁷ De sistnämnda orden äro omkastade i D. — ⁴⁸ Insatt efter B. — ⁴⁹ D *inlagdt*. — ⁵⁰ D *förtagas*. — ⁵¹ D *mene at*. — ⁵² D *vtcaff*. — ⁵³ D tillägger *och thet är vår girigheetz rätta löön*. — ⁵⁴ D tillägger *eller orätferdiga saköre, ty ther gör tw migh skada medh*. — ⁵⁵ Istället för orden *offweruoll[d] oppå enn anden* har A *itt annat sett och mening*. Här ändrat efter B. D *offuerwäld på them wij skulom beskärma*. — ⁵⁶ Insatt efter BD. — ⁵⁷ D tillägger *wäl*. — ⁵⁸ D *thetta*. — ⁵⁹ Orden *intit offuerwold* äro omkastade i AD. Här ändrat efter BC. — ⁶⁰ D *bruka*. — ⁶¹ D *sänder vth*. — ⁶² D *lagen*. — ⁶³ D *orättfärdigh*. — ⁶⁴ D har istället *saköre, görandes mong fattigh man offuerwold och orätt*

med. — ⁶⁵ För ty ersättes i BD av Men. — ⁶⁶ D sagt och förståendes. Där-
 efter tillägger D [6]. Domaren skal grant weta lagen, ther han effter döma
 skal, ty lagen skal wara honom för en rättelse. — ⁶⁷ D tillägger sådana, at
 the tiena. — ⁶⁸ C för then menige mandz bästa skull. D til thet meniga bästa.
 — ⁶⁹ D ersätter ty at med för ty. — ⁷⁰ D tillägger och bör affleggias. —
⁷¹ D tillägger ty han kan altijdh laga effter legligheten. — ⁷² A hielpa. Här
 ändrat efter BCD. — ⁷³ D intet. — ⁷⁴ Insatt efter B. A har istället wara
 lagh. I D heter det än utförligare ty han wränger och gör them orätt effter
 sitt sinne. — ⁷⁵ BD thet. — ⁷⁶ D ersätter än tå med ändogh. — ⁷⁷ BD driffuin
 warda. — ⁷⁸ D största. — ⁷⁹ D har istället Domaren achte i all lagh. —
⁸⁰ D har istället annars warder hon. — ⁸¹ D tillägger och wendes til ett annat
 sinne än hans mening war, som lagen gjorde. — ⁸² A har thet. Här ändrat
 efter CD. — ⁸³ D tillägger then. — ⁸⁴ D tillägger och. — ⁸⁵ Rättat efter
 BCD. — ⁸⁶ C har istället til beste wahra eller nytte, thett. — ⁸⁷ C tillägger
 warha och. — ⁸⁸ D hollas. — ⁸⁹ Orden annorledhes kan halla ersättes i B
 med anderledes holler, i D med effter orden synes annorlunda lyda. C har
 istället kan annorleds halla eller warha. — ⁹⁰ BCD hon. — ⁹¹ Saknas i
 BD. C har honn. — ⁹² D tillägger ther man effter döma må. — ⁹³ B ingan.
 CD ingen. — ⁹⁴ D sin saak. — ⁹⁵ D tillägger wara som. — ⁹⁶ D tillägger
 thet som han gjort haffuer. — ⁹⁷ B och er och så lag som thesse erre. C ersätter
 thesse med the. D sådana som thesse här effterfölja. — ⁹⁸ D som. — ⁹⁹ B be-
 thallning. CD betalning. — ¹⁰⁰ B ingen. C ringa. — ¹⁰¹ D tillägger dogh icke på
 alla rum. (Se t.ex. KrLL, EdsB 16 kap.) — ¹⁰² D bör. — ¹⁰³ B brytter. — ¹⁰⁴
 BC betala. — ¹⁰⁵ C halfhue. D hälfften. — ¹⁰⁶ D må. — ¹⁰⁷ D Wilia eller wold. —
¹⁰⁸ D sanning är. — ¹⁰⁹ BD ther. — ¹¹⁰ D tillägger och holler. — ¹¹¹ D tillägger
 [16: 15.] Man äger lagh och ey slag medh androm haffua. Detta ordspråk är
 hämtat från KrLL, DrVL 38 kap. [H.] — ¹¹² Denna mening saknas i D. —
¹¹³ B wittne. — ¹¹⁴ D återwendning. — ¹¹⁵ D redebogne. — ¹¹⁶ C bötha.
¹¹⁷ D tillägger [21.] Then sin frijheet missbrukar är wärd at mista henne. —
¹¹⁸ BD ordseeder. C ordsp[r]äck eller ordseder. — ¹¹⁹ BD ordspråk. — ¹²⁰ D
 såsom. — ¹²¹ D tillägger och en grund. — ¹²² BD tillägga skal. — ¹²³ BD och thet.
 D tillägger dessutom som. — ¹²⁴ D samtyckia. Resten av meningen saknas i
 D. — ¹²⁵ D offta. — ¹²⁶ Saknas i C. — ¹²⁷ BD saköre. C saköra. — ¹²⁸ D achtandes.
 — ¹²⁹ D och wäld. — ¹³⁰ B tillägger skull. — ¹³¹ D saköre. — ¹³² D tillägger
 Förty saköre äre ett straff, som them går öffuer, som lagen bryta, men lagen wil
 heller wara obrutin än brutin och såge så heller, at inga saköre skulle behöffuas.
 — ¹³³ D haffuer icke. — ¹³⁴ D kräffuer. — ¹³⁵ Hela stycket saknas i C. — ¹³⁶ D
 komma för rätten. — ¹³⁷ C bliffuer. — ¹³⁸ A har han. Här ändrat efter BD. —
¹³⁹ D tillägger kommer icke för domaren i then acht at man. — ¹⁴⁰ C bliffua
 bannat. D bannader bliffua. — ¹⁴¹ Orden är man icke tijtt kommen saknas i D.
 — ¹⁴² D på nogen parten uredh. — ¹⁴³ D förhindrar. — ¹⁴⁴ D kan besinna. —
¹⁴⁵ D sällan god och rätter. — ¹⁴⁶ D storligen. — ¹⁴⁷ C utesluter hela stycket.
 D tillägger och straffet bör wara sådant, om mögeligit är, at thet icke förhindrar
 honom, som straffat warder til at bättra sigh, såsom skeer medh them ther stulit
 haffua. The stå widh stupona, mista öronen och wisas aff by. Om sådane men-
 niskior rymme bort i fremmande land, ther ingen känner them, och wilia sedan
 bätra sigh och föra ett gott leffuerne, så warde the aldrigh betrodde. Och är thet

straffet honom, som straffat är, ett hinder och bliffuer han ther öffuer förtwißlat och wärre än han war tilförende; och hadhe för then skuld bättre warit, at han hadhe strax mist lijffuet. Sådant skeer och medh hoorkonor, som sättas på kåken och wisas aff by, at ther the tilförende bedriffuo hoor medh en eller två, the bliffua sedhan hwars mans horor, hwilket är icke til förbättring, vthan giffs medh sådana straff tilfalle til at bliffua werre, än man war tilförende. Therföre skal domaren i sådane saker bruka beskedelighet, at man icke tager ett ondt och gör thet halffua werre. Men laghen kräffuer altijdh förbättring och til förbättring bör hon driffuin warda. — ¹⁴⁸ D tillägger döma at. — ¹⁴⁹ BD överhoppa orden förkrenckia eller så at han. — ¹⁵⁰ BD ersätta orden illa och skadeligha med obeskedeliga. — ¹⁵¹ Saknas i BCD. — ¹⁵² CD och. — ¹⁵³ D twinga. — ¹⁵⁴ D tillägger gå. — ¹⁵⁵ A är på detta ställe korrumpierad och har här rättats efter BD. — ¹⁵⁶ CD göra. — ¹⁵⁷ D sitt embete och. — ¹⁵⁸ D tillägger ju altijdh. — ¹⁵⁹ Orden skal domaren saknas i D. — ¹⁶⁰ D tillägger än. — ¹⁶¹ D tillägger högeliga. — ¹⁶² har istället en godh mans rychte. — ¹⁶³ D sådant. — ¹⁶⁴ D har istället then ther icke tillåter. — ¹⁶⁵ D har istället mans heeder och ähro eller lijff. — ¹⁶⁶ D aff hwilket. — ¹⁶⁷ D eller. — ¹⁶⁸ Istället för twingar noghon har D kan komma enom eller twinga nogrom. — ¹⁶⁹ D tillägger at. — ¹⁷⁰ D har istället kan snart komma enom ett ondt rychte vppå gång för affuund och ilwilia skuld. — ¹⁷¹ D komma på gång. — ¹⁷² D har istället som i sådana rychte komma. — ¹⁷³ D tillägger stor. — ¹⁷⁴ D tillägger Then skulle heller tiltalas, som sådana rychte förer, at han thet bewijsa skulle. — ¹⁷⁵ D laggång. — ¹⁷⁶ D tillägger som. — ¹⁷⁷ BC ther. — ¹⁷⁸ B icke nogra skiellige. D tillägger medh sigh eller. — ¹⁷⁹ D kan. — ¹⁸⁰ D ther. — ¹⁸¹ D när. — ¹⁸² Saknas i C. D tillägger bewiss. — ¹⁸³ BD swarandes. B tillägger slæthe. — ¹⁸⁴ Denna mening saknas i C och är starkt korrumpierad i B. — ¹⁸⁵ D än. — ¹⁸⁶ D har sakerne. — ¹⁸⁷ D tillägger medh sigh. — ¹⁸⁸ Saknas i D. B ath hand. — ¹⁸⁹ D icke swarendenom. — ¹⁹⁰ B eedann. C eedtt. D edhen. — ¹⁹¹ Satsen effter som man nu ther talar om följer i D omedelbart efter edhen. — ¹⁹² D beslagen. — ¹⁹³ D tillägger annor swår saak. — ¹⁹⁴ D har istället på. — ¹⁹⁵ D är ey. — ¹⁹⁶ D bindas. — ¹⁹⁷ BD ey kan han heller. — ¹⁹⁸ D icke kunna. — ¹⁹⁹ D tillägger nogh. — ²⁰⁰ D warda. — ²⁰¹ BD skulle. — ²⁰² BD then. — ²⁰³ BD intet kunde. — ²⁰⁴ D mera wara. — ²⁰⁵ B saknar til och D til at. — ²⁰⁶ D ther. — ²⁰⁷ D kan vthleta. — ²⁰⁸ D fast. — ²⁰⁹ D vppenbara skäl och bewijss. — ²¹⁰ D tillägger Gör han ther öffuer, så är thet öffuerwold och orätt, thet honom icke wäl bekomandes warder. Hela stycket saknas i C. — ²¹¹ D lagmän. — ²¹² B kende. — ²¹³ D ... ther medh, och om the haffua warit medh och kende honom obrutligen. C överhoppa orden eller kenna ... swäria medh. — ²¹⁴ CD at. — ²¹⁵ D tillägger först. — ²¹⁶ Orden ther om saknas i D. — ²¹⁷ Orden at han swäria må saknas i BD. — ²¹⁸ D skäligen bewijs eller witne. — ²¹⁹ CD hwilket. — ²²⁰ D kan nederleggia. — ²²¹ BD åklagarens. — ²²² D vthöffuer. — ²²³ D bör witne och bewijss niuta. — ²²⁴ D twingas. — ²²⁵ D tillägger widh thetta eller annat sådant sätt. — ²²⁶ D at en. — ²²⁷ BD warder högligen. — ²²⁸ BD kunde. — ²²⁹ D tillägger och icke orätt. — ²³⁰ D tillägger sielffuer. — ²³¹ D så. — ²³² CD at. Saknas i B. — ²³³ D bliffuer. — ²³⁴ D skal thet. — ²³⁵ B tillägger meera. — ²³⁶ D then. — ²³⁷ D tillägger at. — ²³⁸ D thet kan bewisas. — ²³⁹ B

nogra aff lagmændene. D nogenhen aff lagmennerna. — ²⁴⁰ D tå äro the (om så finnes). — ²⁴¹ D bliffue. — ²⁴² D bör haffua medh sin klagemål skäl och bewijss. — ²⁴³ D gerningar. — ²⁴⁴ D såsom the gjorde och skedde äro. — ²⁴⁵ D the äre gjorde. — ²⁴⁶ D tiuffssaak vppå. — ²⁴⁷ D Förty. — ²⁴⁸ D och. — ²⁴⁹ D haffua warit. — ²⁵⁰ D som icke war hans. — ²⁵¹ D tillägger eller ther en stiäl aff wanartigheet och annar aff rätt fattigdom. Dessa ord äro uppenbarligen hämtade från Olavi Petri kommentar till stadslagen (SS, IV), s. 318. — ²⁵² Ändrat efter BD. A har wetat. — ²⁵³ B Så cer thett goth mära see oppå. D Så är thet och i alla andra saker, at man moste mera see vppå. — ²⁵⁴ D han. — ²⁵⁵ D at. — ²⁵⁶ D samman. — ²⁵⁷ D tillägger ting eller. — ²⁵⁸ Ordställningen här rättad efter BCD. — ²⁵⁹ D före. — ²⁶⁰ B huod thett kand werra. D hwaadh som så är. — ²⁶¹ A har oquämdens. Här ändrat efter BC. D oquedis. — ²⁶² Ett överflödigt at här utelämnat i enlighet med BD. — ²⁶³ B fast anneth i wrede och aff eth hastigtt mod eenn tywff eller anneth sådannth cend ath. D fast annat i wrede och aff ett hastigt modh kalla enom tiuff eller annat sådant än medh affwundz wilia binda honom med lagen af berädt mod ther til. — ²⁶⁴ Orden at thet saknas i D. — ²⁶⁵ Ordställningen ändrad i enlighet med B. — ²⁶⁶ B sså skall icke heller. D så skal thet heller icke. — ²⁶⁷ D tillägger rätt. — ²⁶⁸ A har oquemdens. Här ändrat efter BC. D oquädins. — ²⁶⁹ B eptther thett ath ther och plegar. D effter at thet plägar offta. — ²⁷⁰ B tillägger och. Orden han skal saknas i D. — ²⁷¹ B welde. C wilde. D wilduge. — ²⁷² B weth. C witt. D witne. — ²⁷³ D eller. — ²⁷⁴ BD medh. — ²⁷⁵ D ersätter orden man noghot med nogon. — ²⁷⁶ D är witne. — ²⁷⁷ D ty sådana bekennerelser pläga wara falska. — ²⁷⁸ D tillägger offta skeer at. — ²⁷⁹ D sant war eller skedde. — ²⁸⁰ BD kan hända. — ²⁸¹ D wederkennelse. — ²⁸² D som. — ²⁸³ B eptther ræthas. — ²⁸⁴ D eller. — ²⁸⁵ D har istället synonymen skuld. — ²⁸⁶ AD har istället för hwilcketh orden och thet. Här ändras i enlighet med B. — ²⁸⁷ C atth. — ²⁸⁸ D utelämnar orden Och ther som sådana pina. — ²⁸⁹ B meth jomffrwer eller annor plagor jw cendeliga bruckas mosta. D medh jungfrwr och annor sådana plågor som brukas. — ²⁹⁰ D haffua. — ²⁹¹ Ändrat efter BCD. — ²⁹² BD för dråpeliga saaker. — ²⁹³ BD ha istället gripit haffue. — ²⁹⁴ D tillägger och strax effter samma bekennerelse. — ²⁹⁵ B sæthe. D fatta. — ²⁹⁶ D sina gerningar til. — ²⁹⁷ D penninger. — ²⁹⁸ Insatt efter B. D har istället ett. — ²⁹⁹ D har felaktigt herrarne. — ³⁰⁰ D äre och så til sinnes. — ³⁰¹ D stå. — ³⁰² D vppå. — ³⁰³ C tilgå. D gonger. — ³⁰⁴ Insatt efter BD. C komer sedann. — ³⁰⁵ B Men kand thett fornumith warde. C Menn ther hann forfunnen warder. D Men om thet kan förnummet warda. — ³⁰⁶ B weeld. C wildt. D wold. — ³⁰⁷ Saknas i B. D så. — ³⁰⁸ B tillägger tha. — ³⁰⁹ BD tillägger ther. — ³¹⁰ D antingen. — ³¹¹ BCD landzlagen. — ³¹² D är heller. — ³¹³ D kan. — ³¹⁴ B tha må mand hörre. D ther må man jw höra. — ³¹⁵ D ytersta. — ³¹⁶ BD må jw. — ³¹⁷ D wara snarare. — ³¹⁸ BD är. — ³¹⁹ B beklager. — ³²⁰ Orden på androm saknas i BD. — ³²¹ B boothanne. D båtnan. — ³²² D har istället thet. — ³²³ B bothan. D båtnan. — ³²⁴ C utelämnar först. D weta först. — ³²⁵ D tillägger eller våda. — ³²⁶ C oc sedann dömes effter som Gud giffuer nåden til. Amen. — ³²⁷ D skal lagen wrängia. — ³²⁸ BD och så kan icke barnet. — ³²⁹ D föräldrarnar. — ³³⁰ BD och ingen. — ³³¹ Hela stycket saknas i C. — ³³² C domarenn. D domarenom. — ³³³ C regla. D regler. — ³³⁴ BCD bör. — ³³⁵ D

warda saköra. — ³³⁶ D så. — ³³⁷ B *sackör.* C *orette saker.* D *saköre.* — ³³⁸ D *göra.*
— ³³⁹ C är korrumpierad på detta ställe: *er hanns loff och priis och tack. Amen.*

II.

Een kort doch grundeligh och nödhörff-
tigh onderwijsningh¹ allom i synnerheet,
som sigh antingen för domare eller stembno-
män^{2 a)} [in]för rätta måste eller skola bruka
låta, nyttig och nödig³ att weeta.

1. Een häradzhöffdingh eller [dhen i hans stadh warder betrod-
der för een]⁴ lagläsare, han skall wara kunnogh och wäl öfwadh
både i Gudz och werldzliggh lagh och låta the twå lagböckerne al-
tijdh föllias åth i alla domar. Ty af Gudz lag [och wittnesbörddh]⁴
warda alla dommare⁵ förwissadhe, att the icke giöra emot Gudz
willia; och all werdzlig lag skall [och]⁴ hafwa sitt uhrsprungh och
styrke⁶ aff Gudz lagh.^{b)} Ingen mutogiruger, egennyttiger eller per-
soners anseeare^{c)} tienar till domare, uthan then allenast, som haf-
wer Gud och rättwijsan [alltijdh]⁴ för ögonen och achtar sig ifrån⁷
the okynne, som långt böra wara ifrån een domare⁸. Han skall och
weeta [att]¹⁶ åthskillia landz- och stadzlagen och icke blanda them
ihoop¹⁰ eller, som stadzlagen^{d)} säger, wrängia lag om lagh.

2. Till rådstugu höra allená [een tillbetrodh fougde]⁴, twå borg-
mästare och tolf rådmän sampt een förfaren stadzskrifware, walde

a) Stembnomän betyder enligt SCHLYTER »män, som äro närvarande vid en sammankomst».

b) Jfr 1608 års kungl. stadfästelse på landslagen: »I lijke måtto wele Wij och, at man uthi högmåls och andre sådane grofwe saker . . . rätter sigh efter Gudz lagh, som i then helige skriffth är författat.» Redan dessförinnan hade emellertid en tendens framträtt att subsidiärt tillämpa den mosaiska lagstiftningen. Se härom KREÜGER, a. a., s. 158; SCHÜCK, a. a., s. 485; H. MUNKTELL: Mose lag och svensk rättsutveckling (Lychnos 1936), s. 138; G. OLIN: Några blad ur det svenska straff-systemets historia (Minnesskrift ägnad 1734 års lag, D. 2, 1934), s. 819; J. E. ALM-QUIST: Karl IX och den mosaiska rätten (Lychnos 1942), s. 1 ff.

c) Jfr Femte Mosebok, 1 kap. 17 v.: »I skolen icke hava anseende till personen, när I dömen.»

d) MESTL, KonB 1 kap. 1 §.

och eedsworne män, alle födde swenske, the som hafwa arff och [liggiande]⁴ grund i staden.^{a)} Een aff konungzrådet skall 2 gånger om åhreth till staden komma allom giästom och byamannom¹¹, hoffmannom och landzmannom rätt [att]¹⁶ skippa.^{b)}

3. Häradzhöfdinge [eller then hans doom hafwer]⁴ böör¹² inthet [komma] till rådstugu med häradzsaker; ej heller¹³ warda the eens nembde och till rådstugudom kalladhe i stadzlagboken, såsom¹⁴ [och]¹⁵ icke heller¹³ thet ordet rådstugu warder [funnet eller]⁴ nempt i landzlagen. Till häradztinget hörer een laglig walder [och aff konungen]⁴ stadfäster och meenige¹³ man sworin häradzhöfdinge och domare medh sworn¹³ häradznembd.

4. Then som sitter i häradzhöfdingz ställe, han skall swäria samma eedh, som häradzhöfdinge sielff sworit hafwer [eller sweria borde]⁴ effter lagen,^{c)} och förr ähn han sigh sätter på tingzbenken [någon saak at förhöra]¹⁶. Häradznembd eller the 12 skole wällias och tagas bådhe aff [skatte]¹⁷, chronones och¹⁸ frälsses besutne¹⁴ och boofaste dannemän i häradet, the reedheliga äre¹⁹ och girugheet haata.^{d)} The [samme]¹⁵, som een gång walde och inschrifne warda i häradznembd, skola och blifwa ther wijdh och ingen¹⁴ sättia någon uthur nembden uthan laglig orsaak och schäl. Ty att ombyta häradznembd i hwar tingztima om åhret, thet gifwer stoor oordning i rättgångzsaaker och mycken oreedha [för] sielfwe häradzhöfdingen.

5. Ingen fremmandhe, then bådhe²⁰ i svensk tungomåhl och Sweriges lag oförståndig är, ej heller¹³ andre, unge eller gamble,

a) Jfr MESTL, KonB 2 kap. 1—2 §§.

b) Jfr MESTL, KöpmB 30 kap. 2 §.

c) Jfr KrLL, TingmB 2 kap. 1 §.

d) Landslagen saknar närmare bestämmelser om nämndemansval. I rosen-grenska lagförslaget från 1600-talets första decennium heter det härom i TingmB 2 kap.: »Sedhan bör och häradzhöfdingen wäl tillsee om the män i nämnden satte ähre, hwilke äga tolf beskedelige och oberychtade män wara. Och hwar the icke tillfyllest äre, tå äger häradzhöfdinge med the andra nämndemän och allmogen i häradet wällia them som feela, så at nembden full blifwer. Och af the tolf äger en häradzdommare wara, som the andre nämndemäns meningh framföra kan. The samme tolf nämndemän äge samma eedh swäria som häradzhöfdingen.» — Den moderna litteraturens ståndpunkt i frågan framgår av redogörelsen hos SANDELIN, a. a., s. 71 jämte där åberopade arbeten.

som hwarken på lagboken eller dombzhandelen hafwer rätt förstånd, skole i häradzhöfdingens stadh brukadhe blifwa.^{a)}

6. Ingen bonde warde²¹ ifrån sitt häradzting stembd till rådstugu, ej heller¹³ borgare till häradzting, uthan hwar sware¹³ och fullgöre²¹ sin saak, der han boor, såsom och stadzlagen^{b)} thet samma meenar: Inge wittne måge gånga af¹³ landet i staden et vice versa. Åklagaren söke swaranden, antingen honom böör på ting eller rådstugu swara. Häradzhöfdinge biude sin dom inthet fram uthi någon wårdande¹³ saak, förr ähn lagboken kallar honom och häradznembd hafwer ransakat.

7. All höghwårdande²¹ ährendhe skiuter Sweriges lag förr²² till häradznembdh¹³ [än till heradzhöfdinge]¹⁵. Och må icke häradzhöfdinge med sin dom rööra widh någon saak [, som importerar någotd]¹⁶, förr ähn häradznembdh hafwe²¹ uthleetat fulla sanning [och sielf witnat dher om]¹⁵. Och häradznembd wachte¹³ sig [för then skull]⁴, att hon icke gör någon menniskia¹³ [i ringa eller högh saak orätt heller samtycker orättan doom, nogrom]⁴ till willies och sigh [sielf]⁴ till skada.

8. Ingen mans haat eller hoot, wari sig hög eller låg, skall häradznembd mehr achta ähn Gud, lagen, rättwijsan och sanningen och stå ther wijdh fast och oundrykeligen²³.

9. Alla skola hafwa fördrag [att]¹⁶ öfwerfalla häradznembd med otillbörlig ordh och tysta henne för rätta och i sitt frij[d]-kalladhe säte, uthan låta henne fritt och oförmeent thala och uthsäija, hwad henne böör i saken thala.

10. Ingen man, som för rätta kommer och rätt begärrar, skall domaren snubba och med ond ordh afwijsa, som för myckit är skedt²⁴ i landet, hälst när domaren är tillförne mutader.^{c)} Häradz-

a) Jfr 1598 års stadga om rättegångar (tryckt hos SCHMEDEMAN), där det bl. a. omtalas, »at the, som till lagmän och häradzhöfdingar äro förordnade, sielfwe icke sitta i rätta, utan förordne andre uti deras stad, som hwarken läsa eller skrifwa kunna och föga förstånd i lagen hafwa».

b) MESTL, RådStB 26 kap.

c) Jfr Olavi Petri domareregler, p. 22.

höfdingen böör läsa rätt lagen²⁵ för nembdene, när hon för sit-tiandhe rätt sådant begärer, och göra²¹ nembden god och sanfärdig underwijsningh.

11. Ifrån beskrefwen¹³ lag skall ingen domare gå och effter up-dichtatt rätt och eitt hufwud dömma någon saak.^{a)}

12. Uthi hwart häradhe skall een tingstad wara och eij flere.^{b)} Är för then skull heel oreedha medh Wäsboo härad;^{c)} och woro scheligt, att gammal lag mehra gulle ähn gammal seedh.²⁶

13. Alla the brief, som häradznembd samtycker och gifwer, skola först upläsas och uppenbarliga uplysas för nembden och meenige tingzförsamlingen å rättan tingzstad och tingzbordh, ther och ingen annor städes förseglas medh häradz och häradz-höfdinge insegel. Copier skola tagas aff alla [uthi så måto]¹⁵ för-sigladhe brief och förwaras i häradzkistan. Fyra beskedeliga och the älsta aff häradznembd skole häradz insegel i godo²⁷ gömmo hafwa och låta thet ingestädes föras eller brukas uthan all häradz-nembds willie och tillstånd.^{d)} Giörs [skada eller]⁴ falskheet medh

a) I vissa laghandskrifter från 1500-talet (se t. ex. SCHLYTER: KrLL nr 110, fol. 2) finnes ett excerpt återgivet, som angives härröra från ett uttalande av AMBROSIIUS, och som har följande lydelse: »Bonus iudex nihil ex arbitrio suo facit, sed iuxta leges et jura pronuntiat; statutis juris obtemperat, non indulget propriae voluntati.» Samtidigt meddelas följande översättning (här anförd med moderniserad stavning): 'En rättfärdig domare gör intet efter sin egen godtycke, utan efter lag och rättvisa dömer och senterar han. Lagsens regler lyder och följer han och icke sin egen vilja.' (Jfr Sancti AMBROSII In psalmum CXVIII expositio, sermo 20, p. 36).

b) Jfr KrLL, TingmB 6 kap.

c) Här åsyftas Västbo härad i Småland, vars häradsrätt visserligen hade en s. k. »rätt» tingsplats i Brödrahalla, Reftele socken, men som dessutom sammanträdde på åtskilliga andra ställen. Förhållandet har delvis sin förklaring i att häradet sedan gammalt var indelat i fjärdingar, varför vissa av tingen fortfarande kallades fjärdingsting. Se t. ex. 1603 års dombok (Göta hovrätts arkiv), 1607 års dombok (KA) och 1609 års dombok (Vadstena landsarkiv). Jfr J. E. ALMQUIST: Häradsstingsprotokollen före 1614, inventering och proveniensundersökning (1945), s. 36—37. Först 1660 ändrades förhållandet så till vida, som häradet då erhöll sin bestämda tingsplats i Ölmestad, Reftele socken. Jfr J. ALLVIN: Beskrifning öfver Västbo härad i Jönköpings län (1846), s. 44.

d) I 1593 års patent (tryckt hos SCHMEDEMAN) heter det om häradssegillet blott, att det skulle förvaras i häradskistan »under häredzhöfdingens och samptelighen sworn häredznäpndz förwaring, låss och nyckel».

häradz insigle, så swari the fyra, [som thet]⁴ i [sin]⁴ förwahrning hafft hafwa. Kommer någon fram för sittandhe rätt med copier [och affskriffter]⁴ på någre ährender, så gifz them²¹ ingen witzordh, uthan hufwudbreefwet kommer fram [medh]¹⁶. Breef, som skrapadhe och raderadhe äre på mistänchte rum i brefwet eller förseglingarne, finnas icke rättfärdiga; the hafwa och ingen beständig krafft.

14. Stembningh till häradzting skall ingen annorstädes tagas och gifwas ähn på häradztinget af rätta domaren eller then i hans stad betrodde är. Och med hwarior stämbning skall häradzhöfdinge nempna två lagliga wittne eller 2 boohlfasta män, som medfara och när äre när stemmes.²⁸ Och häradzhöfdinge upteckne i dombook sina, när han stembning gifwer, åth hwem och ther hoos stemnowittnes nampn. Hwilken²⁹ annorlunda stämbder warder, ähn som lagen biuder och rätten kräfwier, thet är een olaglig och krafftloös stemning och gör ingen skada.^{a)}

15. Waadh ståndhe hwar man öpit innan laga tijdh, att så tijdeligen häradznembd, häradzhöfdinge eller then hans dom hafwer, item lagman eller underlagman, icke weela gå den rätta vägen med saken, som lagen säger och rättwijsan fodrar³⁰, så wedie medh penningar sina effter then ordning i lagboken^{b)} står oförsummat. Ty waad är upfunnit oskyldigheeten till beskärm och är en läke-dom emot orättfärdige och oförståndige domares dom. Och effter [ty]⁴ mången eenfaldig undersätare³¹ inthet weet när och³² huru wädias skall, många blödige [och]¹⁶ finnas, som för rätten af obeskedlige¹³ domare och theras tillhängiare underkufwadhe och nijdertystadhe wardha, att the töra[s] icke wädia; ty nederlegges offta mången¹³ eenfaldigh [och blyg mans]⁴ saak³³; och önschades³⁴ öfwerheeten therföre härmedh³⁵ inseendhe hafwa, täcktes³⁶, att ingen blyg¹³ eller oförständig [i wadzährande]⁴ mätte¹³ therföre blifwa ifrån sin rätt stängder och förkortadher.

16. Ingen, som lijfwet förbrutitt hafwer, skall³⁷ straffas öfwerheeten owitterlig och oåthspordt. Och förr ähn domen skrifttelig

a) Jfr KrLL, TingmB 12 kap.

b) KrLL, TingmB 37—39 kap.

författas om heela saken ifrån begynnelssen till ändan med alla sina [sandferdige]⁴ omständigheeter och förseglas medh och under häradz och häradzhöfdingens insegle, böör³⁸ [then] öfwerheeten till hand[a] skickas³⁹, att öfwerheeten⁴⁰ kan öfwersee domen och wäll betänckia sig, förr ähn änthelig befallning gifz⁴¹ att straffa någon menniskia till lijfwet.^{a)} På eens mans munthelige berättelsse, ehuru myndig han kan wara, eller och eens befallningzmans blotta skrifwelsse till öfwerheeten, uthan [att] skrifftelig och förseglad dom är ther hoos, bör ingen mista lijfwet. Ty öfwerheeten bör först försäkras fullkomlig af domaren, förr än⁴² befallning gifz⁴³ att straffa, att hon icke blifwer deelachtig uthaff oskyldig mans blodh. Bohl-faster bondhe niuthe borgan, om han¹³ råkar¹³ bryta, uthan gärning går å lijf hans och warder uppenbarligen wedertagen; sättes tå i konungz hächtelsse.^{b)} Ingen domare eller fougde [eller andre]¹⁶ må för affwund eller egit²¹ hastiga²¹ sinne eller för folkz fåfänge och löse saga⁴⁴ låta någon skattskyldig undersåtare³¹ fängzla¹³ uthan föregåendhe bewijslige saak [och skuldh, ty bewist saak böör gåå för fängelsset och icke fängelsset för obewist saak]⁴.

17. I alla högmåhlz openbare¹⁴ gärningar säger lagen sielf straf-fet aff, och ty hafwer häradznembd med sådane saker lätt att giöra. Men ther högmåhlzgärning wijtes någon¹⁴ och ej är uppenbartt eller någon wedertagen, tå måste häradznembd then samma wäria eller fälla⁴⁵. Ty måste häradznembd troligen åkalla Gud om rätt förstånd och see sig wäll före i sådana blinde saker, att hon icke gör sigh sielf till sin siäl, ähra, lijf och godz [någon]¹⁶ skada. Uthi almenneliga¹³ rätten står så, att then som något säger, han måste och [uppenbarat och]¹⁵ bewijsat, och icke then som neekar.^{c)} Item, när åklagaren kan icke lagligen bewijsa, är swaranden frij.^{d)} Men nu will Sweriges lag i högmåhlzsakers wijtesmåhl hafwa antingen wäriandhe eller fällandhe wid¹³ boot, som lag^{e)} förmähler,

a) Om underställning i högmålssaker stadgas uttryckligen i 1609 års patent (tryckt hos SCHMEDEMAN).

b) Jfr KrLL, DrVl 30 kap. och MESTL, RådstB 35 kap. Se ock rörande frågorna om häktning och borgen KRÜGER, a. a. (1884), s. 55 ff.

c) Här åsyftas justinianska rätten, D. 22, 3, 2, där det heter: »Ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat.»

d) Jfr Olavi Petri domareregler, p. 35.

e) Kr LL TingmB 34 kap.

och tå giörs behof, att häradznembd granneligen förspör⁴⁶ sig om sådana teckn och obedrägelige märken kunna finnas till thet, som enom wijtes, eller een⁴⁷ troowärdig människia weet bära sann¹⁴ kunskap, huru¹³ hans⁹ lefwerne och umgänge hafwer waritt af barndom, eller om han hafwer waritt när stadd och omgåtz med the saak honom tillwijtes och andre omständigheeter. Doch skole alle teckn och liknälser till sanning wara klarare ähn middagz-liuset. Finnes¹⁴ the¹⁴ icke alldeles så, [tå]¹⁵ är rådheligit att⁴⁸ sökia then gamble och almennelige¹⁴ rätten och låta sigh underwijsas. Och uthi twifwelzmåhl⁴⁹ och owisse fall, ther ingen sann bewijs hoos är, då är det rättwijsare och bättre frija een skyldigan ähn fälla⁵⁰ een oskyldigan. Item [uthi]¹⁶ twifwelachtige ährender bör een⁵¹ wara mehr benägen att wäria ähn fälla. Hwadh twifwelachtigt är, bör altijdh till thet bästa och icke till thet argesta förstås och uthlagt warda. [Tit.]¹⁵ De juris¹⁴ regulis^{14, a)} När någon warder lagligen fälter till straff, då skall domaren altijd föllia thet ordentelige straff, som lagen skickat och tillsatt haar, och [thet] icke effter sitt egit sinne och willie öka, minska eller förändra. Uthi ringa saaker²¹ bör domaren wara beskedelig och möjelig [och]¹⁵ icke skärpa föga wårdande¹⁴ ährender, ty mildheet berömmar domaren altijdh.^{b)}

18. Lagen^{c)} kräfwert aff häradzhöfdingen, att han skall höfda²¹ eden, för ähn nembden wärier eller fäller; och kan thet wijdh thetta sättet skee: 'Wij alle här upnämbedhe, hwar uthi sitt döpnampn, jagh N. N. N. N. N. N. N. N. [N. N. N.]¹⁵, bediandes oss samptligen och hwar särdeles för sigh så sannerligen Gud hielpa, som wij skolom ingen saker giöra eller fälla, som saaklöös är, och ingen frija [eller wäria]⁴, som saker är, uthan effter thet samweet, Gud oss [af nåde]⁴ förlänandes warder och bästa schäl wij finnom, spöria eller tänckia⁵²; tå weele wij öfwerwäga saken med största åhåga och sedan fritt upsäija, hwadh oss synes rätt wara, och eij

a) Här åsyftas D. 50, 17 de diversis regulis juris antiqui, vilken titel i vissa äldre textupplagor förekommer under den mera kortfattade formen »De regulis juris». Se t. ex. I. 56, 125 och 192 § 1. På sistnämnda ställe heter det: »In re dubia benigniorem interpretationem sequi non minus justius est quam tutius.» Jfr dock Olavi Petri domareregler, p. 31 och 40.

b) Jfr Olavi Petri domareregler, p. 25.

c) Se KrLL, Högmb 1 och 10: 1.

låta för frändsämio, mågsämio, räddhoga, wenskap, fiendtskap eller några wildh, hwad rätt är, dolt [wara], så sant wari oss alle och hwar särdeles Gud huld genom sitt helga evangelium.'

19. Een rätt domare bör ransaka klagarens sinne, om han gör thet af nödh, wällust eller argheet, och hwad thet är för folck, om någon bör troo them eller icke.^{a)} Kommer någon mistänckt fram medh falskt, updictatt tillthal och klaga, då skall kräfwias een eedh af honom, förr ähn han må klaga. Först skall han swäria, att then saak han sig företagit hafwer är rättwijs och icke aff haat, afwundh, fiendskap eller någon menniskio till willie. Thernäst skall han swäria, att han ingen sanning förtijga⁵³ skall, när han frågader warder⁵⁴. Thet tridie skall han swäria, att han icke hafwer gifwit eller will gifwa, [eij heller hafwer]¹⁵ lofwat eller will lofwa något, att domen skall honom till willie afseijas^{14, b)}

20. När åklagaren och swaranden komma till häradzting och warda bådhe inkalladhe för sittandhe rätt, tå skall åklagaren begynna sin klaga och hafwe liudh¹⁴ att fullföllia then till ändan, så att häradzhöfdinge, nembd eller någon annan icke faller i hans klagan eller förförer hans påbegynthe thal, uthan domaren med nembden gifwe granna acht; huru han framförer sin klaga och huru han henne¹⁴ bewijsar; och häradzhöfdinge låthi thet upteckna.

21. Samma wilkor niuthe swaranden, som åklagaren uthi thalet hafwer, och när så myckit, [som]¹⁵ behof giörs i saken, thalat och swarat är, bewijst, wittnatt och skriftteligen författat, då wijke bådhe parterne¹⁴ och alt annat sellskap, som med domen inthet hafwa att beställa, af tingzstugan, och häradznembd röste

a) Denna del av p. 19 är ordagrant hämtad från 1538 års riksrådsbeslut i Upsala (tryckt hos SCHMEDEMAN) in fine.

b) Här åsyftas den s. k. *vrångoeden* eller *juramentum calumniae vel malitiae*, vilken enligt den moderna processrättslitteraturen skulle ha införts i svensk rätt genom 1615 års rättegångsprocess, p. 16. Se t. ex. AFZELIUS, a. a., s. 138. Att märka är dock, att dylik ed enligt 1615 års författning skulle avläggas i överrätten, medan den ovan i p. 19 förutsättes äga rum inför häradsrätt. Den förste, som inom svensk juridisk doktrin närmare beskrivit vrångoeden, är CLAS RÅLAMB i sina »Observationes juris practicae» (1674, ny uppl. 1679). Såsom källa åberopas tysken ANDREAS GAILS arbete »Practicarum observationum libri duo», vars första upplaga utkom genom trycket 1578.

[der]¹⁶ om och betäncke sig [wäl]⁴ hwar i sin stadh med flijt och åhåga, huru saken må warda lagligen slijten²¹, och häradzhöfding låthe them höra, hwad⁵⁵ beskrefwen lag förmåhr¹³ om thet måhlet. Görs ytterligare berättelse¹⁴ och underwijsning behoof aff någon¹⁴ [thera] parten, tå låthe [domaren] then parten åther igen komma in, så lenge [han]⁴ hafwer rätt och fullkomlig beskeed gifwit på thet måhlet honom⁵⁶ warder frågat. När domen är besluthen²¹, straxt ypnas tingzstugun.

22. Alt thet man kan drijfwä med wittne och schäl bör ingen gå lag före. Kan man och icke förswara sig med schäl och wittne, tå försware sigh med lag och eedh.^{a)}

23. Then som i uppenbara rychte kommen är och hafwer fäst lag, han skall sielf och allena swäria om sanningen, att han är frij och oskyldig för thet rychtet honom är uppåkommit. Men hans lagmän tränges inthet till högre²¹ eedh, åhn [att]⁴ the troo och meena thens berychtades eedh [skall]¹⁶ wara reen och ej⁵⁷ mehn. Och således warder meeneedh förekommen och Gud mindre för-törnader.^{b)}

24. Kommer rychtet ifrån löösachtigt folck och afwundzmän, baakdantare, haatare eller witterlige fiender, tå skall ingen twingas¹⁴ till att fästa lag, effter stoort twifwel¹³ är, att sanning skall finnas hoos sådant folck⁵⁸.^{c)}

25. Huru wittne skole ransakas, [och]¹⁵ hwar¹⁴ [all]¹⁵ witne¹⁴ [och]¹⁵ alle¹⁴ eed [för häradztinge skole]¹⁵ gångas, [tet]¹⁵ fins uthtryckeligen i lagen,^{d)} n[embligen] å rättan tingzstadh och tijma⁵⁹.

26. För högmåhlsaker⁶⁰ skall ingen lag fästa eller²¹ lag gå, uthan ther någrom wijtes någon högmåhlszaak, då skall häradz-nembd wäria eller fälla [effter dhe tecken, lijknelsser, skiähl och

a) P. 22 är hämtad från 1538 års riksrådsbeslut i Upsala (tryckt hos SCHMEDEMAN) in fine. Jfr Olavi Petri domareregler, p. 33.

b) Jfr Olavi Petri domareregler, p. 34.

c) Jfr Olavi Petri domareregler, p. 27.

d) Jfr KrLL, TingmB 21 kap. 2 §, där det heter: »All witne oc alle edha fore heredzhöfdingia sculu gangas a rettom tingsdagh oc tingsstad.»

omständigheeter, som the medh saken finna]¹⁶; och kommer [iagh]¹⁵ i håg¹⁴, hwad tillförne är påmint om wäriandhe och fällandhe.^{a)}

27. Ingen domare bör tillstädia eens mans wittnesbörd i någon saak, wari så myndig han wara will^{61. b)} [Een man, ingen man]⁴. Een menige mans röst, ingen röst.^{c)} Ett wittne ogillar Guds lagbook mångastädes: Num. 35;^{d)} Deut. 17 [och] 19;^{e)} Math. 18^{13, f)} 2 Cor. 13^{21, g)} Joh. 8;^{h)} Heb. 10.ⁱ⁾ Oryggeliga och krafftige wittne äro thesse¹³: först egin bekännelsse, dedan [effter] uppenbahr giärningh. Siälfwillige wittne och okalladhe warda icke gilladhe [i rätten]⁴. Icke [måge swäger]⁴, skyldmän, [icke heller]¹⁵ landboo [eller]⁴ tjänare^{j)} antingen moot eller medh huusbonden [wittna]¹⁶. Ingen må uthaf höra säijas wittna⁶²; uthan hwad han wittna will, thet skall han sielf hafwa hördt och sedt och giöra sin eedh ther uppå, om domaren så kräfwer, undantagandhe gamble saker och sådana, som [antingen]¹⁵ alldeles inthet eller beswärligen och med stoor mödo på annat sätt bewijsas kunna.^{k)}

28. Alla thessa må ej lag och⁶³ wäriomåhl gå, ej [i] någon dom och nämnd sittia, [ej]¹⁵ heller¹⁴ wittne bära, som äre uppenbara tiufwar, förrädare, mördare, [mandråpare uthan all nödh, mordh-brännare, meeneedare]⁴, ährelöse, kättare, blodskändare, trull-

a) Jfr Olavi Petri domareregler, p. 31.

b) Jfr Olavi Petri domareregler, p. 16: 8 och 29.

c) Går förmodligen tillbaka på det tyska ordspråket: »Ein Mann, kein Mann.» Jfr S. FRANCK: Sprüchwörter Gemeiner Tütscher Nation (1545), Th. 2, S. 166.

d) Jfr Fjärde Mosebok, 35 kap. 30 v.

e) Jfr Femte Mosebok, 17 kap. 6 v. och 19 kap. 15 v.

f) Jfr Mattei evangelium, 18 kap. 16 v.

g) Jfr Pauli andra brev till korintierna, 13 kap. 1 v.

h) Jfr Johannes evangelium, 8 kap. 17 v.

i) Jfr Brevet till hebreerna, 10 kap. 28 v.

j) Jfr Olavi Petri kommentar till stadslagen (SS, IV), s. 345: »Klockare må ej witne bära, ty han är prestens tienare. Her aff haffuer man, at tienaren icke bör witna medh sinom herra.»

k) Jfr Johan Skyttes kommentar till stadslagen (ed. Wolff), s. 186 ff. SKYTTEs källor i fråga om vittnesbeviset äro, som Wolff påvisat, bl. a. MATTHÄUS WESENBECK: Paratitla in pandectarum juris civilis libros L (Basel 1565) och GAIL, a. a. Vittnesjäven hos SKYTTE äro därför närmast att betrakta som ett försök att recipiera kontinental grundsatser. Framställningen ovan i p. 27 ger däremot en ganska verklighetstrogen bild av samtida svensk praxis.

karlar och nijdingzwärkare, som hafwer dräpit någon å sin säng sofwandes eller å watten simmandes, frijdzbrytare, lagbundne⁶⁴ och dömde obootfärdige⁶⁵ horkarlar.^{a)}

29. Effter fadher- och moderlöse barn icke äre wäll försörgde¹⁴ och i alla måtto med lag så förwaradhe, som wäll behof giordes, will man uthaff lagförfarne[s]⁶⁶ skriffter något taga och för eenfaldig häradznembd framställa⁶⁷ [till underwijsning]⁴, att styrkia fader- och moderlösas¹⁴ barns¹⁴ rätt [ther]⁴ medh emoot otrogne måhlzmän. Och är weetandes, att måhlzmän äre [aff] triggehanda [slaag]⁴. Först [ähre]¹⁵ the, som barnen näst skyldhe⁶⁸ äre, effter then ordning i Sveriges lag [ståår]⁴. Thet andra måhlzmannsslaget äro the, som fader och moder i theras thestementen anten med brief eller elliest sin sidsta willia tillskicka¹³ [och nämpna]⁴. Thet tridie [slaget]⁴ äro the, som aff öfwerheeten warda tillsatte och förordnadhe⁶⁹, när som fränder hwarken på fäderne eller möderne när finnas.^{b)} När fadher eller moder eller bådhe döda äro och barn effter lefwa, tå skall aff boo⁷⁰ oskipto all gäld, som fader och moder giordt hafwa, och aff obytt boo hwad elliest effter lagen bör tagas, först afläggas. Och sedan skall barnsens deehl⁷¹ granneligen inventeras och upskrijfwat stycke wijdh stycke, qwicht och dödt, löst och fast. Och ett skrijfwit⁷² inventarium skall leggas⁷³ i sochnekyrkan, ther arfwet är fallit, och [ett]¹⁶ annat inventarium [doch lijka lydandes]¹⁶ inlegz hoos häradznembd, barnomen i framtijden till rättelse.

30⁷⁴. Lagen^{c)} uthtrycker och will⁷⁵, att barnsens fäderne och möderne skal undanskiptas och icke affwittras. Ty thet ordet affwittra fins ingestädes i landzlagen och är ett skadeligit bruuk för fader- och moderlösa barn, som mehr förringar theras rätt ähn förmehrar. Och händer offta, att tienstedräng och tienstepijga, som lijtet nog hafwa wijderwågat, komma offta i ett rijkt [och förmöget]⁴ boo,^{d)} som öfwer 20 klaafbundne nööt äre föruthan

a) Källan är här uppenbarligen 1538 års riksrådsbeslut i Upsala (tryckt hos SCHMEDEMAN).

b) Jfr Karl IX:s lagförslag, ÄB 6—8 kap., och SKYTTE, a. a., s. 51 ff.

c) KrLL, GB 16—18.

d) D. v. s. genom att gifta sig med husmodern, resp. husbonden. I det följande förutsättes endast det förra fallet ha ägt rum.

hästar⁷⁶, [öök]¹⁵, swijn, fåhr [och]⁴ getter, [item]¹⁶ silfwer [och]¹⁶ koppar, undertijden skattejord[!]^{a)} medh sängekläder, bordh¹⁴ [och] bänckar⁷⁷, så att allt wäll tillståår så innan som uthan huset, [och]⁴ affwittrar¹³ så för alttsammans 3 eller 4 ₧ koppar, mehr eller mindre, och söker [så]¹⁶ inthet lengre bortt effter betalningen ähn till kopparen¹³ eller fähuset. Ther tager han twå eller flere⁷⁸ oxar aff barnsens arff och köper kopparn therföre, stijger så in i arfwet och alt thet goda fadren sammandrog. Döör [så]¹⁶ barnens¹⁴ moder¹⁴ ther näst, tager han aff hennes deehl twå²¹ lotterne²¹, och får så barnen tridingen²¹. Ther med draga¹³ the sin wäg. Förståndige män betäncke thetta¹³ och blifwe wijdh lagh.

31. Ingen tages till måhlzman öfwer barn och barnegodz, uthan han hafwer sitt egitt så myckit wederwåga[t] i löst och fast, som barnsens godz och ägodeelar kan wara.^{b)}

32. Måhlsmans¹⁴ edh,^{c)} som barn och barnegodz annamma och uppbära effter inventarii innehåldh, skall denne wara: att måhlzman swär och lofwar sigh willia bådhe barn och barnegodz tro- ligen och reedheligen förestå, theras faste jordh, gårdar och tomp- ter¹³ på landet och i köpstaden osålde och obytte i godt wäsendhe behålla, och att thetta, som är guld, sölfwer och koppar, theen och annat, [som] uthan skada må behållit wara, skall han icke sällia och, [i]¹⁶ hwadh nöden kräfwer, förswara, beskärma och wäria barn och theras godz¹⁴ innan och uthan rätten och alt thet them till nytto och godo komma kan betänkia och sigh ombeflijta; i laga och rättan tijdh göra god reeda och rätt rächenskap i barnsens och nästa fränders närwaro, och ingen deel [af thet]⁴, som inventa- rium innehåller¹³, låtha förkomma aff otroheet, oachtsamheet eller

a) A synes här i likhet med övriga bevarade avskrifter vara korrumperad. I stället för *skattejord* har B *setiejordh*, vilket ej heller ger någon tillfredsställande mening.

b) Jfr Karl IX:s lagförslag, ÄB 8 kap., ävensom Johan Skyttes kommentar till stadslagen (ed. Wolff, s. 51), där det heter: »Lijka som romerska lagen [se t.ex. I. 1, 24 pr.] medhåller, att näste frender såsom och alle andre tillförordnade för- myndare skole ställe bårigan och göra åhrligen rächenskap, äfuen så skole och förmyndare wara förplichtade effter Sweriges lagh.»

c) Kravet på målsmansed, som ursprungligen härstammar från justiniansk rätt, återfinnes även i Karl IX:s lagförslag, ÄB 6 kap.

wahngiömmo, så framt han icke aff sitt egitt godz skall wara förplichat thet upfylla, så sant honom Gud hielpe.

33. Kläder, spannemåhl och annat, som icke kan [oförderfwat]¹⁵ förwaras länge, thet förwändes och föryttras med mannewittne i penningar¹³ [och fast wärde]⁴ barnomen¹⁴ till godo.

34. Leffwandes booskap, som icke kan uthfåås med fördeel [eller uthan skada hållas]⁴, giöres²¹ med⁷⁹ som med [kläder och]¹⁶ spannemåhl [sagdt ähr]⁴.

35. Stiuffader må ej wara sin[a] stiufbarns måhlzman,^{a)} uthan [att] näste fränder willia thet samtycka och han [sielf]¹⁶ will på sätt som sagdt är försäkra sina stiufbarn.

36. Ingen måhlzman köpslage och handle antingen genom sig sielf eller genom een annan person [medh barnomen något sig till prophit]¹⁶, medan han hafwer måhlzmannedömet öfwer them.

37. Öfwermagi tillstädies och icke⁸⁰ sällia, förwända¹⁴ [eller]¹⁶ förpanta någon deehl, theras förmyndare owitterligt.⁸¹ Then thet gör, wari ogilt.⁸²

38. Ändoch Sweriges lag^{b)} effterlåter modren see för barnegodze med näste fränders¹⁴ [rådh]¹⁵, medan hon ogifft är, doch är thet [lijkwäl]⁴ för barnomen rådeligit, att theras fädernes arf straxt effter faderens²¹ död undanskiptes i nästa fränders närwaro, inventerat och upskrifwit [stycke wid stycke]⁴. Thet eena inventarium blifwer hoos nästa fränder, thet andra förwaras i sochnekistan⁸³, ther arfwet föll.^{c)} Och godzet blifwer i moders wärio, emedan hon änkia sitter⁸⁴. Förestår moder icke wäl [betrodd]¹⁵ barnegodz, tå skillie näste fränder modren wijdh godzet, och the tage thet på sig med eedh, ut supra dictum.⁸⁵

39. Uthi lijka måtto skall thet och tillgå medh barnemöдерne, att thet skall straxt effter modrens död undanskiptas och granne-

a) RÅLAMB, a. a., s. 325, företräder samma ståndpunkt och anför därvid som stöd Codex Justinianus 5, 49, 1.

b) KrLL, GB 15 kap.

c) Jfr ovan p. 29, där ungefär detsamma säges, ehuru det ena inventariet istället för att anförtros närmaste fränder skulle tillställas häradsnämnden.

ligen inventeras.⁸⁶ Och näste mödernesarffweter hoos sigh [i godh förwaran]¹⁶, barnomen till rättelsse i framtijden; och fader blifwer måhlzman [öfwer barn och barnagoodz, in till barnen komma in till laaga ålder]⁴.

40. Måhlzmansdöme ändas, tå barn äro fulle 15 åhr. Och [thet]⁴ kallas i lagboken^{a)} laga ålder, ändoch annor ordning och barnomen nyttigare finnes i allmännelige rätt.^{b)}

41. Barn må icke pantsättia theras [lefwandes]⁴ faders eller moders jordhegodz uthan theras hafwandhe fulla befallningh⁸⁷, fast ähn the än woro till åhr och ålder kombne. Och såsom klandrat jord icke må sällias eller köpas, så må hon och eij [heller]¹⁵ pantsättias, förr ähn hon är frij och löös blifwen⁸⁸.

42. Sätter man jordhebreef i pant, wari så achtadh⁸⁹ som han sielfwe jorden, [som] i breefwet [förmält]¹⁵ ståår, förpanttatt hadhe.

43. Befallningzmän eller fougdar tage sigh icke domarembethe på innan theras fögdherij, eij heller styrke medh ordh eller åthhäfwor någon orättan domb, om han tillbiudes någon undersåtare, uthan heller stå ther emoot och hielpe hwar man till rätta på öfwerhetenes wägnar för then skatt och skuld han uppbär effter theras befallningzbreefz innehåldh.

44. Om dom är gången och gifwen effter falske¹⁴ breef och wittne, då är domaren skyldig samma dom igenkalla och affskaffa, så frampt [nembligen]¹⁵ deth⁹⁰ blifwer honom genom godha och nöjachtige schäl⁹¹ kunnogt, innan thet hans affsagdhe dom är gången in rem judicatam eller lagligen innan otta dagars tijdh worden¹⁴ emoot wadt. Ty ther antingen⁹² lagligen [och i rätten tijdh]¹⁵ är wordet wadt eller och domen gått in rem judicatam och altså wunnit sin laga krafft, då må han den eij återkalla, uthan hwar theruthi är begångit någoth feehl, då komme thet then höge⁹³ domaren [till]⁴ att rätta.

Finis.

a) KrLL, ÄB 11 kap. Jfr JB 8 kap. 1 §.

b) Här åsyftas justinianska rätten, enligt vilken full myndighet inträdde först vid 25 år.

Varianter.

¹ BCD tillägga eller förmaningh. — ² BCD nembdemän. — ³ BCD högnö-digh. — ⁴ Insatt efter BCD. — ⁵ B lagförare eller lagläsare. CD laghförare och lagläsare. — ⁶ BCD uhrsprung, styrkia och rättelse. — ⁷ BCD för alla. — ⁸ BCD ostraffelig lagläsare. — ⁹ Det obehöfliga ordet *wijtes*, som ej synes giva någon förnuftig mening, är här utelämnat. — ¹⁰ CD *tillhopa*. — ¹¹ Orden och *byamannom* äro omkastade i A. Här rättat efter BCD. — ¹² B *höre*. — ¹³ Ändrat efter BCD. — ¹⁴ Ändrat efter B. — ¹⁵ Insatt efter B. — ¹⁶ Insatt efter CD. — ¹⁷ Insatt efter BCD. Att detta viktiga ord saknas i A kan bero på att den anonyme författaren inordnat skattebönderna under det följande begreppet *chronones dannemän*. — ¹⁸ Ändrat efter CD. A har *som*. — ¹⁹ CD ha istället *the som gudfruchtige, beskeedelige och oberyktade, stadige och sanfärdige* äro. Även B har ett liknande tillägg. — ²⁰ Orden *then bådhe* äro omkastade i A. Här rättat efter BCD, vilka likväl istället för *then* ha *som*. — ²¹ Ändrat efter CD. — ²² CD *först*. — ²³ BD *orykeligen*. C *orykeliga*. — ²⁴ CD *seedh*. — ²⁵ CD *lag*. — ²⁶ Punkt 12 har i BCD erhållit följande lydelse: *Uthi hwar häradh skall een tingzstader wara och eij flere, säger laagen. Under samma laagh medh alla andra häraden, som under Sweriges crono lyda och liggia, kunde Wadzboo wäl wara och bortleggia the fyra, hwilcka och bruka på hwar tingztimma om åhret nya tingzstädher och fyra nämnder i häradet, ther af een stoor willa och oreeda kommer, så att then eena nämnden icke weet, hwadh den andra gör eller besluter i dom eller andra saker. Och förty wore thet rättare att låta gammal laag mehra än gammal osedh gella, alldenstundh Wassbo hafwer fordom som andra härader haftt een tingzstadh och een rätt stadh, som bewijsas kan. CD fortsätta därefter: Män att uthi Finland hålles ting uthi hwar sochn och hwar sochn hafwer sin serdeles nembd synes wara stadgat fordomdagz, för thet att effter såsom landet är stort, wijdtbegreepet och icke så när bebyggt som i Sverige och i andra landh och sochnerna sombliga med siöo och sandh åthskilda, dijt allmogen för mångahanda ordsaker, serdeles the fattige, icke komma kunde, utan blefwe heller heela sin lijftztiyd oförrättade, ödhe och af sig kombne, och i stället orätrådige upbördzmän med theas godz richtadhe och rijke gjorde. Allt förty är thet stadgat |: Sweriges laag oförkrenkt |: att i hwar sochn hålles särdeles ting och hwar sochn hafwer särdeles nämnder. — ²⁷ B *trogne*. CD *trogen*. — ²⁸ BCD ha istället . . . när åhro, tå åklagaren stämbner swaranden sin, och*

åkäranden säge, för hwadh sak han honom stämbner. — ²⁹ BCD Hoo. — ³⁰ BCD för allom lagdt hafwer. — ³¹ CD undersåte. — ³² CD eller. — ³³ B rätt. — ³⁴ B wore tillborliget, at christeligh öfwerheet. CD woro förty tillborligit och christeligit at. — ³⁵ Istället för orden therföre härmedh ha BCD låter ther medh. — ³⁶ Saknas i BCD. — ³⁷ BCD må. — ³⁸ BCD är. — ³⁹ BCD skickad. — ⁴⁰ BCD hon. — ⁴¹ BCD förrän hon gifwer äntelig befallningh till. — ⁴² Ordet fullkomlig här utelämnat efter BCD. — ⁴³ CD för än han befallning gifwer. — ⁴⁴ CD för fåfängt och löst folckss sägen. — ⁴⁵ CD tå will lagen, att häradznmäbdz wäriande eller fällande gälla skall. — ⁴⁶ B förspörier. — ⁴⁷ B någon. — ⁴⁸ B åter. — ⁴⁹ B twifwelachtige. — ⁵⁰ BCD döma. — ⁵¹ B man. — ⁵² B och betenke. — ⁵³ B neka. — ⁵⁴ B blifwer. — ⁵⁵ Ett meningslöst i här utelämnat efter BCD. — ⁵⁶ Istället för orden måhlet honom har B han. — ⁵⁷ CD icke. — ⁵⁸ CD att sådant finnes i sanning, som af sådanne folck uthsprides. — ⁵⁹ CD ha istället: . . . ransakas, och hwar all wittne och alla eeder för häradzhöfdingen skole gångas, thet finnes i lagen uthtryckeligen: icke på rådstugor, icke i bondelador eller -stugor, uthan åå rät-tan tingzdaagh och tingzstadh. — ⁶⁰ CD högmålss åhrander. — ⁶¹ BCD ehuru myndig han wara kan. — ⁶² CD Ingen man wittne thet han af androm hafwer hört säjas. — ⁶³ B eller. — ⁶⁴ Ändrat efter CD. A har lagwu[n]dne, B klag-wundne. — ⁶⁵ Ett överflödigt och här utelämnat efter BCD. — ⁶⁶ CD lagz förståndiges. — ⁶⁷ BCD framsettia. — ⁶⁸ B tillägger här blodzfränder, CD blodzförwanter. — ⁶⁹ BCD ha istället . . . af öfwerheeten gifne och nämbe warda. — ⁷⁰ Ett överflödigt och här utelämnat i enlighet med B. — ⁷¹ BCD arfwedeel. — ⁷² CD ha istället wist sanfärdigt. — ⁷³ BCD inläggias. — ⁷⁴ Para-grafnumren 30—42 ha här ändrats i överensstämmelse med bruket i BCD. A har här 31, beroende på att huvudskriften omotiverat uppdelar p. 29 på två paragrafer. Ordningen återställes emellertid i 43, enär BCD i sin tur uppdelar p. 42 i A på två paragrafer. — ⁷⁵ CD wäl. — ⁷⁶ B hästar och stoo. CD häst och hors. — ⁷⁷ Istället för bordh, bänckar, som hämtats från B, har A breddebenkar och D bredda bänckar. — ⁷⁸ B 3. CD 3 paar. — ⁷⁹ Ett obehövligt honom här utelämnat efter CD. — ⁸⁰ B har istället: *Eij heller skall öfwer-magi warda tillstadd*. — ⁸¹ B har istället uthan wilia, wetskap och samtycke theras rätte målsman och förståndare. — ⁸² CD ha istället: *Giöres her emoth ware ogillat och krafftilööss*. — ⁸³ CD ha sochnekyrckian. Jfr punkt 29 — ⁸⁴ Ändrat efter BCD. A har är. — ⁸⁵ BCD ha istället: . . . *tage thet till sigh uppå sådan eedh och förordh, som föreskrefwet står*. — ⁸⁶ BCD ha istället: . . . *inventeras och granneligen uppskrifwas, såsom tillförne sagdt är om barnefä-derne*. — ⁸⁷ Ändrat efter CD. A har bethalning. — ⁸⁸ BCD gifwen. — ⁸⁹ Änd-rat efter BCD. A har myckitt. — ⁹⁰ B at sådant. — ⁹¹ CD godha skiühl och nöijachtige bewijss. — ⁹² Orden ther antingen äro omkastade i A. Här rättat efter B. — ⁹³ BCD högre.

BIHANG

En juridisk excerptsamling från 1500-talet.

Om lagh [och rätt]¹.
Nyttige vnderwijsningar.²

1.³ Att lefua ährligen och enom androm ingen skada göra; låta huar och en niuta lagh och rätt.^{a)}

2. Thett är ingen tingh så bequämligh⁴ till naturligh kall och⁵ regemente som lagh och rätt, vthan huilken huarken hws, regemente eller politie eller någon stadh, [icke]¹ heller⁶ någott slagz folck, icke naturligh wäsende, ja, icke [heller]⁷ sielfue heela werlden kan beständigh blifua eller widh macht hollas.^{b)}

3. För myckin stränghet vthi lagzens skärpande skall⁶ [man]¹ ingalunda⁶ gilla [eller samptyckia]¹.^{c)}

4.⁸ Wahren är then bästa lagzens vttydare,^{d)} huilken och för sielfffua lagen achtas och holles.^{e)}

a) P. 1 utgör en översättning av D. 1, 1, 10, 1: »Juris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere.» I konung Kristoffers stadfästelsebrev å landslagen 1442 återgives satsen i följande ordalag: ». . . ut honeste vivat, alterum non laedat, jus suum unicuique tribuat».

b) P. 2 har tydligen till källa CICERO, De legibus III, 1, 1, där det heter: »Nihil porro tam aptum est ad jus conditionemque naturae . . . quam imperium; sine quo nec domus ulla nec civitas nec gens nec hominum universum genus stare nec rerum natura omnis nec ipse mundus potest.» — Visserligen frapperar det, att »imperium» översatts med »lag och rätt», men detta beror helt enkelt på att citatet i äldre sentenssamlingar i själva verket lydde: »Nihil est tam aptum ad jus conditionemque naturae quam lex . . .». Se t. ex. Ciceronis Sententiae, utg. av PETRUS LAGNERIUS (1:sta uppl. 1543; här citerad efter en senare av år 1558).

c) Jfr Olavi Petri krönika (SS, IV), s. 157: »Ther före regeras Sverige myckit bättre med weluiliogheet en med mykin strengheet.» Se ock Olavi Petri domare-regler, p. 10.

d) Översättning av D. 1, 3, 37: »Optima enim est legum interpretis consuetudo.»

e) Jfr Olavi Petri domare-regler, p. 14.

5.³ Vthi största misgerningh skall affecten straffas.^{a)}

6. Then ther hemligen lofuade enom echtenskapett och han sedan [icke]¹ fulkompar löfftet medh echtenskapzens bandh, han lefuer vthi ewigt hoor medh itt ondt samwett, om han tager sig en annan vthi then förra hustrus lifztijdh, endoch så frampt han är frijat genom domaren medh lögn beswikin.^{b)}

7.³ Om lastare skall lijdhä samma straff som then brutzliga, om han blifwer tillwunnin? Socrates: Then skall lijka straff mätas, som lögnachteligen lasta[r] enom som them, huilka hafua någon misgerningh bedrifuit.^{c)}

8.⁸ Sannerligen iagh wille här, att öfuerheeten wille till thet minsta tuinga them, som hoor bedrifua, att leega them medh gåfuorna⁶, som the hafua kränckt och om inthet göra lagen medh gott råd och samtycke vtgifuin widh 40 mark böte, besynnerligen när öfuerheeten seer händelsen icke wara lik medh⁶ sin förwäntelse.

9. Then ther gör någott, thett som antingen Gudh befaler eller lagh och rätt medgifuer, han syndar inthett^{9, d)}

10.³ Om eedhgångh. Lagligh eedh effter Platonis meningh ähr antingen en beiakningh eller fornekningh om en förelagdh saak och handell och ähr thett största medhell till att vträtta trätige saker och itt beslut på alla trättor och oeenigheet. — Ther prof och wittne fattas, så skall man gå till edhenn.^{e)} — Enn wälwilligh eedh^{f)} ähr, när saack biudher saak vthann någonn dom och

a) Jfr Olavi Petri domareregler, p. 35.

b) Detta uttalande står i överensstämmelse med kanonisk rättsuppfattning (jfr Decreti pars II, causa XXVII, quaestio II), vilken dock på denna punkt bekämpas av M. LUTHER i hans skrift »Von Ehesachen» (1530).

c) Jfr Olavi Petri domareregler, p. 36.

d) Jfr D. 50, 17, 55.

e) Jfr Olavi Petri domareregler, p. 33. Se även Decreti pars II, causa XXII, quaestio I.

f) Härmed åsyftas *juramentum voluntarium*. Jfr D. 12, 2 de jurejurando sive voluntario sive necessario sive judiciali.

rättegångh. — Nödigh eedh^{a)} ähr, ther domaren wrenger och skärper enom till att swäria. — En dömeligh eedh^{b)} är huilken föres af sak till sak och domarens stadfästelse, angillande och beiakningh. — Försmädelsens och bespottelsens eedh^{c)} ähr om försmädelse att vndfly uthi sakerna. — Om andre eedher, som kräffias af them, som någon befallningh antaga.

11. För menigheetens eenigheet och eendrächt synes wahra rådheligitt och nyttigt laghförarom bådhe för them, som ähre vthi ynnest, så ock them, som hata försumelsen, att the menigheeten föresättia enn wiss tijdh att handla och ropa theras saker, på thet att så framt [thett woro lagmannom frijtt och them wilkorligit att handla]¹⁾ några saker, när som them⁶⁾ hälst synes och [them]¹⁰⁾ tiden medgifz, woro sakernes herrar och beslut owisse och ingen ända på trättor och oeenige saker.^{d)} — Rörlige saaker haffua trij åhrs häffdh, män orörlige iblandh the närwahrande hafua 10 åhrs häfdh. Män iblandh the, som ähre longt borto, 20 åhrs häfdh och bruck.^{e)} — Then längsta tijdzens häffd ähr 30 eller 40 åhr, huilken ock kan wara vthan någhon tittell och nampn, efter thet aldeles kräfz vthi häfden en godh och stadigh troo, en rettfärdigh tittell och nampn och äghendomsens framhårdningh.^{f)} — Enn lefueringh kräfuere iämpna 4 åhr, inge helgedagar eller någre andre förhindringzdaghar uthan allenast frånwahrelsens tijdh. — Häfden eller brucksens annammelse är en tilsökningh wälles eller herredömes tillegningh genom ägornes framhårdningh, huilka ägor äro achtade och holdna¹¹⁾ af en godh troo och meningh och en räträdigh tittel och nampn ifrå en stadigh tijdh och lagzens beslut. —

a) Härmed åsyftas *juramentum necessarium*.

b) Härmed åsyftas *juramentum judiciale*.

c) Härmed åsyftas *juramentum calumniae*. Jfr C. 2, 58 de jurejurando propter calumniam dando.

d) P. 11 handlar om det justinianska institutet *praescriptio*, vilket intresserade 1500-talets reformatorer ur etisk synpunkt. PH. MELANCHTHON hade sålunda i sin »*Philosophiae moralis epitome*» (1538) låtit inflyta ett kapitel, som berörde frågan: »*Utrum praescriptio excuset conscientiam?*» Samma år hade den tyske juristen J. OLDENDORPIUS utgivit ett arbete med titeln: »*Usucapionum et praescriptionum tempora ex jure civili*», vilket förmodligen utgjort den direkta anledningen till MELANCHTHONS etiska betraktelser över ämnet.

e) Jfr I. 2, 6 pr.

f) Jfr C. 7, 39.

Häfdén är wäldes tilegningh genom tijdzens framhårdningh och lagzens eller brucksens gamla beslut.^{a)}

12.³ Den gemene hoopen skall antingen ödmiukeligen tiena eller högfärdeligen regera.^{b)}

13. Enom domare bör altijdh vthi sakerna fölia rettfärdigheeten effter och skall vndertijden wara som en patron och försuarare och thet, som orätrådigt är, [eij] försuara.

14. Ändoch vndertijden häfdén förlöper, doch är hon vthan effecter, huilkett händer för rättrådige, bewijslige och nödige personers frånwarelse, huilken kräfuér then tijdz lefueringh, som vthi häfdén förlop och sigh fråwarande. Och thett⁶ achtas och menas om krijzmän och hoffmän och theras hustrur, vthi någon bestalningh förhindrade, och om läkiare och om them, som icke wele⁶ wara tilstädes för gemene handlingzsaker [skull]⁷ eller om them, som aff fijenderne fångne äre och efter stilleståndet och fridh giordan igen komma, eller om them, som aff någhon händelse eller oförwarandes råkade wara borto.

15. Annat är sälia en tingh, och annat ähr att samptyckia [medh]⁷ then som soldett.^{c)} — Lijka såsom then ther sålde en tingh för ringare än som halfua wärdett kunne wara, huilkett tingh han kan igen bekomma, när han lefuérerar honom thet wärdet igen han therföre togh, doch så, att domaren måtte gå ther emillan och them förlijka, ändoch the icke wille honom |: kan skee :| effterlåta, som samptychte.^{d)}

a) Jfr D. 41, 3, 3: »Usucapio est [aequisitio vel] adjectio domini per continuationem possessionis temporis lege definiti.» (De inom klammer satta orden återfinnas i äldre upplagor av digesterna. Samma metod användes även i det följande vid återgivandet av justiniansk text i noterna.)

b) Översättning av LIVRUS, *Ab urbe condita*, XXIV, 25, 8, som i sin vedertagna sentensform har följande lydelse: »Multitudo aut servit humiliter, aut superbe dominatur.» Jfr E. MARGALITS: *Florilegium proverbiorum universae latinitatis* (1895), s. 337.

c) Översättning av D. 50, 17, 160 [121]: »Aliud est vendere, aliud [est] vendenti consentire.»

d) Översättaren (till latin) i A anser, att senare delen av p. 15 är hämtad från BALDUS DE UBALDIS, *Super quarto codices, de rescindenda venditione* (C. 4, 44) »in loco *rem majoris*».

16. Thett, som för nödh skull antagitt ähr, skall icke hafuas fram i skarp förhör.^{a)} — Then må ej straffas, som för hungers och fattigdoms nödh skull bedriffuer tiuffnadh. — Ty⁶ thetta ähr nödhenes krafft, att hon gör thet lofligit, som eliest hafuer wahritt¹² olofligit. — För ty then ther för hungers skull eller för nakenheetz skull bedrifuer tiuffnadh och han blifuer gripin, om nödhen hafuer icke aldeles⁶ wahritt honom så stoor, [hade han thetta platt jntett giordt. Men om han]⁷ allenast giör¹³ both, ånger och bätt-ringh, kan han wäll gifuas lös. Män om han hafuer stor fattigdom bådhe till födho och klädhe, är han aldeles [i]⁷ sig ostraffeligh⁶. — Allenast hoordoms last förorsakar sigh¹⁴ icke genom fattigdom. — All tingh ähr nödhenn vndergiffuin. — Nödhen ähr itt hårdt och mechtigt skåth.^{b)} — Thett, som skeer genom nödz wäldh, ähr inthett slemt.^{c)}

17. Then som gör någott effter domarens befalningh, thet synes icke att man gör af någon falskhet, ty lydigheeten ähr⁶ aff⁶ nödhen.^{d)}

18. Thetta ähr öfuerheetenes macht, att han förestår, föreschriuer och föresätter thett, som rettfärdigt och nyttigt¹⁵ kan wara och kommer öfwerens medh lagen, huilken öfuerheet tilbör-ligen [ähr]⁷ att wara en talande lagh, men lagen en stum öfuerheet kan kallas. — Therföre behöfuer man öfuerheet, huilkens försichtigheet, förståndh och flitigheet ingen stadh kan wara för-

a) Översättning av D. 50, 17, 162 [123]: »Quae propter necessitatem recepta sunt, non debent in argumentum trahi.»

b) Går tillbaka på det latinska ordspråket: »Durum (et ingens) telum necessitas.» Jfr MARGALITS, a. a., s. 348.

c) Jfr M. LUTHER, An die Pfarrherrn wider den Wucher zu predigen (1540): »Noth bricht Eisen, kann auch wohl ein Recht brechen . . . Was ausser der Noth recht ist, das ist in der Noth unrecht. Under wiederumb, wer dem Becher Brod vom Laden nimpt ohn Hungersnoth ist ein Dieb; thue er's in Hungersnoth, so thut er recht, denn man ist's schuldig ihm zu geben.» — OLAVUS PETRI säger i sin kommentar till stadslagen (SS, IV), s. 318: »Såsom ther twå hende komma för retta och hadhe bådhe stulit, then ene aff een wanartigheet, then andre aff rett fattigdom; om thessa twå är icke eens dömandes, ty the äre icke bådhe lika brotzighe, ändoch at the bådhe hade giordt ena gerning.» — Rörande satsen »Nöd bryter lag», se f. ö. L. SJÖDIN i Hist. tidskr. 1928, s. 261, n. 3.

d) Översättning av D. 50, 17, 167 [128]: »Qui jussu judicis aliquid facit, non videtur dolo malo facere, qui[a] parere necesse habet.»

uthan, så att all menige mans bästa och sielfue regementett inneholles uthi theras beschriffningh.^{a)}

19. Doch skall tu icke strax effterfölia all befallningh, som tin öffuerheet tigh biuder och befaler, och menandes tigh honom rätt tilbida, efter han är tin öfuerheet. Men först skall thu betrachta och öfuerwäga, om och sådan befallningh är rettfärdigh, som icke sträfuere moth lagen, af huilken han sitt kall skall förestå, eller och till ewentyrs thet, som icke strax synes wara moth lagen och olofligit. Och så skall man heller förtaga thet, som oährligitt⁶ är, förty tå må⁶ man wara lydigh för nödigheeten, huilken falskheet¹⁶ mistancka förtagher och bortdrifuere och oss befaler att wara lydige, medh mindre thu wilt förwänta straffet. — Män ähr thet thess mindre olofligit⁶, som tin öfuerheet tigh befaler, så skall thu inthet lydhä honom effter, vthan myckit mera, så myckett som till tigh står¹⁷, skall thu ährligen, höfuitskeligen¹⁸ och tuchteligen¹⁹ förorsaka och mothstå sådan befallning för en rettfärdigh orsak, huilken här brytes. Och thetta skall icke tilstedias att lända till hans kall och ämbete. — Then som effterkommer oloflige och orättrådige befallningh medh sin lydhno, han gör af swiek och be-
drägerij.^{b)}

20. Then gör skadha, som befaler att göra skadha. Män hans ähr ingen skuldh⁶, som nödgas att effterkomma och wara lydigh

a) Källan är uppenbarligen CICERO, De legibus III, 1—2: »Uti enim magistratibus leges, ita populo praesunt magistratus, vereque dici potest magistratum legem esse loquentem, legem autem mutum magistratum . . . Magistratibus igitur opus est, sine quorum prudentia ac diligentia esse civitas non potest, quorumque descriptione omnis rei publicae moderatio continetur.» Jfr Olavi Petri domaregler, p. 3.

b) Detta ämne har högligen intresserat OLAVUS PETRI. Gång på gång återkommer han till detta i sina skrifter, stundom i anslutning till liknande uttalanden av de tyska reformatörerna LUTHER och MELANCHTHON. I sin kröningspredikan (SS, I), s. 325 säger Olavus: »Her see wij clarligha, at wij skole wara them [sc. herrar och förstar] vnderdånighe och holla theras stadgar och skickelse, som the påbiwdha; doch så förstondandes, at huar the noghot wille påbiudha thet wij icke holla kunne, medh mindre at wij ginge emot Gudz bodh, thå skulle wij intit achta theras bodh, vtan wara Gudhi mera lydhige än menniskior, som Petrus och sagt haffuer.» — I kommentaren till stadslagen (SS, IV), s. 339 heter det: »Och seer man her, at ther husbonden biudher tienaren göra noghot thett som illa är giordt, at tienaren bör intet wara lydigh. Oportet magis obedire Deo quam hominibus.» — I 1530 års postilla (SS, III) har han ett uttalande av liknande innebörd o. s. v.

thet honom befales.^{a)} — Thett någhon gör genom en annan, thett ähr lijka, som han thett sielffuer giordhe.^{b)} — Genom huilkens befalningh någon orätt ähr giordh, han holles icke uthi mindre skuldh än then, som sådan orätt bedreff.^{c)} — Han räknas icke allena skyldigh, som migh slogh, uthan och han, genom huilkens stemp-lingh thet war giordt eller then, som [dett]⁷ så lagade, att iagh skulle slåss eller²⁰ få hugg.^{d)} — Och han tager skulden på sigh, som icke förbiuder eller förhindrar någon skadha [, så framt han kan]^{7.e)} — Then är icke allenast vthi samma skuldh, som bödh eller befalte göra skada, uthan ock han, som wiste och icke förhindrade eller förnekte, huilken kunde förtaga [en]⁷ sådan skada, derföre han retteligen bör att suara.^{f)} Lijka som en herre, om han icke förbödh att göra någott, thet som orettrådigt kunne wara, blifuer han tencht att wara en root eller en grund, genom huars stemp-lingh hans tienare sådant bedriffuit hafuer.^{g)} — Han bryter mhera af en frij wilie, hugh och sinne, som befaler att göra ondt, än then som

a) Översättning av D. 50, 17, 169: »Is damnum dat, qui jubet dare. Ejus vero nulla culpa est, cui parere necesse sit.» Jfr f. ö. TH. MOMMSEN: Römisches Strafrecht (1899), s. 78.

b) Jfr Olavi Petri domareregler, p: 1.

c) Jfr D. 47, 10, 11, 3: »Si mandatu meo facta sit alicui injuria, plerique ajunt tam me qui mandavi quam eum qui suscepit injuriarum teneri.» Samma princip uttalas också i KrLL, EdsB 44 kap. och MESTL, EdsB 22 kap.

d) Jfr D. 47, 10, 11 pr.: »Non solum [autem] is injuriarum tenetur, qui fecit injuriam, hoc est qui percussit, verum ille quoque continetur, qui dolo fecit vel qui curavit, ut cui mala pugno percuteretur.»

e) Ett tyskt ordspråk, som återgives i 1531 års upplaga av CICERO, De officiis, bl. V, lyder: »Der eyn ermordt, der ander duldt. Drumb sein sy beyd in gleicher schuld.» — M. LUTHER säger också i sin skrift Ein sermon oder predigt, dass man solle Kinder zur Schule halten [cit. efter Sämtliche Werke, Erlangen-Aufl., Bd 20, s. 19]: »Wer Schaden verhüten kann und thut's nicht, der ist auch selbst schuldig an solchem Schaden.» — I D. 50, 17, 109 heter det däremot som allmän regel: »Nullum crimen patitur is, qui non prohibet, cum prohibere potest.» Se härom närmare MOMMSEN, a. a., s. 91. Undantag gjordes i justiniansk rätt blott för state-förbrytelser (inklusive myntförfalskning) och mord å närmaste släktingar.

f) Ang. *consciis* vid majestätsbrott, se C. 9, 8, 5, 6. Jfr MOMMSEN, a. a., s. 98. — Att märka är, att det var i egenskap av *consciis*, som Olavus Petri dömdes till döden i den bekanta förräderiprocessen 1539—40 med stöd av närmast tysk-romersk rättsuppfattning. Se härom närmare J. E. ALMQUIST: Dödsdomen över Olavus Petri i Festskrift tillägnad professor Nils Sternberg 1940, s. 45 samt i Svensk juridisk litteraturhistoria (1946), s. 101.

g) Jfr D. 9, 2, 44, 1 och D. 9, 4, 2.

gör, effter thet han fick först hugh, sinne och wilia till att komma skadha åstadh; therföre syndar han, och then, som han befaler, drifuer han till samma missgerningh. — Tu skall icke heller mena, att bådhe then som gör och then som befaler enom att göra någon misgerningh skulle alldith vnder lijka straf författas. Män then |: till förståendes |: , som genom nödigh lydna och vnderdånigheet blifuer drifuin till att göra någon skada, ware⁵ vthan skuldh, huilket förstås skall om söner, som nödgas wara sin fader vnderdånigh, och om-tienare eller andre, som någons wälde ähre vndergiffne.^{a)} — Ther näst vthi ringare saker achtandes, ther tienaren effter sins herres befallningh dräper eller gör någon skada på ens annans mans fyrefota diur, ther vthinnan han tenckes inthet hafua misshandlatt, som war sin herra lydigh och vnderdånigh. — Thetta kan man och ändoch korteligen här tilegna, som then helige Ambrosius schrifuer, att godhe domare skola icke räckna iblandh laster thett, som skedt ähr igenom dryckenskap, vthan lata falla till öletz⁵ och wijnetz⁶ regemente och sådant ther igenom wara skedt.^{b)} — The athener haffua strängeligen⁵ stadgatt, att then, som någott syndade och war full druckin, skulle han få dubbelt straf, althentijdh han lätt göra sig druckin⁶ och wara all mans narr och åhtlöije. Teslikes ock, att han genom sådant slemst lefuerne icke förhölt sig ifrå sådana laster och gerningar att bedriffua.^{c)} — Vthi större brutt

a) Jfr Karl Knutssons stadgar 1448 (tryckta hos HADORPH: Gambla stadgar), 3 kap.: »Nu kan så hända riddare eller swena biuda theras swänner och tienare sla, sarga eller dräpa annars mans swen, hwar thet swa skeer hemliga eller vppenbarliga, wari ta tienaren frij och hans huusbonde sware til saken, efter ty hon gior-des.» Se även D. 50, 17, 4.

b) Jfr Sancti AMBROSII opus De Abraham, lib. I, cap. VI: »Ideoque si qua per vinum deliquerint, apud sapientes iudices venia quidem facta donantur»; ävensom De Elia et Jejunio, lib. I, cap. XVII: »Unde plerique boni iudices ea quae per ebrietatem dicta essent, tenenda ad crimen non putaverunt.» — I sin kommentar till stadslagen (SS, IV), s. 318 säger OLAVUS PETRI följande: »Om någon kallar öfuerheeten ährlös, ordhlös, falsk eller någott sådant oährligt förehafuer; är thett framkommit af lättferdigheet, så skall thett skonas, ty tungones fall skall icke så lätteligen straffas. Män är thet kommit af raserij eller dryckenskap, är thet billicht, att man honom benådher.»

c) Jfr PH. MELANCHTHON, Philosophiae moralis epitome (1538), lib. I: »... ibi ignorantia non excusat, ut ebrii peccant, non propter ignorantiam, sed ignorantes, et ignorantiae causa est mala voluntas, quae ultro accersivit ebrietatem. Ideo Aristoteles inquit: Ebrii peccatum dupliciter puniendum esse.» — Se även ARISTOTELES, Ethic. Nicom. III, 7.

är han inthet vthan skuldh, som efterföljer annars befalningh vthan lijka straffas, ändoch medh skonligare straf såsom är vthi mandrån, tiufuerij, gemene mans wäldzwärkan och vthi annor måtto, såsom gemenligt henda plägar.^{a)} — Och så frampt jagh icke nödgades att bedrifua någott effter hans befalningh, som rådher bådhe dräpa migh och lata migh leffua i så måtto, om jagh icke slogo Sejum ihiäll, så ähr thett icke annars, än att iagh aff honom, som migh befalte |: ty så ähr en tyrann till sinnes :| sielff dräpin wardher. Och här vthinnan medgifua the förfahrna i lagen, [att]¹ iagh migh kunne förorsaka.^{b)}

21. Enn förståndigh domare skall tenckia och komma i hogh, att han är en menniskia, och tenckia sigh så myckitt wara effterlåtitt aff thett romerska folckett och⁵ befalt och betrodt, och komma i hogh sigh icke allenast wara macht gifuin vthan ock satt troo till och att kunna gifua honom löös, som han hatar, och thenn han icke hatar kunne döma, och skall altijdh tenckia, att han inthett gör huadh som han will, vthan huadh laghen och then helge schriftt kräffuer.^{c)}

22. [Huarföre Symandius, konungen i Aegypten, föresatte²¹ domarenars²² controfej och beläter vtgraffna²³, på huilkes halss sanningens beläte hängde, att man ther på skulle se, huilket och hadhe tillyckte ögon och böker kringlagde på alla sijdhor]^{1.d)}

a) Principen återfinnes i D. 44, 7, 20. — Översättaren (till latin) i A anser, att meningen hämtats från BARTHOLOMÆUS A SALICETO, en italiensk rättslärare (†1412), som kommenterat bl. a. pandekterna (»L. servos [o: servus] et ibi Salicetus c[ommentatur?]«).

b) Som källa anger översättaren (till latin) i A här BALDUS DE UBALDIS. — Jfr dock även ARISTOTELES, *Ethic. Nicom.* III, 1.

c) P. 21 är uppenbarligen hämtad från CICERO, *Pro A. Cluentio oratio ad iudices*, cap. 58, § 159, vilket ställe i äldre textupplagor har följande lydelse: »Est enim sapientis iudicis meminisse se hominem, cogitare tantum sibi a populo Romano esse permissum, quantum commissum et creditum sit, et non solum sibi potestatem datam, verum etiam fidem habitam esse meminisse; posse quem oderit absolvere, quem non oderit condemnare et semper non quid ipse velit sed quid lex et religio cogat cogitare.»

d) Ehuru denna del av p. 22 saknas i A, förekommer på annat ställe i samma volym (fol. 26) följande latinska översättning: »Quare et Symandius rex Aegyptiacus iudicum imagines sculptas proposuit, quibus ab ipso collo veritatis effigies nunquam non intuenda dependeret oculis plane clausis atque libris circumpositis.»

Huaraf skall förstås, att en domare skall icke tagha någon saak ahnn, för än han hafuer förstått sanningen och saacksens handlingar.

23. Om itt köpt tingh förkommer genom thens bedrägerij eller skuldh, som solde thet, eller att thet icke lefuereras som thet sigh bör; althentijdh thet icke höfues en ehrlich mans troo och lofuen, tå måtte han som solde thet honom som köptett betala. — Lijka såsom en köpman tager itt såldt godz på en lefuereringh vthi sin förwaringh, [thett är han skyldigh. Thy en from hwsherre pläga sådant godz hafua som thett woro hans egit⁷ i sin förwahrung]¹. Män så frampt thet förkommer genom eldzwådha, tiuffwerij⁵, röffwerij⁵ eller någor annor händelse⁶ uthan²⁴ försummelse skuldh, kräfues thet honom, som thet solde.

Varianter.

¹ Insatt efter BC. — ² Istället för *Nyttige vnderwijsningar* ha BC *Några nyttige stycker uthdragne aff juris prudentia*, vilka emellertid placerats före huvudrubriken *Om lagh och rätt*. — ³ Denna punkt saknas i BC. — ⁴ B *bequämligit*. — ⁵ Ändrat efter C. — ⁶ Ändrat efter B. — ⁷ Insatt efter C. — ⁸ Denna punkt saknas i C. — ⁹ C tillägger: *Exempli gratia. The lochrenssers konungh Seleucus* [o: Zaleucus] *lät utgå ett bodh, at den, som bleff oppenbarligen beslagen medh hoordomslaster, skulle honom både ögonen vthstickass. Om-sijder bleff hanss eenda son ther medh begripen. Haffwer dock konungen sikh strängt hållitt, att [han] icke wille skona eende sonen. Dock medelst almogenss stora böön hafwer han ett öga på honom och dett andra på sikh sielff låtit vtstinga [att] lagen der medh tilfyllest göra. Hafwer så der medh giordt sina vndersåters bön hooss sikh rummigh och lagen ingalunda för nähr. Detta tillägg utgör en översättning från VALERIUS MAXIMUS: Factor. et dictor. memorabilium libri IX, liber 6, cap. 5.* — ¹⁰ Insatt efter B. — ¹¹ Istället för *achtade och holdna* har B *kompne och achtadhe*. — ¹² Istället för *hafuer wahritt* har C *är*. — ¹³ A har istället *giordt*. Här ändrat efter C. — ¹⁴ B *förorsakas*. — ¹⁵ C *nödigt*. — ¹⁶ Ändrat efter C. AB ha *falskheetz*. — ¹⁷ C *tigh tillståår*. — ¹⁸ C *höf-ligen*. — ¹⁹ C *tächeligen*. — ²⁰ Istället för *eller* ha AB och *att*. Här ändrat efter C. — ²¹ C *för alle*. — ²² C *domare*. — ²³ C *utgraffua lätt*. — ²⁴ AB ha *för*, vilket är orimligt. Här rättat efter C.

Ordlista till Domareregler I och II.

Achta, v. = anse.

Achta sig ifrån = taga sig till vara för, undvika.

Affläggas, v. pass. = läggas å sido.

Affstella, v. = avvärja.

Affvund, s. = illvilja, fiendskap.

Affwundzman, s. = ovän, fiende.

Alt, adv. = 1) helt och hållet, 2) alltjämt, beständigt.

Arff, s. = 1) arv, 2) jord.

Argest, adj. sup. = sämst.

Argheet, s. = elakhet.

Beclagha, v. = ankla, åtala.

Befalning, s. = 1) befallning, 2) uppdrag, 3) ämbete.

Befalningsbreef, s. = skriftlig fullmakt.

Befallningsman, s. = 1) lat. mandatarus, ombud, representant, ställföreträdare, 2) fogde, befallningsman.

Befestas medh = grundas på, förstärkas med.

Befruchta, v. = befara.

Begiffua sigh, refl. = tilldraga sig, förhålla sig.

Behof, se *göras*.

Bekostning, s. = kostnad, utgift.

Berömma, v. = medföra beröm (åt).

Bescriffuen (beskrefwen) *lagh* = skri-ven lag.

Beskedeligh, adj. = förständig, klok.

Beskedeligheet, s. = förstånd.

Beskydning, s. = beskydd, försvar.

Beskärma, v. = beskydda.

Bestå, v. = sköta.

Besynnerligha (besynnerligen), adv. = isynnerhet.

Betalan, s. = betalning.

Betrodder, adj. = 1) anförtrodd, 2) anlitad (som), 3) en som åtnjuter förtroende.

Betrogen, adj. = trovärdig, pålitlig, väl ansedd.

Betyga öffuer = överbevisa.

Betänkia, v. = 1) betänka, 2) hava i åtanke.

Binda ngn til = överbevisa ngn om ngt.

Biuda fram = erbjuda.

Blind, adj. = oklar.

Blödig, adj. = försagd, klenmodig.

Bohlfaster, adj. = bofast.

Brutt (brut), s. = brott.

Bryta, v. = 1) bryta, 2) fela, handla brottsligt.

Bryta lag = omintetgöra tillämpningen av lagbestämmelser (som eventuellt stå i strid mot ifrågavarande avtals innehåll).

Byaman, s. = borgare.

Båtan, s. = vinst.

Bättra, v. = gottgöra, sona.

Böra, v. = 1) böra, 2) tillkomma ngn ss. rättighet, 3) åligger.

Böta medh krop = avtjäna böter medelst tvångsarbete.

Bött (av böta) = bötat; *är med ingo bött* = medför inga böter, d. v. s. straffas icke.

Dedaneffter, adv. = sedan.

Dom, s. = 1) dom, 2) domstol.

Dombzhandel, s. = domstolsförfarande, rättskipning.

- Driffua* (drijfwa), v. = 1) bevisa inför rätta, 2) överklaga (dom), 3) bruka.
Dråpligh, adj. = 1) grov, 2) synnerlig.
- Effter*, konj. = emedan.
Effter, prep. = 1) efter, 2) i syfte att skaffa sig.
Effter thet at = eftersom.
Ehuru, konj. = hur ... än.
Emedan, konj. = medan, så länge som.
Enfaldig, adj. = olärd, okunnig.
- Fara*, s. = risk.
Fara efter = trakta, sträva efter.
Farligh, se *stå*.
Fast, adv. = för visso.
Fata på = taga fasta på.
Fatebur, s. = skattkammare.
Finnas, dep. = stå att erhålla.
Finnes thet = är detta fallet.
Fljît, s. = nit, iver.
Folck, s. = 1) folk, 2) människa, person.
- Fridkalla*, v. = fridlysa.
Fruchta sigh, refl. = hysa fruktan för.
Frändsämia, s. = skyldskap, släktskap.
Full (ful), adj. = full, fullkomlig, verklig.
Fullkomlig, adv. = fullständigt.
Fullmacht, s. = makt och myndighet.
Fåfång, adj. = falsk.
Fästa lag = utfästa ed.
Fäå, s. = egendom.
För, prep. = 1) såsom, till, 2) före.
Föra, v. 1) *föra dom* = avkunna dom, 2) *föra embete* = utöva embete, 3) *föra befallning* = ha i uppdrag, 4) *föra sigh i* = försätta sig i, ådraga sig.
Förbannat ting = skändlig sak.
Fördragh, se *haffua*.
Föregiffua, v. = framföra till, framtälla, framlägga.
Förekasta, v. = beskylla.
Företaga sig, refl. = påbörja.
Förfarenhet, s. = erfarenhet.
- Förföra*, v. = avbryta.
Förgåås, dep. = gå sin kos, förloras.
Förkortadher, adj. = förfördelad.
Förkrenckia, v. = skada, kränka.
Förmå, v. = stadga, föreskriva.
Förnummen (av förnimma) = iakttagen.
Förnär, se *vara*.
Förord, s. = avtal.
Förspörja sigh, refl. = förfråga sig.
Försäkra, v. = 1) övertyga, 2) trygga.
För ty = ty.
Förweeta sigh, refl. = skaffa sig kunskap (i).
Förwända, v. = 1) förvandla, 2) bortbyta.
- Galt vppå* = imp. sg. av *gella vppå*; se detta ord.
Ganska, adv. = mycket.
Gella (gälla) *vppå* = ha avseende på, angå, handla om.
Gemeenligha, adv. = vanligtvis.
Giäst, s. = i stad sig uppehållande främling (i motsats till borgare).
Godh, adj. = 1) god, 2) duglig, skicklig, 3) rättsskaffens, hederlig.
Granneligen = *grant*; se detta ord.
Grant, adv. = noga, noggrant, i grund.
Grund, s. = 1) anledning, 2) innebörd; *liggande grund* = fast egendom.
Gulle (av gälla) = gällde, skulle gälla.
Gå för = föregå.
Gå lag = avlägga ed.
Gå straff effter = följa straff på brottet.
Gå å lijf = medföra dödsstraff.
Gånga af och i = gå bort från och in i.
Göras behof = vara nödvändigt, behövt.
- Haffua bewijs medh* = bevisa.
Haffua fördragh = avstå ifrån, underlåta.
Halffuo werre = dubbelt värre.
Halla (hålla), v. = 1) innehålla, 2) lyda, föreskriva, 3) styrka.

Hastigh, adj. = ivrig, snar; *hastigt modh* = i uppbrusning utan överlagt uppsåt.

Heel, adj. = fullkomlig.

Herre (herra), s. = konung.

Hoffman, s. = frälseman.

Hoos, adv. = tillstädes.

Huld, adj. = tillgiven.

Hächtelse, s. = häkte, fängelse.

Höfda, v. = förestava.

Höghwårdande, adj. = högviktig, betydande.

Högmåles ärende, s. = högmålsbrott.

Höra säijas = hörsägen, hörsaga.

Hött (höt), s. = hot.

Igen, adv. = istället.

I hwadh, konj. = ifall.

Importera, v. = betyda.

Indragha, v. = inkassera.

Ingo (ængo), dat. sing. n. = intet, ingenting.

Inlägga, v. = få, erhålla, bekomma.

Innan, prep. = inom.

Inseende, s. uppsikt.

Insätta, v. = 1) instifta, 2) tillsätta; *är insatt för* = är till för.

Inthet, adv. = icke.

Item, adv. (lat.) = likaså.

Jordhebreef, s. = fastebrev.

Jw (ju), adv. = 1) alltid, 2) då, likväl, dock.

Kend, adj. = erkänd, bekänd.

Klaga, s. = anklagelse.

Klaga, v. = kära, fullfölja talan inför rätta, anklaga vid domstol.

Klagemål (claghemål), s. = anklagelse, käromål.

Komma i håg = fästa uppmärksamheten på.

Komma ngn ngt uppå = överbevisa ngn om ngt.

Komma ngn till ngt = förmå, tvinga ngn till ngt.

Komma ngn til tiufts saak = anklaga ngn för stöld.

Komma på = finna på.

Komma ther til = komma därhän.

Komma till laghen = få tillfälle, bli nödsakad att gå eden.

Krafftig, adj. = fullgod, effektiv.

Kåk, s. = skampåle.

Lag, s. (fem. eller också plur. neutr.) = 1) lag, 2) ed.

Laga efter = rätta sitt handlingssätt efter.

Lagbunden, adj. = lagligen överbevisad.

Laggång, s. = edgång.

Lagmän (laghmen), s. plur. = lat. compurgatores, edgärdsmän.

Landzman, s. = bonde (i motsats till frälseman).

Leggia ifrå sig = befria sig ifrån.

Leggia ngn före = 1) ålägga ngn, 2) anklaga ngn för.

Leggia ngn til = påbörda ngn, beskylla ngn för.

Leglighet, s. = omständighet.

Ligga macht vppå = vara viktigt, betydelsefullt.

Lijknelse, s. = sannolik omständighet, indicium; *lijkelse till* = likhet med.

Liudh, s. = tystnad.

Läta til = tillåta.

Lös, adj. = 1) lös, 2) lättfärdig, 3) disponibel.

Macht, se *ligga*.

Mannevittne, s. = manligt vittne.

Meen, adj. = falsk.

Meenedha, oböjl. adj. = menedig.

Menigh, adj. = allmän; *then menigha man* = allmänheten, den stora massan av folket.

Mishandel, s. = missgärning, förbrytelse, brott.

Mågsämia, s. = svågerskap.

Märke, s. = 1) kännemärke, 2) bevis.

Möjelig, adj. = hovsam, foglig.

Nedherleggia, v. = 1) nedlägga, 2) tillintetgöra.

Niuta, v. = till sin hjälp begagna, tillgodonjuta.

När finnas = finnas till hands, finnas att tillgå.

Obedrögelig, adj. = pålitlig.

Obeskedlig, adj. = obillig.

Obeskedeligha, adv. = oklokt, otillbörligt.

Obestånd, s. = fara och olägenhet.

Obytt, adj. = gemensam, odelad, oskiftad.

Ofång, s. = icke förvärv.

Oförmeent, adv. = oförhindrat, obehindrat.

Oförrättad, adj. = förfördelad.

Oförståndig, adj. = okunnig.

Oförsummat, adv. = ofördröjligen.

Okynne, s. = vanart, ond böjelse.

Olagh, s. = olaglighet.

Om, prep. = 1) omkring, 2) över.

Omgås, dep. = befatta sig med.

Ond, adj. = dålig, orättfärdig.

Ordentelig, adj. = riktig.

Ordsed, s. = ordspråk.

Orettfärdigh, adj. = orättfången.

Oryggelig, adj. = orubblig.

Orät, adj. = olaglig, orättfången.

Oskäl, s. = obillighet, oförnuft, orätt.

Oskäligh, adj. = oriktig, otillbörlig.

Oundrykeligen, adv. = orubbligt.

Prijss, s. = berömmelse.

Påtagha, v.; *är clart på tagha* = är påtagligt.

Quich, adj. = levande.

Redheboghen, adj. = benägen, beredvillig.

Reeda, s. = utredning, redogörelse.

Reen, adj. = sann.

Rettferdigh (rättfärdig), adj. = 1) rättfången, 2) riktig, äkta.

Rettelse, s. = efterrättelse, vägledning.

Rum, s. = ställe (i lagen).

Sachtmodeligha, adv. = lugnt, mildt.

Saga, s. = tal, berättelse.

Sak, s. = 1) sak, 2) orsak, 3) brott, brottslighet, skuld, 4) mål, tvist, 5) anklagelse.

Saker, adj. = skyldig till straff, brottslig.

Saklös, adj. = oskyldig.

Saköra (sachöra), s. = böter.

Sammanleggia, v. = samla ihop.

Skrift, s. = den heliga skrift; *i skriften* = i bibeln.

See för = förestå, vårda.

See sigh före = taga sig i akt, pröva.

Seldan, adv. = sällan.

Siälfwillig, adj. = frivillig.

Siöö och sandh = vatten och land.

Skicka, v. = 1) sända, skicka, 2) stadga.

Skicka vth för = förordna till, utse till.

Skuld, s. = 1) utskyld, 2) förseelse.

Skäl (schäl), s. = 1) billighet, 2) skäl, orsak; *medh skälom* = på goda grunder, 3) skäl, bevis, 4) förnuft.

Skälig (schelig), adj. = 1) på förnuft grundad, 2) rättsskaffens.

Skärpa, v. = öka strängheten (i).

Slijta, v. = avgöra.

Spöria, v. = efterspana.

Stadd (av stadia) = ställd.

Stadh, s. = 1) ställe, 2) håll; *hwar i sin stadh* = var för sig.

Stodh (av stå) *till* = tillstod, erkände.

Stupa, s. = skampåle.

Stå farligha = ådraga sig stor fara, befinna sig i ett farligt läge.

Stå samma retten = vara underkastad hithörande straffet.

Städias til = tillåtas.

Sworin (sworen), adj. = edsvuren.

Sådana, oböjl. adj. = sådan.

Så lenge = till dess (att).

Så när = i det närmaste, nästan.

Säga, v. = påstå.

Säga aff = avdöma, ådöma.

Tagha sigh vppå = åtaga sig.
Tagha wilt = taga miste, fel.
Teck[e]n, s. = spår.
The (fem. av then) = den.
Ther = 1) där, 2) om, när, 3) som,
 4) det, 5) då, i detta fall.
Ther hos, adv. = därjämte.
Ther medh = 1) därigenom, 2) där-
 jämte.
Ther som = om.
Ther til medh = dessutom, därjämte.
Tiena, v. = duga, passa; *tienar för* =
 duger till.
Tijdeligen, adv. = ofta.
Tillbetrodh, adj. = pålitlig.
Tillbiuda, v. = erbjuda, anmäla.
Tillhängiare, s. = anhängare, biträde.
Tillskicka, v. = förordna.
Tillsätta, v. = förordna.
Tillthal, s. = käromål, åtal.
Tingstad, s. = tingsplats, tingsställe.
Triding, s. = tredjedel.
Triggehandla slaag = tre olika slag.
Troendes (av troa) = pålitlig.
Troligen, adv. = ärligt.
Troo, adj. = trogen.
Trängas, v. pass. = tvingas.
Ty, konj. = 1) ty, 2) fördenskull, där-
 för.

Umgengelse, s. = umgänge.
Umgå, v. = befatta sig med, hantera.
Undertijden, adv. = understundom.
Uplysas, v. pass. = förklaras.
Uppenbar, adj. = 1) uppenbar, noto-
 risk, 2) allmän, offentlig.
Uppenbara, v. = offentliggöra, yppa,
 bevisa.
Uppenbarliga, adv. = 1) offentligt,
 2) tydligt, uppenbarligen.
Upsäija, v. = säga.
Uthan, konj. = för såvitt icke, om ej.
Uthan, prep. = utom.
Uthleggja, v. = utbetala.
Uthskicka, v. = förordna.
Ut supra dictum (lat.) = såsom ovan
 omtalats.

Wadt (av wädia) = vädjat.
Wahngiömma, s. = vårdslöshet, för-
 sumlighet, vanvård.
Wara förnär = förnärma.
Warder (av warda) = blir.
Warder (av wäria) = värjd, försvarad.
Wedertagen = ertappad, tagen på bar
 gärning.
Weeld, s. = 1) vilja, 2) partiskhet,
 godtycke; *hwar och en är sin weeldes*
wen, jfr de ovan s. 28 not c anförda
 tolkningsförslagen.
Weelda witne = partiskt vittne.
Wendning, s. = återvändo; *haffuer*
ingen wendning = kan ej göras
 ogjord.
Wett, s. = förnuft.
Widh thetta sätt = på detta sätt.
Wijderwåga (wedervåga), v. = 1) sätta
 på spel, våga, 2) ansvara med, borga.
Wijdbegreepen, adj. = vidsträckt.
Wijsligha, adv. = omsorgsfullt.
Wijtesmähl, s. = tillvitelse, beskyll-
 ning, anklagelse.
Wildh = *weeld*; se detta ord.
Willie, s. = behag.
Wilt, adv. = av misstag.
Wissas aff by = förvisas från staden.
Wisseligha, adv. = för visso.
Wist, adv. = för visso, säkert, i san-
 ning.
Wita, v. = tillvita.
Wite, s. = anklagelse, beskyllning.
Witne, s. = 1) vittne, 2) vittnesbörd.
Witterlig, adj. = känd.
Witzord, s. = 1) rätt och förmåga att
 avgiva en utsaga med bindande ver-
 kan, 2) beviskraft, laglig giltighet
 som bevis.
Worden, *wordet* (av warda) = bliven,
 blivet.
Wrengia, v. = vränga, borttyda, för-
 tyda, borttolka; *wrengia lagh om*
lagh, se Olavi Petri egen tolkning i
 hans kommentar till stadslagen
 (SS, IV), s. 317, anförd ovan s. 39
 not a.

Wårdande, adj. = viktig.

Wällust, s. = nöje.

Wäsendhe, s. = skick.

Åhåga, s. = omsorg, omtanke.

Åkalla, v. = anropa.

Ährende, s. = sak.

Ändeliga, adv. = nödvändigt.

Än tå (at) = ehuru, även om.

Ödhe, adj. = utblottad.

Öfvermagi, s. = omyndig.

Innehållsöversikt.

Förord.....	3
Inledning.....	5
Förkortningar.....	20
Domareregler I (från 1530-talets senare hälft).....	23
Domareregler II (från omkring år 1611).....	47
Bihang: En juridisk excerptsamling från 1500-talet.....	65
Ordlista till Domareregler I och II.....	76
